Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SØNDERJYDSKE KVINDER

UNDER FREMMEDHERREDØMMET

UDGIVET AF

HANNE JENSSEN, CHRISTIANE LUND

OG

BOTHILDE SKJOLD

MCMXXX

P. HAASE & SØNS FORLAG

LØVSTRÆDE — KØBENHAVN

Triers Bogtrykkeri Kbhvn.

FORTALE.

Der er vel ikke Tvivl om, at naar Danskheden blev bevaret i Sønderjylland i mere end et halvt Aarhundrede under Fremmedherredømmet, var det ikke blot Mændenes Troskab og Dygtighed, det skyldes, det var ligesaa meget de sønderjydske Kvinders altid vaagne Kærlighed til det gamle Fædreland, til dets Sprog, dets Flag, dets Sange, dets Historie, der bevarede Hjemmene danske.

»De mange tusinde Hjem det var,
som Landet frelst ifra Slaget bar.«

Det er saadanne sønderjydske Kvinders Liv og Virken, der her skal fortælles om.

Mangfoldige Kvinders Liv har været saa meget i det stille, at der ikke kan gives Levnedstegninger af dem, men hvad de saaede i deres egen Kreds har ofte baaret mange Fold.

»Mine Øjne ser til de trofaste i Landet« Ps. 101—6.

Der findes ogsaa de Kvinder, som der kunde fortælles meget om, men som ikke ønsker den Offentlighed at blive omtalt i en Bog, hvorfor vi med Beklagelse maa udelade dem.

Heller ikke kender vi alle Kvinder i Sønderjylland, saa der vil sikkert være adskillige, der burde have været med her.

Udg.

Vedkommendes Retskrivning er efter deres eget Ønske bibeholdt.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

Ida Andresen, gift Thade Petersen 7
Sofia Appel 15
Agathe Beyer, f. Hansen, Aasgaard 25
Anne Marie Callø 32
Den nordslesvigske Kvindeforening 50
Cathrine Deichmann 58
Dorte Gram 61
Hjemmet i Bøffelkobbel 68
Anne Margrethe Jenssen, f. Abild 72
Marie Jessen, f. Fibiger 81
Johanne Kjems, f. Nielsen 85
Christiane Linnet 97
Hansigne Lorenzen, f. Jenssen 102
Anne Marie Ludvigsen, f. Iversen 114
Kathrine Lycke, f. Schou 132
Kirsten Marie Schmidt, f. Gram 138
Marie Skau 148
Anne Marie Skrumsager, f. Kloppenborg 169
Laura Skrumsager, f. Buck 184
Louise Tauber 192

IDA ANDRESEN

gift THADE PETERSEN.

Hun blev født i de dage, da Prøjsen kunde fejre sin første mindefest for sejren ved Sedan (septbr. 71). Det er: hun blev født ind i en magtstolt nation, vanskelig at leve i, hvis man ikke kunde dele dens syn og tanker. Det måtte give brydninger og kræve valg, men så også give mulighed for et valgs dybde i sindet og helstøbthed i det tagne standpunkt.

Brydningen *var* for så vidt endog indenfor hjemmets vægge, som hendes far, bager Andresen, tilhørte en gammel slesvig-holstensk Åbenråslægt, mens moderen, Anne Friis, var fra det gode og alvorlige danske hjem Kopsholt. Et betegnende forhold for en by som Åbenrå, der i tider lange var en af det danske folks udmarker, der endog af kendte danske mænd kaldtes med sit tyske navn Apenrade helt ned til treårskrigen og måske længer endnu.

Dog — i et barns første år mærkes sådanne brydninger ikke. Den lille Ida var lykkelig i sit gode hjem. Når hun siden

fortalte om barneleg i den store købmandsgård med bageriet og med alle en sådan gammel gårds krinkelkroge, kom man til at tænke på Vilh. Bergsøes »Fra den gamle fabrik«. Her var en lignende tumleplads med næring for en barnefantasi. Men inde i stuen hos den gode mor, der iøvrigt tidligt blev enke, var der næring for hjærtelivet hos et lyttende barn.

Skolen var tysk på *den* afgjorte måde, at Danmark allerede dær i 70erne nærmest var ude af syne og samtale. Det lille, sølle land vilde da ingen være bekendt at bryde sig om. For så vidt var drillerier næppe mulige mere, og tonen anderledes fredelig end i Haderslev, hvor partiet var knap så ulige. Dær var endnu kamp; en af Idas morbrødre, som gik i skole dær, fik mærker for livstid deraf. Ida var derfor også gode venner med de andre skolepiger og lærte sin tysk med omtrent samme selvfølgelighed som de og kunde da meget let være bleven virkelig tysk som de. Børn har jo ikke megen ævne til at se tilbage til andre tilstande. Hedder læreren Müller, har han rimeligvis heddet sådan i umindelige tider; og taler skolen tysk, har den vel da gjort det fra arilds tid. —

Hvordan gik det da til, at Ida blev dansk?

Hvor to folk mødes, skal vi mærke os, hvad der drager og vinder ungdommen. Hvor det meste liv er, vindes den, og dær er sejren.

Ida mødte mere liv i sit hjem end i sin skole. Og hjemmet var mest præget af den danske (og længst levende — endnu levende) mor. Men afgjort dansk og friere i sine rørelser var moderens hjem Kopsholt. Her kom datteren ofte, og her begyndte det danske mere bevidst at slå øjnene op hos hende. Og når hun så — efter endte skoledage — traf gamle kammerater og røbede sine følelser, slog venlighed over til undrende ringeagt og hånlig omtale. Da kom kampen og det fuldt bevidste valg, *de* alvorlige overvejelser, der hæmmer letsind, giver dybde og sætter præg, idet de medfører tidlig indvielse til en »sag« — »wo sak«, som Sønderjyderne siger så fast — og et mål. Således taget bliver det en lykke at være ung i udmarken fremfor at »bo midt i sit folk«; ti dær er intet valg, så og ingen kamp eller kampens beredelse og alvor. Unge

Sønderjyder, som i hine år studerede i København for at berede sig til manddomsgærning i hjemmet, mødtes fast en aften om ugen for at drøfte alt det derhjemme. Det bevarede dem fra meget af det, der drog andre unge ned. Vi kan mindes Hostrups vers:

Ungdomstiden som en bro
til livets kamp fra barnero
og moderhjem os gaves;
stundom blir den kun et hul,
hvori dets arv begraves.

For Ida blev ungdomstiden ikke det hvirvlende strømhul under broen, men broen selv. Stationerne på denne gyngende, men stærke bro var næst efter hjemmet og Kopsholt Bjerge skole ved Horsens, Askov og Diakonissestiftelsen i København.

Hos lærer Holm i Bjerge mødte hun et grundtvigsk hjemliv som fortsættelse af det, hun kendte hjemmefra, men med rigere, uhindret lejlighed til at søge næring, end man havde det i det fraskilte land. Og på Askov mødte det hende med en sådan fylde og styrke, så hun senere kaldte det en hjemkomst: Jeg fandt ret mig selv, blev mig selv. Noget ganske tilsvarende oplevede iøvrigt hendes tilkommende mand; men det begyndte allerede på den tyske præsteskole i Krop ved hjælp af danske bøger. Søren Kierkegaards ord: Dannelse er det kursus, et menneske skal gennemløbe for at indhente sig selv, kan anvendes på den unge Åbenrå-pige, således at Askov blev det kursus, om hjalp hende til at indhente sig selv.

Da hun så blev trolovet med Thade Petersen, der tænkte på præstegærning i Amerika, føjede hun et kursus på diakonissestiftelsen til for at kunne blive sin mands gode hjælp ved sygesengene.

Og præstehustru vilde hun såre gærne være, ti ad ungdomsbroen var hun ikke blot nået til at finde sig selv, men også sin frelser. Det var idealer, hun havde mødt på den bro; og idealer har det som den strålende top: de drager og ydmyger; derfor vækker de vor trang til en frelserhånd. Snart finder vi frem til ham ad en mørkere vej, når det ringe i os, det,

der er ham så modsat, blues og synker i knæ som synderinden i farisæerhuset; snart ad en lysere vej, når det bedste, det beslægtede, rækker armene frem imod ham som Maria i Bethania. Sundest vel, hvor de to veje slynger sig i hinanden, så vi når frem ad dem bægge.

Ida blev vistnok en kristen fuldt så meget ad den lyse som ad den mørke vej. Hun blev det i alt fald, og ret en hjærtekristen. Hun forstod så vel, at det danske kan man leve *for*, men kun det kristne kan man leve *på*. Således blev hun både den, der gærne vilde tjenes af ånd og ord, og den, der gærne vilde tjene i en lille gærning på jord.

Og gærningen skulde blive i hjemlandet. Ti Thade Petersen var i virkeligheden længe før deres trolovelse bleven så stærkt fanget af det danske og så dybt grebet af dets kamp for livet i Sønderjylland, så at Amerika-tanken nu nærmest kun var en nød-vej, fordi han så gærne vilde være præst og ingen mulighed så for dette i hjemmet, idet frimenighederne havde de mænd, som de i øjeblikket havde plads til.

Til al lykke havde han så opdaget sin ævne for bladvirksomhed, og i det arbejde var der brug for ham, og dær kunde han måske også få noget af en prædikestol, især i et søndagsblad, ja også i et dagblad, i det mindste for så vidt som ethvert sandt og sundt ord om Sønderjyllands folkelige forhold var en jordberedelse for den sæd, som er ovenfra, en Johannesgærning med at vende børnenes hjærter til fædrene, en forvirret og fortrykket nutid til en friere fortid, og således gennem kamp mod de fremmede herskere bevare det hjemlige og berede en bedre fremtid. En folkelig prædikestol altså.

Under disse forhold holdt de da bryllup d. 16. oktbr. 1898.

Ungdomsbro med barnero og moderhjem var bagved dem; livets kamp foran. Og den lod ikke vente på sig. De 7 første år fristede de sønderjydske bladfolks kår med bøder og fortrædigelser af mange slags. Også et fængselsophold i Slesvig på 5½ måneder for fornærmelse mod landråden i Haderslev måtte han tage med. Under disse forhold fødte hun deres førstefødte 15. marts 1901. Han fik dog 4 ugers orlov i den anledning, men måtte naturligvis tage reststraffen senere.

Af de 7 år tilbragte de de sidste 5 i Rødding som bladet »Hejmdal«s stedlige repræsentanter. Her falder mit første besøg hos dem og nærmere bekendtskab med hende. Men det er vist meget betegnende for Ida, at jeg intet husker om hende fra de dage. Hun var af dem, der fulgte tanken i et gammelt latinsk ordsprog: Den lever vel, der skjuler sig vel. Hun var så lidet fremtrædende, for hun var så uselvisk, så fri for forfængelighed og krav af »egen« art. Hun var allevegne, hvor det tiltrængtes, men ingensteder, hvor det ikke behøvedes. Hun udrettede mere bag den lukkede dør end foran den. Derfor blev hun også en sjælden moder for sine 6 børn. Hun roste med et smil og dadlede med taushed. Strænge ord lå hende fjærnt. »Stærkest er immer det milde«, erfarede man her.

Men dette og meget mere opdagede jeg først hos hende under besøgene i Haderslev, da de i 1905 flyttede dær til som frimenighedsfolk efter Rasmus Thomsens død.

Her kom de ind i den gærning, de kunde give hele deres hjerte; derfor gav den også det igen, at de her ret kunde folde sig ud, voxe med og ved deres arbejde.

Hvor var det rart at komme i dette hjem, præget af gudsfrygt med nøjsomhed, vidsyn og hjemmehygge, af »kamp for alt, hvad du har kært« og »fred for alt, hvad er dig nært«; af familielykke bag den lukkede dør og just derfor gæstfrihed i den åbne; denne gæstevenlighed, der udstrømmer af uskrømtet hjærtelighed. Ida holdt af mennesker, det var hele hemmeligheden. Derfor kunde hun også lære sine børn dette, og derfor blev man så snart venner også med dem. Af deres løben en i møde skønnede man, hvorledes man var bleven omtalt til dem, inden man kom. Sådan taler den uselviske; og det var det, der prægede hende i alle forhold. Det var hendes naturpræg, det måtte da end mere blive hendes kristenpræg. Karret smager af vædsken, men vædsken også af karret. Bliver en selvfølende natur kristen, skal jeg-tonen jo nok mærkes også derefter. Således får også det uselviske sind *sin* kristentone, og det var den, der var hendes. Jeg fik især én gang et sjælden stærkt indtryk af dette fordringsløse, der uden vanskelighed

kunde sætte alt sit eget bagerst. Hun sad og fortalte om barndomshjemmets velstand, og hvad der nu var gået tabt, bl. a. ved markfaldet. Det lå hende så lidt på hjærte, hvad også hun på den måde havde mistet af det, der måske »tilkom« hende. Derimod havde tabet af en broder i krigen lagt alvorlig tynge over hendes kærlige, følsomme sind. Se brødre, når de deler arv, og du kender dem. Hun hørte til de sagtmodige, der giver afkald på jorden og derfor arver den. Hun var en af de fattige, der gør mange rige ud af sit hjærtes gode forråd.

Et vers i en amerikansk sang passer på dette hendes uselviske sind:

Selv kun et intet, intet, dog ført i hans ledebånd;
en tjener, der står ved døren og venter et vink af hans hånd;
en harpe, som toner længe, når han på strængene slår,
men villig til stille at hænge, til atter hans hånd den når.

En kvinde, der kom hyppigt i hjemmet, har skildret hende træffende sådan:

»Man*) følte sig tryg i det hjem. Tonen var sand og ægte, også fordi fru Petersen havde det varsomme sind overfor tom tale; det var en glæde for hende at finde gode og lyse sider hos mennesker, så hun tit i et selskab ved en stilfærdig bemærkning kunde vende retningen i en samtale på en smuk og værdig måde. Hendes stemme fik en forunderlig mild og kærlig klang, når hun talte om de gamle i menigheden, eller når krigen havde sendt sine strænge bud.«

En anden**) kvinde, som stod hjemmet og menigheden nær, kalder hende en god hustru, en kærlig mor og en god ven for menigheden, takker for det smil, hvormed hun trådte ind i kirken og hilste dem og det, hvormed hun modtog dem i sit gæstfri hjem, såvel som for det samarbejde, hvori de mødtes uden for de to kredse, hvori hun færdedes med hele sit hjærte. Hun kunde gøre livets hus til en forening af arbejdsstue og ventesal, således at hun »gennem alt sit arbejde altid var undervejs til faderhuset, gik ved Gud faders hånd,

*) Fru Magd. Moos i almanakken for 1928.
**) Frk. Hanne Jenssen i Haderslev Stiftstidende.

også når hun var optaget af, hvad der hører denne jord til.« — —

— Hurtigere end ventet kom afgangsklokken til at kalde hende ud til den store rejse. Men som alle troende barnesjæle kunde hun også gøre sig rejsefærdig. Et længere hospitalsophold kunde ikke bøde på hendes blodfattigdom; det gik mod enden. Men ikke mod den død, der gør ende på alt, ti hun »havde levet så meget af det, som ikke kan dø,« og så er det jo ikke at dø, når livet følger med.

En søndag morgen var de alle samlede i hjemmet om Herrens nadver, en højtidsfyldt stund, hvor livets kræfter blev sat ind fra ham, som er livet selv, mod den død, som han kom for at overvinde. Fra dette inderlige fællesskab gik hendes tanker ned til den menighed, som ventede i kirken; hun sendte dem sin sidste hilsen og tak for det fællesskab, hun havde haft med dem. Hvorledes så menighedens genhilsen blev modtaget af hende, da hendes mand vendte tilbage fra gudstjenesten, vil vi lade ham selv fortælle i de gribende ord, hvormed han få dage efter sluttede sin tale over hende:

»Idas liv drejede sig om to poler: hjemmet og menigheden. Hjemmet elskede hun, hyggede hun om og satte sit præg på, som alle ved, der har færdedes i det. Men hun elskede også den kristne menighed og ikke mindst den lille del af den, som vi her havde fået vort hjem og vor gærning i. Da jeg i søndags kom hjem her fra kirken og kunde bringe hende den sidste hilsen fra menigheden, da svarede hun med et kys så kraftfuldt, varmt og inderligt, at kun det allerførste, hvormed hun gav mig sit ja, kunde sammenlignes med det. Det var sin kærlighed til menigheden og sin glæde over at mindes af den, hun gav udtryk i det.

Vi har lagt en krans på hendes båre, måske den simpleste af alle dem, der er her, men den er bunden af vedbend, dels af dem, der klæder kirkens kor, og dels af dem, der indrammer hjemmets dør. Vi glæder os bægge steder over mindet om hende.«

Denne højtidsfyldte søndag blev den sidste vågne dag i hendes liv. Den aften faldt hun i søvn og lå således til tirsdag

middag, da hun stille drog sit sidste suk. Det var d. 23. novbr. 1926. —

»Hun lærte mig, hun, før hun sa' et ord:
Det største, som Gud kan give,
er ikke at kaldes berømt og stor,
men *menneske* ret at blive.«

(Bjørnson).

Men menneske ret vil sige barn, og barn ret vil sige kristen. »Disse små, som tror på mig — himmelriget hører sådanne til.«

N. A. Jensen,
Møgeltønder.

SOFIA APPEL.

Hendes Slægt hører Sønderjylland til, ikke blot ved Fødsel, men gennem Arbejde, i Sind og Tanke, i Haab og Tro. Hun er dog den hidtil stærkest bundne, fordi hendes Lidelser blev de største og dermed ogsaa hendes Haab og hendes Tro.

Forud for Lidelserne gik lyse, om ikke legende Dage, og det lyse veg egentlig aldrig fra hendes Side, fordi hendes Hjem blev saa rigt, og hendes Moderhjerte saa stort.

Uden en Tanke for sin Fremtidsgerning vandrede hun en Dag nynnende ind i den. Det var paa et lille Vejstykke fra hendes Barndomshjem i Udflytterbyen Brem til Cornelius Appels Hjem i Rødding. Det blev Begyndelsen til hendes Gang ad den Vej, som Verden ikke kender, men som for hende blev den Livets Vej, der ej er gjort med Hænder. Hvad der ellers staar i Salmen, hvorfra disse Ord er taget, har hun alt sammen siden oplevet.

Fedder Hansens Sofie hed hun, da hun som 17-aarig Pige gik sit Besøg til den gamle Højskolegaard. Hun var gennem Pastor Sveistrup, der havde konfirmeret hende, kommet i Forbindelse med Appels og holdt meget af dem.

Da hun naaede frem, fandt hun Hjemmet i stor Vaande,

thi Husmoderen var blevet syg; men herom vil jeg lade hende selv fortælle:

»Jeg kom snart af Tøjet og ind til den syge. Hun laa med feberglødende Kinder, og Lægen erklærede Sygdommen for meget alvorlig. Senere kaldte han den galloperende Lungetæring.

Saa begyndte de tunge Dage. Da mine Forældre kom om Aftenen og vilde have mig med hjem, bad jeg om Lov til at blive for at hjælpe at pleje den syge, og de gav gerne Lov. Saa blev min Plads i Sygeværelset baade Nat og Dag. Vi blev snart klar over, at det var Liv eller Død det gjaldt. Vi bad og bad, at Gudfader dog vilde spare det dyrebare Liv, Hustruen og Moderen, som vi tykkes saa daarlig kunde undværes. Hun selv var hele Tiden rolig og stille og klagede sig aldrig, men var saa taknemlig for alt, hvad vi ydede hende af Hjælp og Pleje.

Onsdag Eftermiddag fødte hun en lille Dreng, som straks blev døbt. Pastor Sveistrup, som boede paa Højskolen, døbte ham. Det var en gribende Daab ved Fodenden af den dødssyge Moders Seng. Jeg var saa betaget, at jeg fattede nyt Haab, og da jeg kort efter gik gennem Stuen, hvor Cornelius Appel og Sveistrup sad, svarede jeg den sidste paa hans Spørgsmaal: »Naa, lille Sofia, hvad mener du saa?« — »Aah, jeg er saa glad, saa glad,« hvortil han ytrede: »Er du saa glad, og her sidder vi og er saa bedrøvede.«

Men det blev kun et kort Haab, om Aftenen tog Feberen fat med fornyet Styrke. Jeg maatte ikke vaage den Nat. Jeg græd derover, men gik alligevel i Seng. Cornelius Appel havde lagt sig lidt til Hvile paa Sofaen inde i Dagligstuen, men det varede kun kort, den syge blev urolig og kaldte paa ham, og Kl. 12 kom der Bud efter mig, om jeg vilde komme og lægge Sennopskager under den syges Fødder. Det havde Lægen paabudt, naar Feberen steg.

Da jeg den Gang kom ind i Sygeværelset, forstod jeg, at nu var alt Haab ude. Fru Appels Øjne var saa forunderlig klare. Hendes Mand sad ved Sengen med hendes Haand i sin og bad og talte med hende, og hun var helt med deri. Jeg stod den

meste Tid ved Fodenden af Sengen. Den lille Aftensang, som den ældste Søn Mathias havde skrevet, blev sunget flere Gange.

Da Dagen brød frem, var det kendeligt, at der ikke var langt tilbage. Ganske stille svandt Livet bort, under Bøn og Sang lukkede hun sine forunderlig dejlige Øjne i Dødens Blund.«

For Sofia blev disse Dage Indvielsen til en lang og alvorlig Livsgerning.

Den 19. Januar 1869 bar nære Venner Rødding Højskoles unge Husmoder, Ane Kjestine Appel, op paa den gamle Kirkegaard. Sin lille Søn havde hun med i Favnen. »Bær hende varligt,« sagde Pastor Sveistrup, da de gik med hende.

Et Lys var slukt i den gamle Højskolegaard. »Herren gav, Herren tog, Herrens Navn er velsignet!« Cornelius Appel stammede paa dette Ord, og hans Venner med ham.

Og Gud tændte nyt Lys i Hjemmet.

Den yngste af Hjemmets Sønner, Jacob, var knap 3 Aar gammel; »han hang som en syg lille Blomst og vilde kun være hos sin Far.« Paa Jordfærdsdagen sagde Cornelius Appel til Sofia: »Kan du vinde hans Kærlighed, har du gjort en god Gerning.«

»I nogen Maade lykkedes det mig,« siger Sofia Appel, »men ellers kan jeg jo godt se nu, at min Gerning blandt de moderløse Børn var meget mangelfuld, jeg var jo saa ung. Men trods al Skrøbelighed har jeg aldrig tvivlet om, at det var Guds Førelse, at jeg den Søndag forlod mit Barndomshjem og gik ind til en stor og alvorlig Livsgerning.«

Aaret efter blev Sofia den ældste Søns, Mathias Appels Fæstemø og 1875 stod deres Bryllup en Sén-Sommerdag, den 28. August. Det blev en af den gamle Gaards store Festdage, som de allerældste i Rødding Frimenighed husker endnu. Da gik Dansen let gennem Lunden, men Takkesangen lød dog stærkest til den Gud, der i Jesu Navn gav Fred til Bod for bittert Savn.

Sofia Appel var da allerede i fuld Virksomhed som Husmoder, hendes Besøg paa Højskolegaarden blev nemlig aldrig sluttede.

Det trænger til lidt Baggrund for at forstaas.

1869 havde Cornelius Appel sat fuld Kraft paa sin Højskolegerning ved at udvide den med Karleskole om Vinteren. Pigeskole havde han holdt siden 1865. En fri Børneskole kom i Gang Aaret efter, og fra 1867 medvirkede Cornelius Appel i de Søndagsforsamlinger, som Pastor Sveistrup holdt paa Højskolegaarden og i Københoved hos Hans Didrik Kloppenborg. Sveistrup var som bekendt blevet afsat, fordi han ikke vilde aflægge Ed til Kongen af Prøjsen.

Krigen 1870—71 afbrød Skolevirksomheden. Børneskolen blev til Trods for Mathias Appels Protester lukket, een Time før Sommerferien skulde begynde. Den kom aldrig i Gang igen, og heller ikke Karleskolen. Sejren over Frankrig gav i sin Overmod kun Plads til Pigeskolen. Prøjserne undervurderede som saa mange andre Kvindens Betydning i det nationale Samfundsliv, de kendte ikke Danmarks Maal, som det var udsunget af Paludan-Müller. Blandt dem var fromme, stærke Kvinder.

Mon nogen anden Skole, Kolds ikke undtagen, har virket mod dette sidste Maal som Rødding Højskole under Cornelius Appels Ledelse og med Sønnen Mathias og hans Hustru Sofias Hjælp?

Hvis ikke! da bærer den unge Husmoder, Fedder Hansens Sofia, sin store Del af Æren derfor. Og Landsmænd er hende en Tak skyldig, ikke mindst nu efter 1920.

Men der var mere i Baggrunden.

1874 var Cornelius Appel blevet præsteviet. Sveistrup var 1870 flyttet lige over Grænsen til Nabosognet Vejen. Hans Menighed stod tilbage uden Præst, men med Cornelius Appel som selvskreven Leder. Fire Aar efter fik Menigheden og han Mod til det usædvanlige Skridt, som Cornelius Appels Ordination betød.

Sofia Appel var da baade Højskolemor og Menighedsmor, Moder for fire moderløse Drenge og Madmoder for Højskolegaardens Folk.

De vil nu forstaa, hvorfor Bryllupsfesten var saa skøn.

De nærmeste Aar var lyse. Sofia fik selv Børn, ialt 7; men

den ældste blev ramt af en voldsom Sygdom i sit andet Aar. Sygdommen tog Barnets Tankekraft, men lod Evnen til at give og modtage Kærlighed uberørt. Af den sidste Grund vilde Sofia ikke give Slip paa hende, før hun efter sin Mands Død var saa opslidt, at hun ikke kunde mere, og da liden Gudrun var bleven saa gammel og vel saa helbredet, at hun kunde skifte Hjem. Hun er i kærlige Menneskers Hænder.

Men Sofia og hendes Mand og Cornelius Appel led med hinanden, græd med hinanden og bad til Gud, jeg rammer bedst, naar jeg siger: paa gammel testamentlig Vis.

Hvor kan et Moderhjerte vaande sig, som her og samtidig bære nyt Haab frem i det Barn, hun bærer under Hjerte, og endda have Kraft tilovers til den daglige Gerning?

Sofia Appel kunde.

Der kom nogle rolige Aar efter Sygdomsangrebet. Hvert andet Aar fødte Sofia et Barn, indtil det syvende var kommet. De var raske og sunde allesammen, og Hjemmet var lykkeligt derved.

Cornelius Appels Børn voksede op til værnepligtig Alder og forlod Hjemmet, den sidste 1883. Men de glemte ikke Sofia, og hun glemte ikke dem. Deres Tøj sendte de hjem til Eftersyn, og det kom vel istandgjort tilbage med smaa Kærlighedsgaver.

Den yngste, Jacob, skrev med en Gave et Rimbrev til hende, hvori det hedder:

»Grunden hvorfor
jeg dig det giver
er dog denne,
god, taknemlig:
Du er den bedste
Kvinde, jeg kender
med Hjerte stort og mildt og kærligt.

Ja, min kæreste
eneste Søster
og endnu mere
næsten min Mor,
tag det som Gave
og som Tak
fra Sønnen den ældste og Bror'en den yngste.«

Det kneb for Cornelius Appels Sønner at faa Lov at besøge deres Hjem i Ferien. Af særlig Naade blev Tilladelsen i de første Aar paa skriftlig Ansøgning jævnlig bevilget, senere ikke. Saa sneg Sønnerne sig hjem.

Det gav Spænding i Hjemmet.

Mangen Aften har vi siddet ved det langt udtrukne Spisebord og vagtsomt lyttet til den mindste Støj udenfor. Og gik Dørklokken, der var en nødvendig Varskoer, sprang »Farbrødrene« op og gennem Sovekamret til deres Skjulested. Jeg ved ikke af, at de nogensinde blev taget af Gendarmerne.

Men jeg ser endnu min Mors Ængstelse, der lyste ud af hendes Øjne sammen med Trods mod de urimelige Tilstandes Ophav. Hun var rede til at værne sin Rede.

Mod havde hun, mer end de fleste Mænd.

Jeg husker et morsomt Træk. Det var en Sommerdag, vi Børn med nogle Kammerater legede i »den lille Have«; en Vædder med store Horn tog sig Forlov og gik selvbuden med i Legen. Den uddelte Puf, saa den førstramte dejsede og de andre fôr skrigende paa Flugt.

Da saa jeg pludselig Mor i Vinduet og derefter i Spring ned i den temmelig dybtliggende Have. Et Øjeblik efter havde hun Vædderen i Hornene og holdt den fast, til en Karl hurtigt kom til og satte den i Stald.

Hver Søndag var der Gudstjeneste i den til Kirkesal omdannede Gymnastiksal. Gudstjenesten begyndte Kl. 4, før maatte Menigheden ikke samles, fordi det tyske Styre ikke vilde anerkende den som kristen Menighed, men satte den i Klasse med verdslige Forsamlinger.

De langvejs kørende fik deres Søndagskaffe hos Appels. Stuerne var fyldt af disse Søndagsfremmede, Sofia gik smilende rundt mellem dem og havde Ord baade til den ene og den anden. Ingen undgik hendes Opmærksomhed. Hun fik rigelig Vederlag for sin Kaffe i Form af Fløde, Smør og Æg og ved Højtiderne Høns, Ænder og Gæs.

Disse Ting syntes vi Børn var meget mere værd end Penge, og det var sikkert ogsaa personlig værdifuldere Gaver for baade Giver og Modtager end det Byttemiddel, som nu

alene anvendes. De hører i hvert Fald med til vort Barndomshjems Romantik.

Hverdagene saa ofte mange Gæster baade Vinter og Sommer. Cornelius Appel var en søgt Mand. Sofia bredte Dug for dem alle, men hun var samtidig opmærksom Tilhører og Deltager i Samtalerne. Cornelius Appel savnede hende, naar hun var hindret i at være til Stede. Saa nært var Samlivet, og saa megen Pris satte han paa hendes umiddelbare Dømmekraft og altid redebonne Interesse, at han savnede hende, naar hun ikke var til Stede.

1885 ophørte Pigeskolen, da Cornelius Appel var plaget af Sygdom, der senere viste sig at være Kræft, og som 1887 førte til en Operation i København. Det ene Øje gik tabt og en kunstig Gane maatte indsættes.

Under denne Operation var Sofia stadig hos ham, og hun blev hans daglige og omhyggelige Sygeplejerske til hans Død.

Cornelius Appel havde daglige Smerter. Men de var ikke de værste, der fulgte sjælelige Anfægtelser med, de kom undertiden som et løssluppent Uvejr. Havde det endda været en Arm eller en Fod, der var gaaet tabt! Men Taleevnen svækket syntes Vold mod Appels Gerning.

Havde Gud ikke givet ham at bruge netop Ordet i sit Folks Tjeneste? Atter tog Herren en Gave fra ham som ved Hustruens Død. Der skulde ny Kamp til for ogsaa efter dette Tab vedblivende at kunne lovsynge Herrens Navn.

Den Kamp kæmpede Sofia med ham.

Paa hendes Fødselsdag den 8. August 1897 fik hun følgende Tak:

»Du kom uden Tynge, du kom med Fred,
du kom mit Hjerte til Lin,
da Solnedgangen var lige ved
og endt syntes Lykkens Vin.

Du blev mig en trofast Datter fuldgod
og ikke mindst udi Vaande,
naar Sjælen sig kvided' og Hjertet græd Blod,
saa kærligt du gik mig til Haande.

Ja, kæreste Datter! Gud signe din Sjæl
i din rige, tit mødige Virke!
Og om da Slangen vil stinge din Hæl,
saa kender du Vejen til Kirke.«

Det er vel rigtigt til dette at føje, at det ikke var ved særlig Tænkeevne, at Sofia Appel hjalp sin Svigerfar i hans Vaande. Hendes Tænkeevne var altid klar, og den var ogsaa over Jævnmaalet, men Sofias Styrke var dog hendes Sjæls store Enfold over for Gud, hendes urokkelige Følelse af at vandre paa hans Vej, og ikke Verdens Vej. Den sidste ænsede hun saa at sige slet ikke. Fodfæstet paa Guds Vej var hende alt!

Saa blev hun da en Guds Tjener paa Jord, et Vidnesbyrd om hans Riges Virkelighed.

To Aar holdt Cornelius Appel ud som Præst efter Operationen, men saa tvang Pinen ved Talen ham til at holde op.

1889 brød han og hans Flok op for at drage over Grænsen.

I Fyns Midte, i Danmarks Midte, byggede Landsmænd en Bolig for den lille Flok. Cornelius Appel kaldte Hjemmet »Folkely«. Han magtede Flytningen og havde stadig livlig Forbindelse med sin gamle Menighed, men han besøgte aldrig sit gamle Hjem, skønt han ofte var i Askov hos den yngste Søn.

Mathias Appel magtede ikke Flytningen, han blev mer og mer en brudt Mand. Et medfødt Tungsind tog Fart.

Sofia græd i Stilhed, for de to Mænd mer end for sig selv. Men hun lagde aldrig Hænderne i Skødet. Med sin sejge vestsønderjydske Bondekraft tog hun fat paa sit nye Hjems Opbygning, og det lykkedes i sjælden Grad.

Og snart blev der Brug for hendes frodige Modernatur i adskillige Hjem i Folkelys Nærhed.

I Hjallen By laa en lidt ældre Pige syg, hun boede sammen med en Søster og Bror i en stor Gaard. I det Hjem blev Sofia og hendes Mand snart kærkomne Gæster. Og da Sygdommen forværredes, og den stakkels Pige kom i Sjælenød, sendte hun Gang paa Gang Bud til Folkely. Mangen Nat — synes det mig nu — er jeg blevet vækket ved, at Broderen bankede paa Vinduet til Mors og Fars Sovekammer, og lidt efter saa jeg dem gaa ud i Natten.

Dalum Landbrugsskole laa lige over for og rundt om den byggedes efterhaanden unge Lærerhjem. I dem alle kom Sofia og altid ved »bestemte Lejligheder«.

Det vil forstaas, at til megen Hvile blev Sofia ikke skabt.

1901 døde Cornelius Appel, og der fulgte nu nogle ret svære Aar for Sofia. Hendes Mands Tungsind tog til, og hans Helbred nedbrødes af det stillesiddende Kontorarbejde og af det sjælelige Tryk, som Savnet af en Livsgerning mer og mer lagde over ham. Ved Operation mistede ogsaa han sit ene Øje. Verdenskrigen forøgede hans sjælelige Lidelser. I 1916 fik han udstridt.

Nu var Sofia ene tilbage.

Saa flyttede hun sine Teltpæle over til Grænsen, idet hun bosatte sig i Askov sammen med sin næstældste Datter, der blev Lærerinde ved Højskolen.

De to fik et hyggeligt Hjem sammen, hvor de hver Vinter siden har haft 11 unge Piger paa Kost, Elever paa Højskolen. Det var for Sofia som noget af en Tilbagevenden til hendes Ungdomsarbejde. At holde Morgenandagt med de unge, være sammen med dem ved Maaltiderne og nu og da om Aftenen mindede om gamle Dage.

Verdenskrigen endte, og der kom en Oprejsningens Dag for Sofia, da hun med 6 Børn i Følge i sin og deres Fødeby Rødding afgav sit Ja til Danmark.

Den Dag blev hendes Alderdoms Højdepunkt. Det blev paa en Maade hendes Livs sidste Handling.

Det skal forstaas saadan:

Hun havde ventet med Genforeningen at møde sit gamle Rødding igen. Men Rødding var blevet en anden By og Frimenighedskredsens Oplevelser sammen med Cornelius Appel og hans to Hjælpere var skudt tilbage som Historie. En ny Slægt med ny og store Opgaver og en Verdenskrig med Hærgning af Sindene og Hjemmene stod mellem før og nu. Genforeningen med Danmark var Virkelighed. I den levedes der med alle Sanser vendt mod en ny og mærkelig dansk Fremtid.

Helt glemt var de gamle Tider vel ikke. 1921 var der stor Trængsel i den gamle Højskolegaard til 100 Aars Festen for

Cornelius Appel. Men da Festen var sluttet, og den gamle Jakob Kloppenborg kom hen til den ny Rødding Højskoles Forstander, Sofias ældste Søn, for at sige Farvel, slog det den gamle Mand, at noget var glemt, og han udbrød: »Men nu glemte vi jo din Mor!« »Ja,« svarede jeg, »og hun kørte grædende herfra.«

Dette er ingen Bebrejdelse mod nogen. Det er de gamles Lod i en Tid som den nuværende.

Sofia kæmpede et Aar med sin Skuffelse. Saa forstod hun, at hun var den gamle, de andre var de unge, og at hver havde sit Omraade. Hendes var Mindernes, deres var Arbejdsdagens.

Saa gik Sofia ind i sit Mindernes Slot, og der fandt hun dem, hun forgæves søgte uden for; derfra er der Forbindelse til dem, der er gaaet forud.

En Dag, som ikke kan være fjern, lægger Sofia sig til Hvile i sit Slot og bereder sig til den sidste store Rejse til dem, hun delte sit Livs bedste Glæder og sit Livs rigeste Lidelser med, og som hun derfor kan dele en Evighed med.

Naar Kirkeklokkerne da ringer hende et sidste Farvel, vil en optaget Nutid standse og lytte, føle et Øjebliks smertelig Fattigdom ved Tabet af en af sine gamle og tro Tjenere og derefter haste videre.

En gammels Død er dog altid et memento!

Erik Appel.

Efterskrift:

Siden dette et Aar tilbage blev skrevet, er Dagen kommet for Sofia Appel. Den 28. Juni 1929 døde hun.

Gamle og unge Venner flokkedes. Sofia Appel var ikke glemt.

Flensborg Avis, 4. Juli 1929:

»Med sin Rod i Sønderjyllands Jord og sin egentlige Daadstid i Rødding var hun en af dem, der baade paa »Folkely« ved Odense og i Askov styrkede Hjertebaandene mellem Kongeriget og Sønderjylland.«

AGATHE BEYER f. Hansen, AASGAARD.

f. d. 23. Dec. 1824, d. d. 28. Feb. 1899.

MODER.

Det er paa samme Tid saa svært og meget let at skulle skrive om Moder. »Det behøves jo ikke,« skrev min Fætter, Amtsforvalter K. Hansen i Aarhus, til mig, og jeg forstaar godt, hvad han mente dermed: at Moders hele Liv og Færden havde indprentet sig saa dybt i alle hendes Omværendes Sind og Erindring og efterladt saa rige Spor og Minder ogsaa udover Hjemmets Grænser, at det vil bevares gennem flere Slægtled. Men en Gang staar Minderne trods alt mindre tydeligt for Efterverdenen, og da er det, at jeg tænker, det vil være godt for den Slægt ikke mindst de yngre at se, hvorledes en Kvinde som Moder har kunnet staa som et lysende Eksempel i de forskellige Forhold i Livet, skønt hendes Virken faldt indenfor Hjemmets snævre Ramme, — ja, jeg vil endogsaa sige, at netop derfor var hendes Magt saa stor. —

I mine »Erindringer fra Aasgaard« har jeg baade direkte og indirekte egentlig sagt alt, hvad der kan siges om Moder. — Naar jeg nu er bleven opfordret til at skrive en lille Biografi om Moder til Bogen om »Sønderjydske Kvinder«, vil jeg alligevel gerne forsøge at give et endnu mere tydeligt Billede af hende end i min Bog, hvor Fader var Hovedpersonen. —

Det har vakt lidt Betænkelighed hos mig, at Biografien skal optages i en Bog med Titlen »Sønderjydske Kvinder«. Moder var slet ikke det, man forstaar ved »en sønderjydsk Kvinde« — Moder var en *slesvigsk* Kvinde. Vort Hjem var »et Nordslesvigsk Hjem«. At definere de to forskellige Begreber forstaaeligt for den, der ikke har levet en Aarrække i Slesvig, kan man vanskeligt nok, men jeg vil forsøge derpaa. Fader holdt ikke af Benævnelsen »Sønderjylland«. Paa vore Breve maatte vi altid skrive »Slesvig«. Jeg tror, Grunden til Faders bestemte Standpunkt maa søges i hans Konservatisme, da det selvfølgeligt er mere histoirsk korrekt at benytte Benævnelsen »Slesvig«, saaledes som Kongerne i deres Haandfæstning underskrev sig . . . . . Hertug til Slesvig . . . . . — I »Vor Historie« af Johan Ottosen, Vol 3. Pag. 391, skrives om »Enklaverne«: »Ogsaa nogle nørrejyske Strækninger, der laa omgivne af slesvigsk Land, afstodes . . . . . — En Herre fra Flensborg ytrede, da jeg talte med ham om Spørgsmaalet: »Hvorledes skulde vi dokumentere »Sydslesvig«, hvis der ikke var et »Nordslesvig«? — Moder delte Faders Anskuelse — var altsaa en »*slesvigsk*« Kvinde.

Ved en »sønderjysk Kvinde« forstaar vi »Slesvigere« nærmest en Kvinde med en vis Opposition som bærende Element for Fædrelandskærligheden, Danskheden og Indsatsen i Kampen om Herredømmet derhjemme ogsaa paa kristeligt Omraade. Som »slesvigsk« Kvinde havde Moders hele Vandel sit Udspring af hendes Lydighed i stort og smaat, og ved alt, hvad der mødte hende, den stærke Tro, at alt tjener dem til Gode, som elsker Gud, hvor svært det end undertiden kan være at forstaa det og bøje sig under Modgangen. Det gav en saa velsignet tryg og fredelig Følelse for Omgivelserne at mærke Kraften og Magten i denne Stilhed, der i Forening

med hendes faste Vilje udrettede saa meget. Hjemmet og Kirken var Moders to Borge. Ogsaa efter 1864, da den ydre Ramme var den tyske Statskirke,

»Husene dog med Kirkenavn
bygte til Frelserens Ære,
hvor han de Smaa tog tidt i Favn,
var hende som Hjemmet saa kære,«

og hverken Missions- eller Forsamlingshuse eller Sale kunde erstatte hende den Borg. Dér hørte det hjemme, der var det Højeste og Helligste for hende: Troen, Guds Ord og Sakramenterne; det laa saa højt over alt materielt, politisk og nationalt, saa netop dette skulde og kunde gennemsyre og retlede alt andet. Hun vilde ikke have kunnet undvære Gudstjenesten i Kirken, selv om den var under andre Former end før og Præsten tyskuddannet. Heller ikke kunde hun eller vort Hjem tænke sig at undvære Omgangen med Præstefamilierne i det daglige. Alle vilde vi have følt det som et Kulturtab; og saaledes blev Moder de yngre Præstefamiliers moderlige Veninde, som hun før 1864 havde været de ældres jævnaldrende.

Vort Hjem blev ikke mindre ægte dansk af den Grund. Det, der først blev set efter i Avisen hver Aften, naar Frederikke — den stedlige, private Postkone — kom, var, »om der var noget om § 5«, og da det tilsidst, efter at den var slettet 1878, ikke var til nogen Nytte mere, var Hjertesorgen stor, men »vi har en Herre, som al Ting magter,« og nu har det altsaa vist sig, at heller ikke de, der som Moder haabede og troede i Stilhed, bleve til Skamme.

Ligesaa stor — ja, maaske endnu større var Sorgen, da Sprogrescriptet kom, der indførte udelukkende tysk Undervisning i Skolerne fra 1. April 1889. Privatundervisning maatte kun gives, hvis den kunde staa Maal i Tysk med Skolernes. Moder paatog sig da at undervise min Broders Børn 1 Time hver Aften i Dansk.

Moder var meget ung, da hun blev gift, knap 19 Aar, men hun var vel udrustet til at gaa ind til de store Forhold derhjemme.*) Moder var født i Nabosognet Ballum, en Datter

*) Aasgaard er paa ca. 400 Tdr. Land.

af Ingvard Hansen i hans andet Ægteskab med Kirsten Knudsdatter. Begge Forældrene døde tidligt, og hendes Barndomshjem eksisterer ikke mere, paa det Sted, hvor Gaarden forhen laa, tæt op mod Kirken og lige overfor Præstegaarden. Vi kender derfor desværre saa lidt til den gamle Slægt paa Moders Side, men den Opdragelse og Uddannelse, som Moder og hendes Søskende, Søsteren Kirsten og Brødrene Knud og Niels, havde nydt, vidner noksom om, at det har været et af de mere betydelige Hjem, hun er opvokset i. Børnene blev underviste af en Lærer ....., en fin og begavet Personlighed. I Dansk var Moder perfekt, derom vidner ogsaa hendes for os saa værdifulde og elskelige Breve, som jeg gemmer som Reliquier. Hun var godt hjemme i de andre Lærefag i Historie, Geografi, Regning og Tysk, og hun var en klog Kvinde, der forstod at benytte det, hun havde tilegnet sig, enten det var boglige, Haand- eller huslige Arbejder.

Den 12. Oktober 1843 var mine Forældres Bryllupsdag, og da oprandt der en lys og lykkelig Tid for Hjemmet paa Aasgaard. Fader fik en trofast Hustru, og gamle Bedstemoder fik en kærlig, hensynsfuld, altopofrende og hjælpende Svigerdatter, og de tre i Forening dannede et Hjem, hvor der var godt at være for Husfolk og Gæster, for Børn og Svigerbørn og Tilflugt for fattige og trængende. Det var tre stærkt udprægede Karakterer og Personligheder, men ingen Sinde har nogen Mislyd forstyrret Harmonien. De to unge ønskede ikke at fortrænge Bedstemoder fra den Plads, hun saa længe havde haft som Gaardens Herskerinde efter Bedstefaders Død, da Fader den Gang kun var 16 Aar, og hun overlod dem gerne og villigt hvert sit Domæne, hvor de nu skulde føre an.

Bedstemoder var blind de sidste 16 Aar, hun levede, og ikke mindst da gjorde Moder hende Tilværelsen lys og let. Hver Morgen holdt Moder Andagt sammen med hende og med hvem, der ønskede at være til Stede. Salmerne, det gamle og nye Testamente, Aviser og anden Lecture læste Moder for hende eller sørgede for, at vi Børn gjorde det, hvis hun var forhindret. Ved Paaklædningen var det kun Moder, der maatte kruse og fæste den smukke, gamle Kappe med Lin og

Vinger og ordne det store Silketørklæde, som Bedstemoder bar som Fichu. Ogsaa de fem store, gammeldags Guldringe maatte Moder anbringe paa de respektive Fingre. Og alle fik Paalæg om at gøre hver sit til, at Bedstemoder kunde være glad og lykkelig, og vi gjorde det saa gerne, vi elskede hende.

Moders Forhold overfor Fader var som hans overfor hende: gensidig Agtelse og Kærlighed, hvor begge kappedes om at gætte og opfylde hinandens Ønsker.

Overfor sine Folk var Moder en god Overordnet, og Kokkepigerne forlode os kun ved Giftermaal og fik da i Brudegave en Sengs Klæder. Bryggerspigen avancerede tidt til at indtage den Bortdragendes Plads.

Fra sin bestemte Plads ved Vinduet mod Syd i Dagligstuen i den gammeldags Lænestol med det smukke, indlagte Rygstød dirigerede Moder alt med Ro og Bestemthed, og selvom der var nok saa mange Gæster, mærkedes det ikke, det hele var ordnet i Tide af hende i Folkehusholdningen og var, saa det kunde taale Inspektionen, naar Moder kom. Det gjaldt hjemme, »ein Jeder thue seine Lection, denn wird es wohl im Hause stohn«. Fader sagde ofte, »en god General er bedre end hundrede Menige, og Moder *er* en god General;« han var stolt af sin lille Kone, der var *meget* lille at se til, men ikke at tale med.

Vi Børn hørte jo til »de Menige« al den Tid, vi var hjemme — vi var nærved Trediverne, da vi forlode Hjemmet og bleve gifte et Par af os — og vi gjorde det gerne; vi kunde godt synge »Moder siger, Du skal sy og sømme, bringer mig af Bøger fast en Skok«, men hun kunde ogsaa gaa ind paa vore Drømme og forstaa, at der kom en Tid, da »vi i Hjertet havde mere end nok,« og saa delte hun forstaaende ogsaa dette med os. Ligeledes var det med »Drengene«. Hvor beredte hun det festligt til dem, naar de i deres Studentertid kom hjem enten ene eller med Kammerater i Ferierne, og til min ældste Broder, der er Landmand og var hjemme, havde hun altid en eller anden lille Forfriskning eller Overraskelse, naar han kom ind efter en travl Dag. De hang da ogsaa med Kærlighed ved Hjemmet, hvor de end kom, og syntes som vi

Søstre, at »ingen Steds var Roserne saa røde«, og vi Døtre har alle blot haft det Maal med vore Hjem, at de maatte ligne vort Barndomshjem, saaledes som Moder dannede det. Det er jo altid givet, at naar man lærer Tonen og Aanden i et Hjem at kende, da spørger man, »ou est la femme?«

I 1893 holdt Fader og Moder Guldbryllup, og for min Erindring staar Moder som den yndigste Skikkelse i sin Guldbrudedragt, den svære Atlaskes Kjole med langt Slæb efter den Tids Mode og den gyldne Myrthegren slynget ind i Kniplingskappen og straalende glad og lykkelig som en ung Brud ved Siden af Fader.

Aaret efter døde Fader. Det var en tung, tung Sorg for Moder, men ogsaa da kunde hun bruge Salmens Ord: I Medgang og Glæde tør mangen fremtræde og tale om altid at stole paa Gud, — vær ogsaa frimodig, naar Glæden gaar ud.«

Trods Moders store Savn gjorde hendes aldrig svigtende Evne til at fremtrylle Feststemning sig dog gældende, ogsaa da hun var bleven ene. Hendes Solstraale i Ensomheden, min yngste Søster, Margrethe, blev i Juni 1898 gift med Pastor Hansen i Dybbøl, den Gang i Rødding, og det var atter en af de Fester, som min førnævnte Fætter erklærede kun kunde holdes paa Aasgaard. Ved denne Lejlighed blev der i en Tale stærkt betonet den store Gerning, Margrethe nu gik ind til som Præstekone for Sognefolkene. Min Mand talte for Moder og fremhævede hendes Betydning som Præstekone i »det almindelige Præstedømme«, og næppe har nogen af os tre Søstre, der var Præstekoner, fyldt vor Plads saa godt som Moder sin, saa vist som ogsaa mange fremmede sagde, at vort Hjem lignede en Præstegaard.

Moder overlevede Fader til 1899. Hun var rejst til Rødding for at fejre Julen 1898 med min Søster og Svoger. Derfra rejste hun til min Søster Gyde, der var gift med Gudmund Knudsen og boede paa Bejerholm ved Haderslev. Her fik hun Influenza og døde. Kun faa af os naaede at komme til hende og pleje hende, men de, der fik den store Trøst og Glæde, var Vidne til, at hun døde, som hun havde levet, i en fast Tro paa sin Frelser. Det var saa saare svært og tungt, at hun ikke

fik Lov at dø i sit Hjem, som hun havde elsket saa højt, og hvor hun havde været til saa stor Velsignelse, men da vi derhjemme paa Aasgaard gik i Stuen hos hende, hvor hun stod i sin Kiste i de vante, hyggelige Omgivelser, da følte vi alle, som om hun endnu var hos os i Aanden.

Ikke alene for os Børn var det Sorg og Savn at miste hende. Den unge Præst i Sognet, der ogsaa talte ved hendes Baare, sluttede sin Tale med at sige: »Det er et Savn, der føles og mærkes langt ud over Hjemmets Vægge, og ikke mindst er Savnet for os unge Præster; vi har altid følt, at vi havde saa god en Støtte i denne Kvinde og i Hjemmet paa Aasgaard.«

Min Broder Ingvard forrettede Begravelsen.

Saaledes var Moder: en Type paa en from Hjemmets Kvinde fra hin gamle, fint kultiverede, længst forsvundne Tidsalder, ikke med de store Opgaver udadtil, men grundfæstende sit Hjem og derigennem sit Land ved Bøn og Tro og kærlig men tillige største Pligtopfyldelse i smaat og stort — en vægtig Indsats af »*En slesvigsk Kvinde*«.

ANNE MARIE CALLØ.

I.

UNGDOMSAAR OG ÆGTESKAB.

Alle vi, der har kendt Fru Anne Marie Callø, er enige om, at hun var en stout Kvinde, rank af Ydre, hurtig i sin Fremtræden, med kloge Øjne og snar til at gribe en Tanke, opfatte den rigtigt og altid rede til at drøfte den. Mild og venlig af Væsen, uselvisk, naar det gjaldt at ofre sig for en Sag. Karakteristisk for hende var hendes smittende Latter. Hun var et sundt og muntert Menneske, der midt i al national Forfølgelse kunde komme med de morsomste Bemærkninger, saa hun og Tilhørerne »lo saa hjerteligt, at alle Lænker brast«. Hendes eneste Broder, der var 1½ Aar yngre, har udtalt om hende, at hun var usædvanlig godt begavet, hvad der er aldeles rigtigt.

Hun er født den 15. August i det bevægede Aar 1848 i Halk Sogn. Faderen, Peder Hansen, var Smed, og Stedet hed

»Kirsebærhuset«. Den forrige Smed hed Steffen Schiøler og hans Kone Anne Marie. De var barnløse og tog saa en Adoptivdatter ind. Førnævnte Peder Hansen har vel saa været Smedesvend hos Schiølers og har nok friet sig ind dér og overtaget Forretningen. Han døde i en ung Alder, vistnok 6 Aar efter Brylluppet, efterlod sig Enken og de to Børn: Anne Marie paa 5 Aar, som var opkaldt efter Schiølers Kone, og Nis, der var 3½ Aar. Senere gifter Moderen sig igen med en Landmand; der var i dette Ægteskab ingen Børn.

Ved Fjortenaarsalderen skulde Anne Marie gaa til Præst, endda to Vintre. Det har vel nok givet Anledning til hendes rige aandelige Udvikling. Præsten i Halk hed Harald Valdemar Rasmussen, en meget dansksindet og dygtig Mand, der tit aflagde Besøg hos Nis Lorenzen paa »Lilholt«, som han sikkert har haft Betydning for. Ligeledes kan Præstens Gerning i Halk spores ogsaa i Nabosognet Øsby. Denne udmærkede Præstemand fik naturligvis ikke Lov til at blive i Halk uden at aflægge Eden i 64 til den prøjsiske Konge, og det har han vel næppe villet. Han forlod Halk i 1864; da var han kun 43 Aar gammel, bosatte sig i København og blev aldrig Præst senere. Han tog en Lærergerning op ved forskellige Skoler, udgav Skrifter om Modersmaalet og Smaabøger til Brug ved Dansk-undervisning, Uddrag af Litteraturværker. Blev titulær Professor, døde 1891. Hos ham gik Anne Marie Callø, født Hansen til Præst to Vintre. I 1862 konfirmeredes hun. Pastor Rasmussen satte stor Pris paa hende, fordi hun var saa velbegavet, han inviterede hende til Præstegaarden og skænkede hende en Bog, han lige havde skrevet, der hed »Blodvidnerne«, en Kirkehistorie, der udkom blandt »Danske Folkeskrifter«, endogsaa i II Oplag 10 Aar efter, 1872.

Det er sikkert uden for al Tvivl, at Fru Callø ved sin Konfirmationsundervisning af denne Præst har faaet sin nationale Daab. Pastor Rasmussens Gerning skal derfor nævnes her.

Allerede dengang begyndte hun at skrive Vers. Et lille Digt »Aftenklokken« skal have været meget smukt og lovede godt. Senere hen skrev hun mange Digte til »Dannevirke«. Hun

opholdt sig i et Par Hjem for at lære Husvæsen, men kom saa med Familien til Sønderotting i Haderslev. Nu var der i Købstaden Lejlighed til at søge videre Uddannelse. Hun tog Privatundervisning hos en Kandidat Uthke, og selv læste hun en Mængde, især Historie og dansk Litteratur.

Saaledes udrustet ved Selvstudium blev hun senere antaget som Timelærerinde ved Frøken Taubers Pigeinstitut, hvis Skole laa i den nordre Bydel i Haderslev ved, hvad man kalder, »Skulderbladet«.

I 1880, den 9. April, gifter Anne Marie Hansen sig med Gaardejer Dambe Callø, som ejede »Søndergaard« i Erlev, en lille By, skønt beliggende ned mod Haderslev Dam, kun en halv Times Gang fra Haderslev.

Her stiftedes det skønne og hyggelige Bondehjem, som Fru Callø elskede og værnede, og som hun ønskede maatte være et Mønsterhjem. Det Hjem kæmpede hun for at opretholde økonomisk, det besang hun i sine smaa Digte. Her opdrog hun sine tre Sønner til gode danske Mænd.

Drengenes Opdragelse overlodes tit til hende alene, da hendes Husbond ofte var borte fra Hjemmet paa Kvæghandel. Hun var en god Moder for sine Sønner, en klog Opdragerinde i alle Maader. De skulde opdrages, helst opelskes, til dygtige, handlekraftige, frem for alt danske unge Sønderjyder, der kendte deres Ansvar over for Fædrenearven: alt Dansk i den erobrede Hjemstavn.

I et efterladt Digt, trykt i Foreningsbladet »Sønderjylland« 1896 taler hun saa rørende kønt til sine Smaadrenge, af hvilke den ældste nu havde naaet Konfirmationsalderen:

Kære Smaadrenge, naar Tiden den kommer,
da I har Foraaret byttet med Sommer,
glem da ej Moders de manende Ord;
optag da Kampen, hvoraf vi udtræder,
tag vore Sorger, og tag vore Glæder,
gør dem til eders — o, træd i vort Spor.

Hold dem i Ære, de ældgamle Minder;
lad ikke Skamrødmen farve jer Kinder

ved, at I véd jer af Danemands Æt.
Brug Sproget det bløde, den danske Tunge,
naar I skal tale, og naar i vil sjunge;
taal ej paa Skjoldet en eneste Plet!

Og i sidste Vers taler hun om Arven, der gives de unge; den er helt tung at løfte; men ihvor det gaar, saa »opgiv ej jer selv, jer retfærdige Sag. Den gamle af Dage lever — han styrker os, han klarer vor Dag.«

I 1888 ind under Jul sendte den prøjsiske Regering en underlig Julehilsen til det undertvungne sønderjydske Folk, nemlig en Skoleforordning, der gjorde al Undervisning i Folkeskolen tysk med Undtagelse af fire danske Religionstimer ugentlig. Men heller ikke disse kunde staa uantastede; Stoffet, som behandledes, altsaa Religionslektier, skulde i to ugentlige Timer gennemgaas paa tysk. De stakkels Børn skulde plages med sligt Religionsterperi en Time daglig, 4 Gange paa dansk, og Drøvtygning Ugens to sidste Dage paa tysk. Fru Callø gik tappert til Felts imod den Slags Hykleri, der ikke blev andet end grovkornet Fortyskning. Hun baade skrev og talte imod den. Fra nu af bliver hun Sønderjyllands første kvindelige Foredragsholder.

Men hun gør meget mere end dette, hun samler Børnene i sit Hjem til Danskundervisning. Det varede imidlertid ikke længe, inden Prøjserne udstedte en ny Forordning om, at al Hjemmeundervisning skulde anmeldes og søges tilladt af Kredsskoleinspektørerne. Saa maatte Fru Callø til at skrive en tysk Ansøgning til Skoleinspektør Stegelmann i Haderslev om at faa Lov til at meddele Undervisning i Dansk til sine egne og nogle fremmede Børn. Den blev tilstaaet hende for et Aar ad Gangen. I den tyske Skrivelse hedder det »unentgeltlich«, at hun da ikke skulde slaa Gesjæft af det Foretagende, og saa tilføjes der, at Tilladelsen kan til enhver Tid tages tilbage.

Fru Callø sparede ikke sig selv, hun var baade alsidig og flittig. I 1892 stiftedes saa Skoleforeningen, som sammen med Sprogforeningen og senere Vælgerforeningen udgjorde det saa betydningsfulde nationale Værn ved vor Sydgrænse. Den nationale Kamp skærpedes stærkt mod Aarhundredets Slutning,

man kan godt sige, den rasede stærkt i Køllertiden. Nu skulde alt ordnes med haard og ubarmhjertig Haand, Tyskerne skulde nok vise de genstridige Danske, hvem der var Herre i Landet.

Denne forfærdelige Magtsyge gav sig Udslag paa de mærkeligste Maader, Chikaneriet florerede, Utaalsomheden grænsede til Barnagtigheder. I 1903, da Køllertiden ellers var saa nogenlunde afsluttet, fordi klogere tyske Hoveder fandt dens Methode alt for upraktisk, dukkede der pludselig nye Overgreb op. I den gode Stad Haderslev ønskede man at se og høre to danske Kunstnere fra København, nemlig Operasangerinde ved det kongelige Theater, Frøken Elisabeth Dons, og den bekendte Musiker og Komponist, Fini Henriques. Det blev forbudt af Myndighederne; de maatte nok optræde i Berlin, men ikke i Haderslev. Det vakte stærk Harme blandt Danske.

Nogen Tid efter bortvistes to danske Elever fra Latinskolen i Haderslev; den ene var Frimenighedspræst Rasmus Thomsens Søn i Haderslev, nuværende Amtmand i Aabenraa. Den anden var Callø's Søn, Anker, nuværende Kreditforeningsdirektør i Haderslev. Hvad var mon Grunden? De var Sønner af fremtrædende danske Forældre. Men en lille Krog at hænge deres Hat paa skulde Tyskerne jo have, og saa skrev Tyskerne i deres Aviser, f. Eks. Kölnische Zeitung: De to Elever tilhører begge danske Familier, har gentagne Gange vist deres tyskfjendtlige Sindelag over for deres Kammerater. Thomsen blev, til Eksempel, paa en Udflugt af Skolediscipleſiddende, da en Medelev udbragte en Skaal for Fyrst Bismarck, Nordslesvigs Redningsmand, og nægtede at staa op. Tilfældet beviser, at Protestpartiets Førere bringer Ophidsningen endogsaa ind i Skolerne og opægger Drengene til at tage Del endog i tyskfjendtlige Agitationer o. s. v.«

Der blev afholdt Forhør over de to unge Mennesker. Rektor, Dr. Spanuth spurgte Callø: »Hvad vil De i det hele her paa Skolen; passer det Dem ikke, kan De jo gaa til Danmark!« Hertil svarede den tyveaarige unge Mand: »Det er vor gode Ret og ikke en Naadesbevisning, at vi maa besøge Skolen; derfor betaler jo vore Forældre Skat.« Dr. Spanuth havde nær

tabt baade Næse og Mund af Forbavselse over et saa dristigt Svar.

Skolen blev lukket for dem og dermed ogsaa den tyske Ret til at slaa ind paa Embedsvejen, da bestaaet Eksamen var Betingelsen derfor. De rejste begge til København og tog dansk Studentereksamen; men det maa jo bemærkes, at der derved paalagdes Forældrene adskillige større økonomiske Byrder. Hele Episoden rygtedes viden om og tjente til at skærpe Modsætningsforholdet mellem dansk og tysk meget mere end godt var for Tyskerne selv. Fru Callø tog det som altid med Humør; thi hun kendte Prøjserne til Bunds. Forbindelsen med København ved at sende en Søn af Sted, blev til rig Glæde for hende; ved hvert Feriebesøg bragte hendes kære ældste Søn Nyt med fra Hovedstaden.

Til det gæstfrie Hjem paa »Søndergaarde« kom der tit Besøg, og da drejede Samtalen sig om den nationale Stilling. Sangen, som Fru Callø elskede saa højt, blev flittig dyrket. Hun var en sjælden hyggelig Husmoder. I et lille Digt, betitlet »Besøget« skildrer hun en sén Kvæld, da der om Dagen har været Gæster til Huse. Lyset er slukket i hver en Vraa, der er stille omkring hende, alene sidder hun i Stuen, kun hører hun Vedbendens Slag paa Ruden. Da, efter Dagens Travlhed, faar hun Besøg af sin Muse og maa lyde dens Bud, hun maa gribe til Pennen og flette en Krans.

»Og jeg gemmer dem varlig hver eneste én,
maaske mine viltre smaa Poder,
engang hen i Tiden vil glæde sig ved
de Kranse: Dem bandt dog vor Moder!«

Fru Callø forsøgte ogsaa at skrive smaa Komedier; de blev aldrig trykt, men hun læste saa tit op af dem, naar hun havde Besøg af sine nærmeste Venner. Blandt dem skal særlig nævnes Frøken Hanne Jenssen, en Søster til Forfatterinden Hansigne Lorentzen (Sven Tange) og dennes Husfælle Frøken Cecilie Lund. De var Naboer i Sønderrotting, havde store fælles Interesser og arbejdede sammen i Foreninger. Ligeledes skal nævnes Frøken Skjold, Frøken Windfeld og en fjern Slægtning,

Frøken Kathrine Ebsen, som døde kun 42 Aar gammel. Alle var de udpræget danske Kvinder. Det, der bandt dem sammen, var ægte kristeligt og folkeligt Fællesskab.

Den røde Traad gennem alt, hvad Fru Callø talte og skrev om, var Danskhedsfølelsen, Fædrelandet, den fraskilte sønderjydske Hjemstavn, den straatækte Bondegaard med friske, danske Mennesker i Stuerne, og som værdsatte Hjemmet ret. Dette faar Udtryk i et enkelt Vers:

Fædreland, du har vor bedste Tanke,
hvad der ret for os har Værd og Vægt.
Mindets Guldkorn vil vi flittigt sanke,
strø dem ud iblandt den unge Slægt,
Genforeningshaab hos dem vi nære,
Sproget, Sangen, Fanen ære —
vise Verden vi er danske.

II.

HENDES INDSATS TIL FREMME AF DANSK FOLKELIGHED.

Et Folk kan blive gammelt, men ældes kan det ej,
naar trofast det gemmer sine Minder;
et Folk kan blive lille, men fældes kan det ej,
naar Fremskridtets Ledestjerne skinner.

Dr. Marius Kristensen.

Ved Afsløringen af »Modersmaalet« i Skibelund Krat 27. Juli 1903.

I et efterladt lille Udkast til et Foredrag om Kunstens og Litteraturens Indflydelse paa et Folks Udvikling taler Fru Callø om det danske Folk, som hun er skilt fra ved Fremmedherredømmet. Hun vil mene, at dette Folk er det mest oplyste i Verden, og hun spørger: hvorfor?

Jo, thi hos de fleste af Nutidens Folk (1907) er der for stor Afstand mellem læg og lærd. Begrebet Folkelighed er

enten slet ikke til Stede eller forvrænget, det forudsætter nemlig en Oplysning, der trænger ned i Folkets brede Lag, et Skøn over, hvad der virkelig er Folkets aandelige Fælleseje. I Danmark er Afstanden udjævnet, Litteraturen er nærmest hver Mands Eje, Bonden bliver Minister, og enhver i Folket læser Bøger, kender i hvert Fald H. C. Andersen og kan skrive og regne. I Danmark har Folkehøjskolen gjort sin Gerning og sat skønne Frugter.

Men de fraskilte i Slesvig?

Det er for dem, hun vil virke, det er dansk Folkelighed, hun vil bestræbe sig for at fremme. Al Unatur og opstyltede Fremmedvæsen og Pynten med laante Fjer er hun en ivrig Modstander af. Hvor hun møder det, slaar hun ned paa det, og paa en satirisk men munter Maade lægger hun ud med smaa Artikler i »Dannevirke« under Mærket A. M. C.

Edv. Egeberg vil have, at Bondestuen skal være som i vore Bedsteforældres Tid med Bryllupsversene i Glas og Ramme og en Hylde under Loftet til Mælkefadene o. s. v. »Er det til at forstaa?« skriver hun. »Nej, med den Bondestue er det snart Slut; maaske et eller andet ungt Par for Kuriositetens Skyld indretter sig et saadant Hjem; men det bliver de nok snart kede af.«

Eller hun har været til Alters i en Sognekirke og set opstillet Alterlys med Navneplade heftet paa staaende paa Alterbordet. Den eller den afdøde Borger eller Storbondes Navn staar derpaa, hans Efterladte har skænket Alterlyset ved hans Død.

»Hvor forargerligt,« skriver hun, »kan dette ikke være; paa hver Side af den Korsfæstede stod Lys med floromvundne Plader, hvorpaa stod Navnet paa Sognets største Drukkenbolt. Man maa ikke dømme, Manden er død og staar for en højere Dommer; men Forargelse gav han, mens han levede, derved, at naar Folk om Søndagen kom ud af Kirken, sad han i Reglen i Værtshuset og var fuld. Og menneskelig betragtet giver han Forargelse efter sin Død derved, at, da han endelig havde drukket sig ihjel, staar hans Navn paa Kirkens Alter. Dette er en Uskik, der bør paatales.«

Paa »Harmonien« i Haderslev var der ved en Sammenkomst af Landboere blevet sunget den af Sønderjyderne meget yndede Sang: Jeg er en simpel Bondemand. En meget aristokratisk Bonde, der havde Herremandsfornemmelser, følte sig stødt og udtalte ved et godt Glas: Vi er saa sandelig ikke simple Bondemænd.

A. M. C. har sikkert hørt dette. Hun tager til Genmæle imod en slig Misforstaaelse af Mads Hansens smukke Sang. Hun skriver »ikke simpel i Ordets daarlige Betydning, men som der staar »saa jævn og ligefrem.« Vi Bønder skal ikke lægge stor Vægt paa det stilfulde, men paa Hygge og Orden. Den flotte og moderne Udstyrelse, som mange desværre sætter saa stor Pris paa, koster Tusinder, som man for det meste gjorde klogere i at spare. Der er sagt, at til et hyggeligt Hjem hører fire B'er: Børn, Blomster, Billeder og Bøger. Børn tager man, faa eller mange, som Vorherre vil skænke os dem. Med de andre tre B'er kan man selv uden store Udgifter forsyne sig. Det er bedre end at afholde store Selskaber, der sluger mere, end mange tror. For det kan jo desværre ikke nægtes, at ved en ufornuftig Luksus er mange danske, slesvigske Hjem blevet ruinerede. »Den klare Kilde« har vi omsonst og »den friske Luft« banker paa vore Vinduer, om den maa faa Lov til at komme ind.« Hun slutter med Formaningen: Dyrk Sangen, den gode Sang; der er dog mange gode Sange, som vi *endnu* har Lov til at synge. —

Med hendes Indsats for ægte dansk Folkelighed er hendes kirkelige Interesser nøje forbundet. Hun vil dansk Kristendomsforkyndelse og dansk Børneopdragelse, samt af al Evne værne om Sproget, det danske Modersmaal i Slesvig.

Et Sted skriver hun, at en af hendes skønneste Dage var den Dag i 1903, da det forkyndtes gennem Domsafsigelse, at Frimenighedssagen var vundet, den nybyggede, smukke »Kristuskirke« i Haderslev genaabnet og kunde altsaa tages i Brug. Dens første Frimenighedspræst var Rasmus Thomsen, der havde virket i Amerika og kaldtes derfra til en lille Kreds i Haderslev. Et Lokale i Theatret i Haderslev var Samlingsstedet, indtil man fik »Kristuskirken« rejst i 1901 og aabnet

tre Aar senere. Efter Thomsen kom Thade Petersen. Fru Callø var alle Dage en trofast Tilhører i Frimenigheden. Ogsaa Rejsningen af Frimenighedskirken i Skærbæk interesserede hun sig for ved at indsamle Midler til Byggefonden. Den grundtvigske Forkyndelse havde hendes dybeste Sympati, den var mild og hjertevarm og saa dejlig menneskelig; al Tvangstale og truende Dømmesyge var hende imod. Vi skal ikke sætte os paa den høje Hest og sidde dér til Doms over andre, plejede hun at sige, kun Gud ser i Hjertets skjulte Dyb. Men syng vore smukke Salmer, syng, som man synger i Vartov, og Menighedslivet og det aandelige Fællesskab skal nok blomstre op. Hun havde Ret, Salmesang og Bekendelsen af Troen og Fadervor i Forbindelse med god folkelig Forkyndelse var i Frimenighederne i Sønderjylland det aandelige Baand, der knyttede Kredsene tæt sammen, saa alle ydre Anslag fra Magthavernes Side intet fik at betyde, men tværtimod styrkede Fællesskabet.

Fru Callø kæmpede for Folkefrihed til sit sidste Aandedræt. Hun tager sig af alt og spænder vidt, er en opmærksom Avislæser og griber til Pennen utallige Gange for at revse og for at retlede, altid i en munter, men skarpsindig Tone.

I Øsby Sogn var der opstaaet en Bladstrid om Forholdet mellem Gaardfolks Børn og Tjenestefolk. I et Indlæg, underskrevet »en dansk Tjenestekarl« gaar samme til Felts imod de mere velstaaende unge, der har været paa Højskole. Han mener, de ser ned paa dem, der tjener, og sædvanlig tager de ikke ved den haarde Ende, naar der skal bestilles noget.

Fru Callø læser dette og er straks parat til at bryde en Lanse for Højskoledannelsen. Hun skriver: Jeg tror, at »den danske Tjenestekarl« ikke vilde tale saa haanligt om Højskolelærdom, hvis han vilde bruge de Penge, der i et Aar gaar til hans omtalte Forening i Kroen, til et Kursus paa en dansk Højskole. Han vilde da faa et helt andet Syn paa saa meget og blandt andet ikke tage sig det saa nær, om en Gaardmandsdatter ser surt til at skulle danse med ham, men roligt lade hende sidde, som den dumme Gaas, hun er. Heller ikke tror jeg, at Tjenestefolkene behøver at klumpe sig sammen nede

ved Døren i Forsamlingshuset. Jeg ved fra Selvsyn, at Husbond, Madmoder og voksne Børn og Tjenestefolk har siddet paa Bænk sammen og spist af samme medbragte Madkurv, og Folkene har i alle Maader opført sig mønsterværdigt. Sidste November blev der herovre fæstet et Par Piger, der kom fra en Højskole i Danmark, de vilde nok malke, men samtidig gjorde de det til Betingelse, at de vilde med til Foredragsmøderne i Forsamlingshuset. Saaledes bør det være, ikke skamme sig for et ærligt Arbejde, enten det saa er i eller uden for Huset. De, der som »en dansk Tjenestekarl« mener, faar det ud af Højskolen, at de ser ned paa Folk, har faaet galt fat paa Lærdommen.

Fru Callø er med ved alle større nationale Foretagender i Haderslev; man vilde rejse et Højskolehjem med en Gymnastiksal, der ogsaa skulde tjene som Foredragssal, og afholdt til dette Formaals Fremme en Basar. Da skrev hun baade Digte og morsomme Opraab og fik paa den Maade en Masse Folk interesseret, saa Udbyttet blev over Forventning godt.

Hun læste op og talte baade til Børnene og de voksne. Rejste ogsaa til Danmark og talte om sønderjydske Forhold. Dagen derpaa stod der i Avisen: »Hun talte jævnt og troværdigt og vandt snart sine Tilhøreres udelte Opmærksomhed. Denne bramfrie og udmærkede sønderjydske Kvinde gjorde et godt Indtryk paa Forsamlingen, og hendes af et frejdigt Haab for den danske Sag baarne Ord gik utvivlsomt mange til Hjerte. Forhaabentlig faar vi snart igen et saadant Møde, hvor Sønderjyder slaar til Lyd for deres og vor folkelige Livssag.«

I smaa kønne Digte priser hun Hjemmet, Naturen, dansk Levesæt, Modersmaalets Skønhed o. s. v. og styrker derved Haabet om, at Befrielsens Time vil oprinde engang. Hjemmet er hendes Fæstning, for det kæmper hun, sin Mand har hun kær, og de tre Sønner er hendes Fremtids Haab; de vil tjene den danske Sag, som hun selv saa trofast har gjort. Her skal anføres en Sang om Sønderjylland af hende, som blev trykt og afsunget ved »Dansk Kvindesamfund«s store Fællesmøde i

Haderslev den 23. Maj 1928, hvor ogsaa hendes Minde blev fremhævet.

Jeg elsker Sønderjylland min bedste Plet paa Jord,
hvor Sø til Skoven blinker, og Blomst i Græsset gror,
hvor Plovjernet vender den fede, sorte Muld,
og Øjet sig fryder ved Høstens rene Guld.

Hvor Engene er spættet af Kvæg i broget Flok,
og Som'rens sidste Glæde er Traver tæt i Skok,
mens Bølgerne bruser langs med den hvide Strand.
O, der er min Hjemstavn, mit skønne Fædreland.

Jeg elsker alt og alle, hvert Hus, hvert Bondehjem,
og Slægten gæv og trofast, som Husly har i dem;
hver Mand, der som Klippen i stride Brænding staar,
hver Mo'r, der vil lære sit Barn, hvor Vejen gaar.

Den Vej, hvor man slaar Følge med Sandhed og med Ret
til Modersmaalets Toner, for de gør Gangen let,
ad Vejen at vandre med den, man har faaet kær,
det lyser for Foden, det giver Livet Værd.

III.

ANNE MARIE CALLØ STIFTER »NORDSLESVIGSK KVINDEFORENING«.

Hvad du evner, kast af i de nærmeste Krav!
B. Bjørnson.

Aaret 1907 var et Mærkeaar i Nordslesvigsk politiske Historie. Optantspørgsmaalet blev løst, flere Tusinde Mennesker fik prøjsisk Borgerret og friedes derved fra den Usikkerhedens og for Karakteren sløvende Tilstand at skulle leve i Angst og Bæven for en pludselig Udvisning. Nu kunde danske Folk frit vedkende sig deres Danskhed og deltage i de danske Møder. Man begyndte da samme Aar at bygge Forsamlingshuse rundt omkring, og de blev flittigt benyttet til gode Møder; men kun

indfødte Talere maatte optræde. Det skete desuagtet, at Højskoleforstandere og Præster kom herned, men stadig rede til at smutte ud ad en Bagdør, hvis Gendarmen viste sig ved Hovedindgangen. Kvinderne havde endnu ikke Lov til at deltage i politiske Møder, kun i de folkelige og kristelige.

For en stærkt interesseret Kvinde som Fru Callø fremkaldte alle saadanne Indskrænkninger stor Skuffelse og Smerte. Hun var politisk særdeles vel oplyst, men som Kvinde afskaaret fra at blande sin Stemmeseddel med Mændenes i det, der angik Politik. De store nationale Foreninger: Sprog-, Skole- og Vælgerforeningen lededes til 1910 mest af mandlige Styrelser.

Fru Callø var stærkt paavirket af Kvindebevægelsen i Danmark og havde længe syslet med Tanken om at rejse de sønderjydske Kvinder til Samling om en særlig national Opgave, løst af Kvinderne selv, nemlig at yde Hjælp og Støtte til Smaakaarsfolks Børn, saa de kunde komme paa Efterskoler og maaske senere paa Højskole.

Denne Forenings Dannelse af Kvinderne iværksattes af Fru Callø 1907 og begyndte aldeles primitivt. Hun talte om Sagen i sin nærmeste Kreds, og med den Energi og lyse Frejdighed, hun havde, gik hun i Gang med at skrive til enkelte Kvinder rundt omkring paa Landet, om de vilde være med til at stifte en saadan Forening. Det lykkedes over al Forventning.

Fru Callø var en jævn Kvinde med et varmt Hjerte for de Smaa i Samfundet. Hun havde Forstaaelse for, at Adelsmennesket findes ikke bare hos en enkelt Klasse Mennesker, men i alle Samfundslag. Der findes ogsaa store Mennesker i pjaltet Kofte, sagde hun, det gælder om, at vi er rede til at paakalde det gode i Mennesket.

Hun havde Evne til at fremhjælpe den unge, friske Spire i et Menneske, og ved sin lyse Tro og sit muntre Anlæg kunde hun faa Folk til at lukke sig op og være med i det, hun selv var optaget af.

Vistnok er der blandt Arbejderne mange, for hvem selve Arbejdet er den eneste Livsbetingelse, mente hun, og de har vel næppe stor Interesse af, at deres Børn kommer paa andre

Skoler end dem, de er tvungne til at besøge. Men en Del er der sikkert iblandt dem, som nok kunde ønske et Ophold for deres Børn paa en Efterskole; men de har ikke Raad dertil. Saadanne er det, vi (Kvinderne) vil hjælpe. Skoleforeningen, stiftet 1892, har taget sig af en saadan Opgaves Løsning; men ikke ydet tilstrækkelig Hjælp; vi vil hjælpe med Sengetøj, Lagner, Haandklæder, Rejsepenge, Bøger, og det var netop de Ting, en Arbejderfamilie ikke kunde fremskaffe til et saadant Skoleophold.

Dette var intet mindre end en genial Tanke, som Fru Callø havde faaet.

Og saa satte hun sig hen og skrev mangfoldige Breve til Kvinderne paa Landet. »Vi, der fik den Lykke at bo paa Livets Solside, økonomisk og aandelig set,« skriver hun, »vi maa og bør hjælpe dem, der bor i Skyggen, og som maa trælle ved haardt Arbejde.«

Hun sendte Opraab ud gennem Aviserne, og det gjorde god Virkning.

1907 i April blev der indvarslet til et Møde paa »Folkehjem« i Aabenraa. Der mødte 30 Kvinder, som besluttede at begynde Arbejdet efter den Plan, Fru Callø havde udkastet. Hun blev valgt til at overtage det skriftlige Arbejde, og Fru Junggren, Aabenraa, blev valgt til Kasserer. Nogen egentlig Forening var det ikke, kun den fælles Interesse for Sagen og den fælles Pengekasse bandt Medlemmerne sammen. Kontingentet var sat til 1 Mark, men mange gav mere. De tre første Aar var Vækkelsens Aar, mange nye Medlemmer hvervedes. I 1910 kom der en ny prøjsisk Foreningslov, som tillod Kvinderne at danne Forening. Dermed indregistreredes Sammenslutningen som »Nordslesvigsk Kvindeforening« og erklæredes med det samme for politisk for at kunne arbejde i Fred og staa i Række med de tre store nationale Foreninger.

Samme Aar beløb Indtægten sig til ialt 1898 M. 95 Pf. 21 Børn sendtes paa Efterskole. Allerede Aaret efter, 1911, steg Indtægten til 2436 M. 40 Pf., og Arbejdet udvidedes til at sende uformuende Lærlinge paa Fagskoler.

1912 talte Foreningen 94 Kredse, og der sendtes 61 Børn paa Efterskole. En ny Virksomhed toges op, nemlig at sende kirtelsvage Børn til Refsnæs.

I 1913 stod »Nordselsvigsk Kvindeforening« paa sit højeste, mere stærk og maalbevidst end nogensinde; næsten hvert Sogn Landsdelen over havde sin Tillidskvinde, som varetog Foreningens Interesse. Og Kassebeholdningen var vokset til 4000 M. aarlig. Disse rige Midler skulde komme levende Mennesker tilgode og ikke henstaa i Bankerne, mente Fru Callø, og saa begyndte man at faa uddannet og støtte vordende sønderjydske Sygeplejersker, som senere ikke kunde udvises, naar de tog en Gerning op i de truede Egne.

I 1914 planlagde man 3—4 Dages Kursus i Havebrug, Sygepleje, Barnepleje og Opdragelseslære. Men her staar saa Foreningen ved det store Vendepunkt: *Krigen*. Den udbrød og ødelagde alle Betingelser for et frugtbart Foreningsarbejde. Alt, hvad der havde blomstret og sat skønne Frugter, gik ind i den mørke, kolde og usikre Vintertilværelse, som Krigen betød. Alt i Uvished, alt lammet af Frygt for, hvad Fremtiden rummede i sit Skød.

Endnu inden man anede det vældige Uvejrs Frembrud, den 10. og 11. Juni 1914, var »Nordiske Kvinder« fra Sverige, Norge, Island, Finland og Danmark samlet til det andet nordiske Kvindesagsmøde i København. De sendte ved »Dansk Kvindesamfunds« Formand, Astrid Stampe Feddersen, en smuk Hilsen til Nordslesvigsk Kvindeforening »med en varm Tak for dens trofaste Arbejde for nordisk Kultur paa vor sydligste Kulturgrænse.«

Fru Callø var baade stolt og glad for denne Hilsen. Hendes kære Tanke var ført ud i Virkeligheden, Samling paa Kvinderne var fuldbyrdet, Arbejdet i fortrinlig Gænge. Fru Callø vilde ikke selv staa som Formand. Da valgtes først Fru Jakobsen, Augustenborg, senere Fru Magdalene Moos. Som Kasserer maa nævnes den meget dygtige Fru Poula Fink, Aabenraa. Fru Callø kaldte hende i sine velskrevne Breve »min højre Haand« og føjede til, »mange skeler til vor velfyldte Kasse, men Fru Poula Fink gemmer Nøglen godt.«

Et enkelt Brev fra *en Moder* i Graasten skal fastslaa, hvor betydningsfuldt Foreningens Formaal var, og hvor heldig Fru Callø's Haand var til at føre Sagen igennem. Brevet er dateret 19. Maj 1911.

»Tillad mig paa denne Maade at udtale min inderligste Tak for al den Hjælp, som af Kvindeforeningen gennem Dem, Fru Callø, er kommen os og vor Søn tilgode. Det er en stor og betydningsfuld Sag, som er taget op, og som der arbejdes for: at ogsaa ubemidlede Folks Børn kunne komme til at opleve et Kursus paa Efterskolerne i det for os saa kære Land. Børnene har vel ingen sand Interesse haft for dette Foretagende før i Tiden, det Tilfælde har vi haft med vor Christian; han var vist helst bleven hjemme, naar han selv havde faaet Lov at raade; men vi mærker for hver Efterretning, vi faar fra ham, hvilken Velsignelse der er ved disse Skoler; han glæder sig over alt dernede: hans Lærere, de danske Sange, som de nu maa synge, hvor de vil, det stolte Dannebrog, og han synes, det er friere at aande dernede end her. Tak for al Hjælp, De har ydet os. Jeg har i Foraaret meldt mig som Medlem i Kvindeforeningen; der kan sikkert hverves flere her i Byen.«

Fru Callø skulde de to første Krigsaar føle Krigens uhyre Tryk, hendes Sønner var paa Krigsskuepladsen — dette knækkede hendes Livskraft. Men altid tænkte hun paa sin kære Kvindeforening, og hun syslede med Tanken om at yde Krigshjælp ved at stille Sengetøj til Raadighed; dette Forslag mødte dog adskillig Modstand. Ligeledes optoges Fordeling af Pengehjælp til Barnepleje. Fru Poula Fink haabede paa »Gaver fra velvillige Sjæle i Danmark«. De kom ogsaa i rigt Maal, men først senere, og dette oplevede Fru Callø ikke.

I 1916 i Foraaret, midt i den værste Krigstid, forværredes en Svaghed, Fru Callø havde lidt af i længere Tid. Hun maatte færdes inden Døre, kunde ikke taale at komme ud. Men ogsaa dette tog hun fromt og stilfærdigt imod, og citerede gudhengivent Poul Gerharts Vers »Befal du dine Veje«, en Salme, som hun elskede højt.

Den 29. Marts 1916, hen paa Eftermiddagen, udaandede hun, 68 Aar gammel. Hun begravedes paa Haderslev Kirke-

gaard. Efter at »Søndergaard« i Erlev var solgt i Aaret 1904, flyttede de ind til Haderslev og beboede en smuk Villa i et nyt Kvarter i Udkanten af Byen. Den store Genforeningsdag skulde hun altsaa ikke opleve. Paa hendes Gravsten staar kun, naar hun er født og død. Over hendes Gerning kan sættes Grundtvigs Vers:

Derom sang nys en lille Fugl
i Syd paa Skamlingsbanke,
at Synd det var at lægge Skjul
paa hele Folkets Tanke.

I de to Venteaar fra Krigens Ophør 1918 til Genforeningen 1920 søgte man ved Udgivelse af smaa danske Sange med dertil komponerede Melodier at styrke Modet og vække Danskheden til Live, hvor den næsten var kvalt i Krigsnød og Bekymring for Føden. Da fandt man ogsaa en Sang frem af Fru Callø's der nok kunde egne sig til Udgivelse.

Den skal der sluttes med her.

Store alvorsfulde Krav
stilles her til Mand og Kvinde;
gæve Stridsmænd, lagt i Grav,
lad os drage dem i Minde;
fast som de vi nu maa staa,
vil vi vinde, maa vi vove;
kæk vor Fordring lyde maa:
»Glem ej Folkerettens Love!«

Drengen maa vi vise Vej,
den, en Danemand bør træde,
at vi siden engang ej
ved den Voksnes Færd maa græde;
dybt i Barnehjertets Muld
saa en Sæd med Ord og Toner,
som skal vokse underfuld
trods hvert Tryk og hver Forhaaner.

For hver Glut oprulles maa
vore stolte, store Minder,
vises Arven, som de faa
efter ædle Danekvinder:

Den at værne tro og snild
Sæd og Sprog, vort dyre Eje;
drage hjem enhver, som vild
vandrer om paa fremmed' Veje.

Vi vil til hver fattig Svend,
som maa tungt i Furen træde,
give Haandslag Ven mod Ven;
thi hans Troskab er vor Glæde.
Alle, alle maa vi med,
naar det gælder Folkestævne,
husk, i vor Sag ej er
Navne, ikke værd at nævne.

I vort Hjem vi blive maa
paa vor Fædrejord, den fage.
Tusinder jo lure paa
efter os derind at drage.
Vil her lyde fremmed Sprog,
vi har Skylden, vi bær' Skammen,
vi maa kæmpe, bede og
Gud dertil vil lægge Amen.

Christine Plov.

DEN NORDSLESVIGSKE KVINDEFORENING

Naar jeg skal skrive lidt om ovenstaaende Forening, maa jeg allerførst nævne den Kvinde, der ikke alene fik Idéen til Dannelsen af Foreningen, men ogsaa førte den ud i Virkeligheden, nemlig Fru Anna Callø, »Søndergaard« ved Haderslev.

Fru Anna Callø var en af de ejendommelige Kvinder, som vor Tid desværre er saa fattig paa.

Hun var rigt begavet, poetisk, fuld af Lune og kærnedansk. Hun havde et stort Hjærte for de Smaa i Samfundet, derfor faldt det hende naturligt at tumle med Spørgsmaalet om, hvad der var Grunden til, at saa faa Smaafolksbørn besøgte de danske Efterskoler. Ud fra disse Tanker var det, at hun kaldte de sønderjydske Kvinder til Samling om en særlig national Opgave løst af Kvinderne selv, nemlig at yde Hjælp og Støtte til Ophold paa Efterskoler for Smaakaarsfolks Børn.

Aaret 1907 i April indbød Fru Callø 30 sønderjydske Kvinder til et Møde paa »Folkehjem« i Aabenraa, hvor hun varmt og indtrængende lagde Sagen frem. Der blev ingen Forening dannet; det havde vi Kvinder dengang ikke Lov til. Anna Callø valgtes til at overtage det skriftlige Arbejde og Fru Junggren, Aabenraa, blev Kasserer.

Arbejdet begyndte derfor under primitive Kaar; det eneste, der bandt os sammen, var den fælles Pengekasse.

Vi Kvinder, 30 ialt, dannede hver sin Kreds, hvor vi saa lejlighedsvis gik rundt og opkrævede det aarlige Kontingent, 1 Mark.

Naar jeg bruger Ordet lejlighedsvis, gør jeg det, fordi det var os forbudt saadan rigtig at kræve Medlemsbidrag ind; det maatte foregaa paa den Maade, at naar vi kom sammen til en Fødselsdag eller en Eftermiddagskaffe — ja, Kaffen har været god til mange Ting under Fremmedherredømmet — saa bad man ganske stilfærdig om Bidraget. Ak, nu er det snart glemt!

Paa den Maade gik det i 3 Aar, saa kom Foreningsloven. Dette gjorde, at nu kunde D. N. Kvindeforening ogsaa faa Lov at danne en Forening, som vi erklærede politisk.

Fru Jakobsen, Augustenborg, blev Foreningens Formand og Fru Paula Fink, Aabenraa, Kasserer. Fru Fink staar den Dag i Dag som Foreningens energiske og uselviske Kasserer.

1910 hjalp D. N. Kvindeforening 21 Børn paa Efterskole. Denne Hjælp bestod i, at Foreningen gav Penge til Bøger og Rejsen, samt laante Børnene Sengetøj.

Men dette at formaa de unge Piger eller Karle til at tage et Ophold paa en Efterskole, var ikke altid lige let. Det daglige Slid havde mange Gange afstumpet og sløvet Følelsen for dybere Interesser.

Fru Callø har fortalt mig mange pudsige Træk fra den Tid.

En Dag kom en Kone fra Landet ind til hende og bad om en Friplads paa en Højskole til sin Datter. Fru Callø gjorde hende opmærksom paa, at hun i saa Fald maatte henvende sig til Skoleforeningen. Trods dette, at Skoleforeningen havde arbejdet i over 20 Aar, udbrød Konen forbavset: »Skoleforeningen! Hvad er det for noget?« det kendte hun intet til, hvorefter Fru Callø paa sin djærve Maade svarede: »Saa maa I være langt tilbage i Deres Sogn.« — »Ja, de maa vi væer,« sagde Konen meget alvorligt — »aa æ er endda it jen a de dummest.«

Og det havde hun Ret i; hun var en af de bedste i Sognet.

Naa, Datteren kom ved Skole- og Kvindeforeningens Hjælp paa Højskole, og en Dag stod hun glædestraalende i Fru Calløs Stue og sagde: »Det er da dejle med den Skoleforening og Kvindeforening.«

1911 talte D. N. Kvindeforening 50 Kredse. Ihærdige og med Glæde stillede de sønderjydske Kvinder deres Evner og Kræfter tjenende ind under Arbejdet.

Trods Trykket fra tysk Side udvidede vi vort Arbejde, idet vi samme Aar ikke alene kunde hjælpe Ungdommen paa Efterskole, men ogsaa sende uformuende Lærlinge paa Fagskole.

1912 talte Foreningen 94 Kredse og vi sendte dette Aar 61 Børn paa Efterskole samtidig med, at vi tog en ny Virksomhed op og anbragte kirtelsyge Børn paa Refsnæs — takket være den daværende Overlæge.

1913 stod D. N. Kvindeforening stærk og maalbevidst. Nu var der kun enkelte Sogne, hvor vi ikke havde en Tillidsdame, som varetog Foreningens Sager. Kassebeholdningen blev større og større, 4000 Mark (det var mange Penge dengang), og Fru Callø sørgede altid for, at Pengene kom i Cirkulation.

Vi støttede derfor dette Aar en udmærket Sygeplejerske, Maren Sørensen, som dengang havde taget et uegennyttigt Arbejde op i de truede Egne.

Kvindeforeningen paatog sig endvidere at sende fattige Børn fra Byerne ud paa Landet i Sommerferien, da vi indsaa, at dette, nationalt set, betød uendelig meget.

Den sidste Tanke, der før Krigen dukkede op indenfor vor Forening, blev fremsat paa et Møde i Sønderborg.

Mange med mig indsaa, at skulde vi holde os som Folk, da maatte der tages Sigte paa Hjemmene. Hjemmet maatte og skulde være det bærende, dér skal Grunden lægges i de smaa Barnehjerter, dér skal der plantes og plejes, og luges bort om noget *fremmed* har sneget sig ind. Derfor slog jeg til Lyd for, at vi indenfor D. N. Kvindeforening hvert Aar afholdt et 4-Dages Kursus med Foredrag om Havebrug, Sygepleje og først og sidst om Børneopdragelse. Tanken fandt varm Tilslutning, men blev desværre ikke til Virkelighed, idet Krigen udbrød 1914.

Da blev der stille, underlig stille i Sønderjylland. Den danske Sang forstummede. Det store Efteraar stod for Døren, og vi vidste, at Vejen hjem til Danmark for os vilde gaa gennem Kulde og dybt Mørke.

Vore bedste Mænd og Kvinder blev kastede i Fængsel, de danske Lokaler blev lukkede, alt Foreningsliv forbudt og D. N. Kvindeforenings Arbejde afbrudt. Ude fra Fronterne lød Budskab efter Budskab: falden! I Hjemmene blev Nøden større og større. Medens Manden færdedes derude paa Livets yderste Pynt, tog den sønderjydske Kvinde, til Trods for at Hjertet skjalv under stor Angst og Smerte, Mandsarbejde op.

Den sønderjydske Kvinde har som en god Hustru og Mor baaret sin Part af den lange og haarde Kamp, som førtes under Fremmedherredømmet. Hun har baaret sin Del af Forfølgelse og hun har under Kampens ublide og tunge Kaar slidt og stridt ved Mandens Side for Danskhedens Bevarelse i Sønderjylland.

Der kæmper et Folk, der stander en Strid.
En Hjerternes Kamp trods Magt og Jærn.
At rejse et aandeligt Sjæleværn.
Det Løsen vort Folk blev givet.

Sven Tange.

Den sønderjydske Kvinde var, kan vi godt sige, forrest i Rækkerne. For hende var det en Livssag, at aldrig skulde den danske Sang forstumme, aldrig skulde det danske Modersmaal dø paa vor Tunge, aldrig skulde dansk Sæd og Skik banlyses fra vor Arne og aldrig skulde det danske Flag blive husvildt i sønderjydske Stuer. —

1918, efter fire lange, mørke, knugende Aar, optog Foreningen atter sin Virksomhed; men da var dens gode og trofaste Stifterinde, Fru Anna Callø, død.

Dansk Offervillighed rislede ned over vor søndrede Vang, og D. N. Kvindeforening (den eneste Forening, der var saa godt organiseret, at den stod med en Tillidskvinde i hvert Sogn) kom til at tage et stort Arbejde op, idet Foreningen

havde den Ære at uddele Penge af Hjort Lorenzens Indsamling til fattige Konfirmander, til Syge og enligstillede Mænd og Kvinder. Senere kom den store Tøjuddeling, Madpakker, Flag og — takket være Sønderjydsk Fond og Julemærkekomitéens økonomiske Støtte — kunde vi i 1919 anbringe vore sønderjydske Patienter, Voksne saavelsom Børn paa Sanatorier og Hospitaler i Danmark.

1919, fra April til 30. September, blev der indlagt 325 Patienter, og saavidt jeg husker, rejste jeg dette Aar med ca. 200 underernærede og turbekuløse Børn til Danmark, hvor de paa de forskellige Børnesanatorier blev modtaget med Forstaaelse og Kærlighed.

Kvindeforeningen har ved Hjælp af Nationalforeningen og Direktør Jensens ihærdige Arbejde og Sønderjydsk Fonds store Offervillighed haft Lykke til at sprede Lys og Glæde ind i mangt et af Sygdom medtaget Hjem og at læge en Del af de Saar, Krigen havde slaaet.

1919 samledes D. N. Kvindeforening igen til et Møde i Tinglev. Og hvem husker ikke dette Møde, der begyndte med Sangen: Jeg vil værge mit Land. Der var paa en Gang den dybeste Alvor og Grebethed og den højeste Fryd i Tonerne, som de klang fra de 300 sønderjydske Kvinders Læber. Det var, som Ordene vældede op fra Hjertets Dyb som en Bekendelse, som et højtideligt Løfte vi afgav for første Gang efter Krigen, et Løfte, som vi havde afgivet mangfoldige Gange tilforn, gentaget Aar efter Aar, Dag efter Dag, og som vi aldrig blev trætte af at gentage. Mange af de Kvinder, der læser dette, husker sikkert, hvordan vi sad bænkede om lange, umalede Borde.

Der var mødt Kvinder fra Øst og Vest og helt nede fra Flensborg, Kvinder, som gennem en Række af Aar havde taget en betydningsfuld Del af Arbejdet op for vor fælles Sag, Kvinder, som havde været Danskhedens stærke, kvindelige Skjoldvagt i det omstridte Land, Karakterer, som var bleven udviklet under haardt Pres, Viljer, som var hærdede i luende Ild, Kvinder, hvis Haar var bleven hvide af Angst og Sorg i de fire lange, mørke Krigsaar.

Ja, uhyggeligt var der i den kolde Krostue — men der var alligevel Plads til Skæmt. Vi fik for første Gang siden 1914 »Bohnenkaffe«, og vi delte søsterligt de fyldte Madkurve, »aa æ Rester aa æ Slatter«*) fik vi fra Byerne med hjem, for som de sagde, de prægtige Bønderkoner: »I har mere Brug for dem, end vi.« Og det var sandt.

Men der blev gjort andet end drukket Kaffe. Fru Jakobsen havde nu trukket sig tilbage, og Fru Moos som senere blev Foreningens myndige og dygtige Formand, stod paa Talerstolen og fortalte om Fremtidsarbejdet; der drøftedes og der blev taget Beslutninger — altsammen med Genforeningens herlige Stund for Øje.

Saa kom Stunden *1920*, da vi stemte os hjem til Danmark.

Var D. N. Kvindeforenings Arbejde nu overflødigt? Nej, og atter nej. Nu var der for Alvor Brug for den — og den tog fat.

Selv om jeg kunde have Lyst til at fortælle om vort Arbejde i de Aar, der er gaaet siden Genforeningen, vil jeg dog kun ganske kort ridse de Opgaver op, vi arbejder med den Dag i Dag, og jeg vil da begynde med Børnehjemmet i Rønshoved, som Fru Rosendahl, født Plum, har testamenteret til D. N. Kvindeforening til Brug for fattige, syge Børn i Nordslesvig. Vi har i Tidens Løb foretaget en Del Forbedringer og udvidet Hjemmet, bygget en Liggehal, saa der er Plads til 17 Børn. Hjemmet er altid fuldt besat, takket være vor udmærkede Forstanderinde, Frk. Andresen. — Hjemmet er statsanerkendt.

Saa har vi »Voigtsminde«. Det er et Hjem for Sinkebørn, hvor der for Tiden er 12 Børn. Fru Voigt, som ejer dette smukt beliggende Hjem lige ned til Lille Bælt, er ikke alene Forstanderinde, men ogsaa Lærerinde for Børnene. —

Lyshøj oprettedes paa D. N. Kvindeforenings Anmodning, da Børnene fra »Frauenverein«s**) Børnehjem ved Genforeningen sendtes hjem til deres Kommuner, som saa henvendte sig til Foreningen om at sørge for Hjem til dem. Lyshøj blev derfor købt af en Komité, i hvilken Kirken, Skolen og D. N.

*) Af Fløden.

**) Den tyske Kvindeforening.

Kvindeforening skal være repræsenteret i Bestyrelsen. Lyshøj er Mødrehjem og Spædbørnshjem; der er for Tiden 6 Mødre og 36 Smaabørn. Ogsaa her har Foreningen den Lykke at have en udmærket Forstanderinde i Frk. Moos, Nybøl.

Tilsidst maa jeg nævne Foreningens herlige, lille Hjem paa Rømø, »Hvilehjemmet« med den i alle Maader *prægtige* Leder, Frk. Petersen fra Rømø, og Hjemmets Tilsynsførende, Fru Pastor Jørgensen, Skærbæk.

Hvem vil ikke gerne over paa »Hvilehjemmet«? Trætte og overanstrengte rejser vore Patienter afsted, glade og med nyt Livsmod vender de hjem. Der har i Sommer opholdt sig 80 Patienter paa Hjemmet. Foreningen har ligeledes her foretaget gode og praktiske Udvidelser. Ogsaa dette Hjem er statsanerkendt.

Har D. N. Kvindeforening andre Opgaver?

Ja, vi er langt fra færdige. Foreningen uddeler hvert Aar Penge fra S. Fond til fattige Konfirmander, hvis Far har deltaget i Krigen. Vi støtter endnu uformuende unge Mænd og Kvinder til et Ophold paa Efterskole, laaner dem ogsaa Sengetøj. Og vi indstiller hvert Aar velfortjente Sygeplejersker, der har virket ved Sygeplejerforeninger i de sønderjydske Landsdele under Krigen, til en Understøttelse fra S. Fond, hvilken bliver sendt dem direkte derfra.

D. N. Kvindeforening staar ogsaa som en Afdeling indenfor de samvirkende Plejehjemsforeninger Danmark over. Ogsaa dette Arbejde har været til Glæde og Velsignelse for Kvindeforeningen.

Foreningen drøfter bestandig nye Planer; men der skal Penge til alt — og dem kniber det sommetider med.

Dog modtager vi hvert Aar en Del Legatpenge — og allermindst maa vi glemme den værdifulde Støtte fra S. Fond.

At D. N. Kvindeforening er kendt ud over Landets Grænser har vi et Vidnesbyrd om i følgende Telegram, som i sin Tid blev sendt til Fru Callø og Undertegnede:

> Nordiske Kvinder fra Sverrig, Norge, Island, Finland og Danmark samlede til nordisk Kvindesagsmøde den

10.—11. Juni 1914 sender Nordslesvigsk Kvindeforening en Hilsen og varm Tak for deres trofaste Arbejde for nordisk Kultur paa vor sydligste Kulturgrænse.

Ved *A. Stampe Feddersen,*
København.

At D. N. Kvindeforening havde staaet sin Prøve i de trange Tider, fik den et smukt Bevis for, idet Foreningens Formand siden 1919, Fru Moos, i 1921 fik overrakt Fortjenstmedaljen i Guld.

Inden jeg slutter, vil jeg gerne have Lov til at fremhæve vore trofaste Tillidskvinders opofrende og udholdende Arbejde gennem de mange Aar.

Hanne Jenssen,
Næstformand i den nordslesvigske Kvindeforening.

CATHRINE DEICHMANN.

f. d. 6. April 1836, d. d. 17. Maj 1916.

Nu om Stunder er der næppe nogen dansk By, der ikke har sin stilfærdige Diakonisse, der gaar fra Hjem til Hjem og bringer Opmuntring og Hjælp. De sønderjydske Byer kunde i Udlændigheds-Tiden faa Hjælp af Søstre fra Diakonisse-Huset i Flensborg. Der var ogsaa i Haderslev én, der vidste, hvor meget saadan Hjælp betød, én, der besluttede at bruge sin Tid til at være »Søster«, — dog uden Kappe. — Det var *Cathrine Deichmann.*

Hun tilhørte et fint, dannet og kærnedansk Hjem. Hendes Fader, Ritmester Deichmann, var én blandt 6 Brødre, der alle var Officerer i den danske Hær. Hun selv var »ildende dansk« og nægtede sig ikke nogen af de Smaaglæder, som alle vi Sønderjyder yndede og dyrkede ved at smykke vore Hjem

med danske Farver og Billeder eller sætte røde og hvide Blomster i Vinduerne; naar hun flyttede, kom hendes lille Dannebrog til at staa øverst paa Læsset.

Da først Faderen og en Del Aar senere den yndige, gamle Moder var død, var Cathr. Deichmann rede til at begynde en Gærning, hvormed hun vilde tjene sine Byesbørn, de velstillede som de fattige, paa samme Tid som hun var Danskhedens Tjenerinde.

Hun fik Adgang til at lære Sygepleje ved et Ophold paa Diakonisse-Stiftelsen i København, dog uden at modtage Indvielse som Diakonisse, — og vendte saa tilbage til Haderslev til den dobbelte Gerning, hun ønskede at øve.

Der var en Tid, hvor C. Deichmann paatog sig Arbejdet som Sygeplejerske i det fine tyske Landraads-Hjem, en anden Gang tog hun sig af Børnene dèr, medens Forældrene var paa Rejse; dog var hun ikke mere bunden heraf, end at hun kunde passe sine fattige Patienter ved Siden af. Hun var af den Opfattelse, at hun — medens hun gjorde sin Gærning i dette Hjem, — kunde tale sine Landsmænds Sag og forklare deres Standpunkt saadan, at den høje Embedsmand kunde komme til at se med andre Øjne end den tyske Fanatikers paa den Befolkning, i hvis Midte hans Arbejde laa. — Om dette lykkedes er vel nok et Spørgsmaal, men det indbragte hende nogen Misbilligelse fra danske Venners Side, som hun egentlig ikke havde fortjent.

Frk. Deichmann blev meget værdsat i Landraadshjemmet, og ét er vist, at naaede hun end ikke at forandre Landraadens Syn paa Nordslesvigerne, saa naaede hun at faa megen Hjælp til sine fattige, til syge Børns Strand-Ophold osv. af den rige og — vistnok — meget velgørende Landraadinde, og *da* blev der nok ikke spurgt om »dansk« eller »tysk«.

Ogsaa i Herredsfoged v. Kroghs Hjem var Frk. Deichmann meget skattet.

Kronen paa sit Kærlighed-Værk satte Cath. Deichmann, da hun i sit Hjem optog et Barn, en lille Pige, der var et Billede paa Svaghed og Elendighed. Aar efter Aar kæmpede hun mod Barnets Sygdom, indtil hun endelig stod som Sejerherre

og kunde opdrage videre paa det *sunde* Barn. Ogsaa i denne Gærning havde Cathrine Deichmanns danske Hjærte sin Part. Dette Barn skulde reddes for Danmark.

I Haandgærnings-Skolen (som bestod indtil 1888, da den blev lukket ved et Magtbud), hvor Piger fra Kommuneskolen fik gratis Undervisning i Haandarbejde, blev der en Gang om Ugen holdt en lille dansk Gudstjeneste med Børnene; — det kom til at ligge Frk. Deichmann paa Sinde, at der ikke blev gjort noget i den Retning for *Drenge*. Hun fik saa samlet en Flok Drenge til en Søndagsskole. Fra Begyndelsen overlod Redaktør Bjørnshauge Skolen et lille Værelse ved »Dannevirkes« Kontor; senere flyttedes den til Gammel-Haderslev. (Den uskyldige Skole mentes vist at være faretruende for »Dannevirkes« Tilværelse!)

Mon der endnu er nogen ung eller yngre Mand, der mindes de Timer, da glade Drenge-Stemmer fyldte Rummet med deres Sang?

Cathrine Deichmann oplevede den forfærdelige Krig og tog Del i den Nød, den bragte over Sønderjylland; men den Dag, vi stemte os hjem, havde hun i flere Aar hvilet hos sine Forældre paa den gamle Kloster-Kirkegaard. Hun vilde af hele sit Hjerte have givet Danmark sit *Ja*.

Emilie Petersen.

DORTE GRAM.

Hos Provst Blædel i Nustrup var der mødt en Mand til Prøve. Det var den purunge Lorens Birkedal fra Rødding, der maatte fremstille sig, førend han fik Lov at begynde som Biskolelærer i den lille Skole for Krogstrup og Udflyttere fra Københoved. Provsten spurgte om Kundskaberne, blandt andet ogsaa om Regnekunsten, og her maatte Birkedal tilstaa, at Regning ikke var hans stærke Side.

»Ja, da maa De virkelig tage Dem i Agt, thi »de Dallske Piger« er gode Regnemestre,« formanede Provsten.

De Dallske Piger var fra Vesterlundgaard, som Peder Dall ved Udskiftningen maatte flytte ud af Byen omkring Aar 1800 og opføre igen nord for Skoven ind mod Krogstrup Skel.

Hans Datter Ellen fik Gaarden efter ham, da Faderen havde mere Tillid til hende end til de øvrige Søskende.

Ellens første Frier, Knud Nikolaj Thaysen fra Langetved fik hendes Ja; men da han selv ejede en Gaard og ikke vilde

flytte fra den, afslog den gamle Peder Dall Frieriet, thi Ellen skulde blive og fortsætte Slægten paa Vesterlundgaard.

Senere præsenterede Peder Dall sin Datter en Frier fra Vestjylland. Det var Jep Jensen fra Mølbygaard i Andsager Sogn. Han var egentlig mere Smed end Bonde, thi man smedede Høstleer og lignende paa Mølbygaard ved Hjælp af et Hammerværk drevet ved Vandkraft. Familien var kommen til Velstand, og da den havde Slægt i Hjerting ved Rødding, kom Forbindelsen med Peder Dall og hans Datter i Stand.

Sidst i 1820rne blev Brylluppet holdt; men den gamle forlangte, at Jep Jensen antog Navnet Dall som Slægtsnavn. Ægtefolkene fik tre Børn, hvoraf Peder Jepsen Dall var den ældste. Ellen maa vel have været en god og stærk Pige, da Faderen bestemte hende til at bevare Gaarden for Slægten fremfor baade Brødre og Søstre; men nu var hun bleven svagelig. Der kom da en vestjysk Pige i Tjeneste paa Gaarden omkring 1831. Hendes Navn var Kjersten Marie Krestensdatter, og hun var født i Lyne mellem Varde og Ringkøbing, hvorfra Forældrene senere flyttede til Aatte i Føvling Sogn. Hun fortalte ved Lejlighed, at hendes Bedstemoder i sin Tid havde slidt Silke, da hun var Præsteenke fra Malt, og efter Præstens Død havde hun giftet sig med Avlskarlen og var flyttet til Lyne.

Kjersten Marie kom snart til at staa for Styret inden Døre under Ellens Sygdom og til at tage sig af de tre Børn, indtil Moderen døde sidst i trediverne. Jep Dall giftede sig nu med Kjersten Marie, som jo allerede var gammel i Gaarde. De fik syv Børn: Kresten, Ellen, Bertel, Dorte, Birgitte, Kjersten og Kristian.

Dorte Jepsdatter Dall er født d. 10. Juni 1844 og var altsaa strengt taget egentlig ingen Dall efter Blodet; men den gamle Udflytter Peder Dall havde nu alligevel nok anerkendt baade hende og hendes Søskende som gode Arvtagere. Da Dorte var ni Aar, døde hendes Fader, hvorefter den ældste Halvbroder, Peder Jepsen Dall, overtog Gaarden, mens Kjersten Marie og Børnene blev hos ham, hvor hun styrede Husvæsenet som hidindtil. Peder Jepsen Dall forblev ugift; men han var som en god og frisindet Fader for de yngre Søskende.

Børnene søgte den før omtalte Udflytterskole og lærte ganske godt af de ungdommelige 16—18 aarige Lærere uden egentlig Uddannelse.

Mens Steiermarkerne var indkvarterede i 1864, gjorde de sig lystige over de drengeagtige Lærere. Disse fik Kost og Logi skiftevis paa Gaardene et Fjerdingaar ad Gangen. Under Indkvarteringen var Johs. Ganderup Lærer. Han vilde nok holde Snak med Soldaterne; men da de fik at vide, han var Lærer, drillede de ham og sagde: »Dumme Schullehaer, 16 Jahre alt.«

Baade Johs. Ganderup og Lorens Birkedal havde været Elever paa Rødding Højskole, før de blev Biskolelærere, som Forberedelse til Seminariet, og de var stærkt optaget af Højskoleopholdet under Schrøders og Nutzhorns Ledelse. Gennem de to fik de yngste af Flokken paa Vesterlundgaard, deriblandt Dorte Dall, Lyst til at komme paa Skole.

Ved Konfirmationsforberedelsen hos Pastor Hempel, som var i Rødding før Sveistrup kom, hentede de unge ikke mange aandelige Værdier. En enkelt Historie om denne Præst gør dette ganske forstaaeligt.

En Aften var nogle Embedsbrødre forsamlede i Rødding Præstegaard, hvor man forslog Tiden efter Aftensbordet med Kortspil. Ud paa Natten brød Gæsterne endelig op; men da en Nabopræst satte sig til Rette i Agestolen paa sin Vogn, sank han sammen og var død. Om denne Begivenhed ytrede Pastor Hempel senere: »Han fik skam en glad Død; han vandt Hundrede Daler.« Dette maa altsaa have været hans Værdimaal.

Dorte Dall fik en brav, men hjemmetysk Gaardmand beskikket som Formynder. Af den Grund kunde der ikke godt blive Tale om Højskoleophold, før hun var myndig med 21 Aar, selv om Halvbroderen Peder Dall var venligsindet overfor hendes Ønske. Sommeren 1867 kom hun imidlertid paa Askov, hvad der blev en Oplevelse for hende baade menneskeligt og nationalt. Før Højskoleopholdet sagde Kammeraterne, at Dorte gik og sukkede; men efter den Tid var der kommet Liv i Pigen, og hun havde Lyst at fortælle Gang paa Gang.

Efter Højskoleopholdet blev Dorte Køkkenpige hos Nutzhorns i et Aar. Husvæsenet havde imidlertid ingen rigtig Til-

trækning for hende. I Hjemmet havde hun og Søsteren Ellen villet lære og læse; men den praktiske Moder mente, at havde de været Drenge, kunde der have været Tale om at faa Lov; nu maatte de slaa det af Hovedet. Dorte led desuden en Del af Blegsot, hvorfor hun ikke rigtig kunde magte det legemlige Arbejde, og hendes Hu stod til Bogen.

Da Aaret hos Nutzhorns var omme, forsøgte hun sig som Privatlærerinde hos Chr. Salling's i Kastbjerg, men forinden havde hun og en Veninde foretaget et Jyllandstogt med Besøg paa Østkysten adskillige Steder og Ophold som Elever paa Galtrup Højskole paa Mors en Maaned. Nu kom der Bud fra Forstanderen Poulsen Dalls Søster, om Dorte ikke kunde overtage hendes Plads som Haandgerningslærerinde paa Skolen Sommeren 1875, og det kan nok være, hun slog til med Glæde.

Men en Sommerskole er jo kun kort, og hvad saa? Ja, Sommeren 1876 opholdt Dorte sig hos Friskolelærer Thybjergs i Middelfart, hvor hun hjalp til i Huset, tog Strandbade og saa paa Undervisningen i Friskolen. I 1877 forsøgte Pe' Smej i Københoved at lade Dorte Dall undervise hans ældste Børn, men Helbredet slog ikke til, og hun følte ogsaa, at Forraadet af Kundskaber var lovlig begrænset. Gode Venner foreslog hende nu at tage regelmæssig Uddannelse; men det mente hun ikke kunde nytte for een, der fuldstændig manglede Sangstemme. I Stedet for anskaffede hun Saxo's Danmarks Krønnike, Barfods Fædrelandshistorie, Møllers Bibelhistorie og Oehlenschlægers udvalgte Værker for at lære af dem paa egen Haand.

Med Skolens begyndende Fortyskning havde der allerede længe været Tale om Hjemmeundervisning. Paa Vestkysten og flere Steder havde en Del unge Kvinder nordfra begyndt i forskellige Hjem. Nu sidst i Halvfjerdserne satte Myndighederne ind med tysk Uddannelse af Lærerinder i Augustenborg paa Als. Fra ledende dansk Side saa man en øget Fare heri, fordi Kvinder paa mange Maader lettere vinder Indgang, men ogsaa fordi enkelte dansksindede unge Piger tog derover.

Nu maatte der gøres Alvor af dansk Uddannelse ogsaa i det

tyske Sprog for vordende Lærerinder med preussisk Borgerret, som senere kunde arbejde i Hjemmene. En Datter af Præsten Jacob Chr. Lindberg stillede sig til Raadighed som Leder af denne Uddannelse. Efter Frimenighedspræst Cornelius Appels Opfordring blev Dorte Dall en af Frk. Lindbergs første Elever. Hele Holdet bestod kun af tre unge Piger, og Undervisningen foregik paa Ottersbøl Mølle sydvest for Skærbæk. Her opholdt hun sig da fra Efteraaret 1878 til samme Tid 1879. Senere flyttede Frk. Lindberg til Visby, hvor hendes Virksomhed fortsattes med et noget større Elevantal.

Dorte Dall tog nu atter fat paa Hjemmeundervisningen hos Pe Smej i Københoved. Der undervistes selvfølgelig ogsaa i andet end Tysk. Der blev fortalt Bibelhistorie og Danmarkshistorie, og under Haandgerningen blev der læst højt af historiske Romaner som Erik Menveds Barndom, Prins Otto af Danmark eller Gøngehøvdingen. Selv om Dorte Dall ikke kunde synge, blev der gjort flittig Brug af baade Salme- og Sangbog. Børnene kunde mange Melodier, og naar det kneb, maatte Faster — Pe Smejs udmærkede Hustru — ind at synge for. Oplæsningen gik igen i Børnenes Leg; der byggedes Fæstninger og legedes Krig i Skoven bag Pe Smejs Lade. Der var kun én aarlig Sky paa Himlen af alvorlig Art: den Dag Børn og Lærerinde skulde møde for Kredsskoleinspektøren til Eksamen i Kommuneskolen.

Første Gang i 1880 gik det godt. Da det skulde gaa løs med det tyske, stod den dansksindede Sognepræst, Pastor Michaelsen fra Rødding i Nærheden, og han hviskede: »Nu, Dorte Dall, nu maa De tale Tysk, om De saa aldrig har gjort det før.« Hjemmefra havde man indøvet et Afsnit om »der grosse Kurfürst«, og det gik. Bagefter sagde Skoleinspektøren til Lærerinden om den største af hendes Drenge: »Ja, Drengen er vel undervist, men han bliver Dem snart for stor.« — Det betød, at han nu skulde i Kommuneskolen. Men Dorte Dall fik Erstatning.

Dyrlæge Gram havde en ung Pige fra Lolland til at undervise sine Børn. De maatte ogsaa møde i Skolen, og da Inspektøren spurgte den ældste, en Pige, om hun kunde noget Tysk,

svarede hun med Glæde i Stemmen: »Nej, ikke et Ord!« — Da Lærerinden heller ikke kunde et Ord, fik hun at vide, at saa skulde hun virkelig ikke begynde paa at undervise Børn herovre. Resultatet blev, at Dyrlægens Børn fik Lov at blive undervist hos Dorte Dall.

Dog alting faar en Ende. Først tillodes Undervisningen til Tiaarsalderen; men med Skoleanordningen af 1888 blev den helt forbudt.

Nu stod Dorte Dall uden Virksomhed, men det varede ikke længe. Hun lagde sig efter Husflid, lærte Kurvemageri, Papirarbejde og Straafletning i København; Kjolesyning, Knipling, Knytning og andre Haandarbejder kunde hun i Forvejen. Paa det Program blev Sognets Børn nu indbudt, naar de var fri for Skole, Onsdag og Lørdag Eftermiddag. Husfliden gik godt; men allerbedst, naar Dorte enten fortalte eller læste højt af gode danske Bøger. De øvrige Ugedage tog hun mod helt smaa Børn i Alderen mellem 5 og 6 Aar, der endnu ikke var skolepligtige, fortalte for dem og underviste dem i Begyndelsesgrundene i Dansk.

Under denne Virksomhed, hvor hun har haft det største Antal Elever, var hun og hendes gamle Moder flyttet ind i et ledigt Aftægtshus i Københoved By. Hvilket Vederlag hun har faaet for sin Lærerindegerning, ved man snart ikke. Levebrødet kunde vel være bleven smaat nok, hvis der ikke havde været en lille Privatformue at støtte sig til. Der er sikkert heller ingen, som nogensinde har hørt Dorte Dall spørge om Fortjenesten. Det at faa Lov at tjene var altid det første for hende, det hun spurgte om.

Efter at Dyrlæge Gram havde mistet sin første Hustru, blev Dorte Dall gift med ham i Foraaret 1891. Vittige Folk sagde, at nu havde Dorte ogsaa studeret til Dyrlægekone. Helt let var det ikke for hende at flytte ind i Dyrlægens Gaard til en Flok til Dels halvvoksne Børn og dagligt Rykind af Fremmede til Dyrlægen. Husvæsenet havde aldrig været hendes Lyst, det voldte hende en Del Besvær, samtidig med at hun fortsatte med Undervisningen.

Sit kristelige Tilhørsforhold fandt Dorte Dall tidligt i den

grundtvigske Kreds, hvorfor hun sluttede sig til Frimenigheden i Rødding. Hun har haft lykkelig let ved at tro. Der har sikkert ikke mødt hende mange Vanskeligheder paa det Omraade siden Konfirmationsforberedelsen, hvor den rationalistiske Præst foreholdt de unge Konfirmationsløftet og Pligten til at holde det. Overfor Skoleinspektøren kunde Dorte nok blive lidt nervøs og rød i Kinderne, men hun følte sig alligevel altid under højere Magters Beskyttelse.

I 1924 fyldte Dorte Gram firsindstyve Aar. Hendes mange Venner i Sognet indbød hende da til en Fest i det ny Forsamlingshus. Her strømmede Takken hende i Møde og gjorde Hjertet glad.

Nu sidder hun paa »Trekanten« ved Siden af Dyrlægegaarden som en ganske ideel Bedstemoder for Familiens og andre Børn. Det er rent utroligt, hvad hun endnu kan hjælpe Børnene med at lave til dem. Og hun er af en stærk Familie, hvorfor Slægt og Venner haaber at have Glæde af hende i mange Aar endnu.

Det er ikke de glimrende Evner eller den store Kundskab, man ærer og beundrer hos Dorte Gram, men det redelige, uegennyttige Tjenersind, som har været Drivkraften i al hendes Værk. En Lykke for hende, at hun fik Lov at gøre sin beskedne Indsats for sit Folk under Fremmedherredømmet, en Gerning, der vel ogsaa blev til Folkegavn.

M. K. Gram.

HJEMMET I BØFFELKOBBEL.

Katrine Marie Hansen blev født i Dybbøl d. 1. Jan. 1819. Da hun blev konfirmeret, stod hendes Hu til at blive Lærerinde, og hun græd, naar Børnene gik til Skole, uden at hun kunde være med. Hendes Ønske blev ikke opfyldt, men trods svagt Helbred maatte hun som alle andre dengang deltage i haardt legemligt Arbejde. Hun oplevede Treaarskrigen i sit Barndomshjem, men i 1854 blev hun gift med Jørgen Johansen Fink, de havde foruden et Kaadnersted tillige Maltgøreri.

I Begyndelsen af 1864 trak tunge Skyer atter op over vor Landsdel, og Finks i Bøffelkobbel kom til at se Krigens Gru paa nært Hold. Katrine Fink led af og til af haarde Sygdomsanfald, som i Reglen i tre Døgn ad Gangen kastede hende paa Sygelejet og voldte hende svære Lidelser. Et saadant Anfald rasede netop i de Dage, Tilbagetoget fra Dannevirke fandt Sted. Da den udmattede danske Hær naaede Sundeved, fyldtes hvert Hus, ogsaa Finks, hvor hvert Rum blev optaget, saa Soldaterne laa stuvet som Sild i en Tønde og sov, saa snart de kom i Hvile.

En frivillig norsk Feltpræst, som var iblandt dem, der kom

til Finks, troede, at Katrine Fink laa paa sit yderste og vilde berede hende til Døden. Heldigvis var det tredie Døgn, Sygdommen rasede, og næste Morgen stod hun op og klædte sig paa, næsten staaende paa de tungtsovende Soldater. Hun var i Besiddelse af en stærk Vilje over for Lidelser, og bistaaet af Pigen tog hun fat paa at koge Øl, Kaffe og Mælk til de forkomne danske Soldater. I de følgende Døgn gav det hverken Søvn eller Hvile for Finks, og senere var de ikke af Klæderne i Ugevis og maatte en Tid lang opholde sig i Kælderen; varm Mad fik de sjælden.

Medens de fleste af Egnens Befolkning var flygtet for Krigens Ødelæggelser, blev Beboerne i Bøffelkobbel hjemme, skønt deres Hjem snart kom til at ligge i Ildlinien.

Den 18., 20. og 22. Februar stod der Forpostfægtninger omkring Husene. Under saadanne krøb Finks ned i en stor Cementbeholder, der hørte til Maltgøreriet. Den 22. var det saa, at en Feltvagt, ført af Løjtnant Helms, blev omringet. Da Fægtningen begyndte, for en dansk Soldat op og vilde betale sin Kaffe, som han lige havde faaet. Skulde han dø nu, sagde han, saa vilde han falde som en ærlig Mand. Men Katrine bad ham blot om at skynde sig, for at han ikke skulde blive fanget. De fleste af Kommandoet blev fangne. Blandt de faldne var Infanteristen Hans Hansen fra Kyse og Dragonen Jens Christensen fra Stevns. Da Skydningen hørte op, og Tyskerne for en Stund besatte Huset, fandt Fink dem i Stuen til højre for Indgangsdøren, hvor Danskerne havde baaret dem hen.

I de følgende Dage laa Huset i Ildlinien, og danske og større tyske Patrouiller skiftedes til at afsøge det; men de danske Afdelinger var for smaa til at tage de faldne med sig. Fink stod engang i Døren ind til Stuen og saa, hvorledes nogle tyske Soldater fjernede Bandoler og Skulderstropper af de afdøde for at tage dem med som Sejrstegn, og han knyttede Hænderne i afmægtig Harme; men der var intet at gøre.

En Dag mødtes ved Finks Hjælp danske og tyske Parlamentærer i Huset, hvor Danskerne fik Breve udleveret fra de fangne Kammerater til deres Slægtninge. Men heller ikke denne Gang lykkedes det at faa Ligenes Bortskaffelse ordnet. Saa var

det, Finks udsøgte den bedste Plads i deres Have, hvorefter Fink gravede Graven og hjulpet af Naboens Karle bar begge de faldne ud. Men da en stor tysk Patrouille i det samme nærmede sig, løb Karlene deres Vej, og han maatte klare sig selv. Han dækkede Ligene til med Dragonens Kappe, og mens han og hans Hustru stod med foldede Hænder, sagde han jævnt og stille: »I Jesu Navn, sov sødt!« og de to trofaste var overgivet til Jorden, de var kommet af.

Senere, da Danskerne var trængt længere ind mod Skanserne, og Belejringen af Dybbøl begyndte, blev Huset af Tyskerne benyttet til Lazaret. Det kneb svært for Katrine Fink at høre paa de saaredes Jamren, og hun besluttede sig da til at gaa ind og hjælpe Lægerne. Saa kunde hun bedre holde det ud. —

Krigen gik sin Gang, endte i Sorg og Nederlag og med Sønderjyllands Tab. Saa blev Katrine Fink og hendes Familie Gravens Vogtere. Da de to Soldater ikke efter Krigen blev flyttet til en Kirkegaard, besluttede Fink og hans Hustru at sætte et Mindesmærke paa Graven, og hun skrev et Par smaa Vers dertil, men var senere helt undselig derover, da det aldrig laa i hendes Hu at vække Interesse udad. Men Gravens Pleje blev for Finks et naturligt og selvfølgeligt Udtryk for deres Nationalfølelse, og det blev saa at sige Katrine Finks første og sidste Dagsarbejde at hygge om de faldnes Hvilested paa sin stilfærdige, varme, omhyggelige Maade. P. Reimers, Sønderborg, har da ogsaa engang sagt om Katrine Fink: »Det er hende, der har lært os, hvorledes vi skal værne om Gravene.« Han og N. Ahlmann samlede Fotografier af de betydeligste danske Sønderjyder, Købmand Behn og Dr. Gade, Sønderborg, Kryger, Ahlmann og Reimers, for at nævne et Par Navne, i alt 96 Billeder, som de samlede i et Album og overgav til Katrine Fink. Det var i 1869. Det Album var hun meget glad for.

Men jo dybere Inderlighed, des større Sorger. Foruden med Kranse smykkede Katrine Fink Graven med rødhvide Baand, og for at de altid kunde være friske og klare i Farverne, tog hun ofte de nyere ind om Aftenen og lod et Par ældre hænge

om Natten, da de nye kunde lide af Frost og Regn. Men saa skete det, at disse Baand flere Gange blev fjernede om Natten, uden at man vidste af hvem. Til sidst viste det sig dog, at det var de prøjsiske Myndigheder, som de stak i Øjnene; thi engang kom Gensdarmen og rev dem af ved højlys Dag, idet han sagde, det var ham, der ogsaa tidligere havde gjort det, og truede med Tugthusstraf, hvis de fortsatte med at erstatte dem.

Hun vedblev dog dermed, indtil Amtsforstander Kjær i Sønderborg stævnede Fink for sig og idømte dem 3 Mark i Mulkt eller 1 Dags Fængsel og siden fordoblet for hver Dag, hvis de fortsatte. Saa maatte Katrine Fink til sin store Sorg holde op dermed og for Fremtiden nøjes med at smykke Graven med Blomster.

Det var hende en stor Glæde, naar der kom varmtfølende, forstaaende Danske dertil og dvælede lidt. Men de enkelte besøgende blev efterhaanden til mange. Drachmanns Besøg i 1877 blev Indledning til bitter Lidelse; thi han forstod slet ikke Katrine Fink og lagde hende Ord i Munden, som hun ikke har sagt og heller aldrig tænkt, og det smertede hende meget. Hendes Datter har sagt, at hun følte en saadan Harme og Smerte paa Moderens Vegne, at hun gik afsides og hulkede, da hun læste Skildringen af dette Besøg, og mange uforstaaende tilrejsende var paavirket deraf.

Katrine Fink var alle Dage svag og led meget af Sygdom, især i de sidste ti Aar, og Familien har ogsaa haft megen anden Modgang af forskellig Art. Hun naaede aldrig at se Dannebrog vaje over sit Hjem; men hun var fast i Haabet paa Rettens Sejr, og hendes Yndlingssang var: »Der er Haab i vort Bryst; thi da Herren os slog . . . «, som hun undertiden bad Folk synge for hende.

Hun døde som saa mange andre uden at se Enden paa Udlændigheden. Men for de efterlevende er der Oprejsning i den Kendsgerning, at hendes trofaste Pleje af Graven i Bøffelkobbel trods alle Hindringer har været medvirkende for nogle baade Nord og Syd for Kongeaaen til at bevare Haabet og Viljen til at holde ud og Troen paa, at Retten til sidst vilde sejre.

BIOGRAFI OVER
ANNE MARGRETHE JENSSEN,
FØDT ABILD.

Man har bedt mig om at skrive noget om min Mor, men en Mor, set med et Barns Øjne, er ikke det samme som en Kvinde, set med et Folks.

Der er dog nogle Begivenheder fra min Mors Liv, som jeg tænker kan have almén Interesse, idet de er et Led i den Kamp, de dansksindede Lærerfamilier, der *blev* i Landet efter 1864, har ført, fordi de mente, det var rigtigst at blive paa deres Post og ikke helt overlade den danske Bondebefolkning og Smaakaarsfolk til de tyske Embedsmænd, som kort efter tog Embederne i Besiddelse.

En af de gamle Lærere, der i 1864 som saa mange andre forlod Sønderjylland med den Motivering, at de ikke vilde aflægge tysk Embedsed, sagde en Gang til mig: »Naa, saa Deres Far blev altsaa ved Ægyptens Kødgryder«. Jeg vilde snarere

vende Sagen om og sige, at min Far, som var gaaet ud med en 1. Karakter, meget let kunde have faaet en af de bedste Stillinger i Kongeriget — og saadanne var ham endogsaa tilbudt — dersom han havde holdt det for forsvarligt at forlade Sønderjylland, og saa var der maaske bleven Raad til de antydede Kødgryder, dem vi i vor Opvækst i det lille Lærerhjem i Bodsbøl Ballum, hvor min Far senere blev ansat som Lærer, aldrig har mærket ret meget til.

Og hvad Embedseden angaar, da erklærede min Far aabent og ærligt over for Myndighederne, før han tiltraadte sin Stilling, at han var dansksindet, hvorpaa han fik det Svar: »Seien Sie, was Sie wollen, tun Sie nur Ihre Pflicht!« At min Far fuldt ud har gjort sin Pligt som Lærer, har vel selv den argeste Tysker ikke kunnet nægte, men da han aldrig lagde Skjul paa sit danske Sindelag, kom han jo alligevel i den sorte Bog og blev chikaneret paa forskellig Maade, inden han i Køllertiden fik Tilhold om, at han helst maatte tage sin Afsked.

Det vil maaske synes, som om disse Linier ikke hører hjemme i en Biografi om min Mor, men det gør de i allerhøjeste Grad, idet Mor trofast stod ved Fars Side og var, om end ikke just Drivkraften, saa dog den stille, fromme og stærke Kvinde, der klogt og uden Vaklen saa tværs igennem alle Vanskeligheder og var fuldt enig med min Far i alle de vigtige Beslutninger, de efterhaanden stod over for og maatte tage, og hun blev ham saaledes en betydelig Støtte i den nationale Kamp.

Anne Margrethe Abild er født i Møgeltønder d. 4. Nov. 1833 som Datter af Gaardejer Christian Peder Abild og Hustru Maren Abild. Stamfaderen til den meget udbredte Abildske Slægt skal i sin Tid være kommen fra Norge. I 1858 blev hun gift med Lærer Jens Andersen Jenssen og flyttede med ham til Vesby i Medelby Sogn i Mellemslesvig, hvor han fik Embede og hvor de var meget glade for at leve og virke. Af min Fars efterladte Papirer fremgaar det imidlertid, at man ønskede, han skulde søge Lærerembedet i Sæd, med den Motivering, at Far var en god Selskabsmand, og man mente, at han derigennem kunde virke udjævnende og faa en Del Ind-

flydelse paa de tyske Storbønder, som boede der. Mine Forældre flyttede kun nødtvungent fra Medelby, og det viste sig da ogsaa snart, at det modsatte blev Tilfældet af, hvad Myndighederne havde haabet paa, idet de tyske Storbønder nærmest hadede Far og Mor. Derimod blev Smaakaarsfolkene, der for det meste var dansksindede, dem tro hengivne, hvilket de havde mange Beviser paa; blandt andet et, som mine Forældre aldrig kunde glemme, og som de Gang paa Gang har fortalt os Børn og næsten altid i Sammenhæng med vore Soldaters Tilbagetog fra Dannevirke. Det var ogsaa efter Tilbagetoget, at de to unge Lærerfolk i Nattens Mulm og Mørke maatte flygte fra deres Hjem; det blev en tung Gang fra Sæd til Tønder, Far bar et Barn paa hver Arm, to Smaapiger, og Mor gik med en lille Dreng ved hver Haand. Umiddelbart efter dem fulgte en Flok Smaakaarsfolk, bevæbnede med alle Slags primitive Redskaber: Høleer, Forke, Spader osv.; de vilde værge Far og Mor mod Overfald af de tyske Bønder, som havde truet Far paa Livet. Da de naaede Tønder, var Mor saa træt, dels af den tunge Gang fra deres Hjem og dels af Angst og Spænding, at Far maatte vække Folkene i den danske Gæstgivergaard — Skovs Gæstgivergaard i Tønder, hvor man fik hende ind og fik hende bragt til Sengs med hendes fire Børn, medens Far fortsatte til Fods til Møgeltønder, hvorfra min Morbror saa hentede dem hjem næste Dag, men de blev ligesom mange andre Danske i disse bevægede Tider af Pøbelen stenede ud af Tønder. Min Mor har fortalt, at hun flere Aar efter, efter at hun havde besøgt nogle Venner derude i Sæd, en mørk Aften var gaaet op til det gamle Skolehus og havde strøget Hænderne kærtegnende hen over Murens Sten, »for«, som hun sagde, »det var dog der, jeg henlevede nogle af mine første lykkelige Ungdomsaar med Jeres Far, og dér, jeg havde født to af mine Børn,« selve Skolehuset betraadte hun derimod aldrig siden.

I Tiden umiddelbart efter 1864 gik Bølgerne som bekendt højt i Grænselandet, min Mor har saaledes fortalt, at hun havde oplevet flere Gange, naar hun viste sig paa Gaden i Tønder, at man fra Vinduerne havde stukket den tyske Fane

lige ud foran hende og havde ved en saadan Adfærd ligefrem tvunget hende til at haane den paa en ret haandgribelig Maade, idet min Mor havde et heftigt og et hastigt Sind, naar noget oprørte hende, især naar det kom fra tysk Side; det var ikke for ingen Ting, at hun var født og opvokset i den danske By Møgeltønder. Ja, der kunde fortælles mange Træk om hende i hendes Modvilje til alt, hvad der var tysk, dersom Pladsen tillod det. Tydeligst husker jeg en tidlig Morgenstund fra min første Barndom, det var i Ballum, efter at Sedansfesterne var bleven paabudte af Myndighederne, at en Skoledreng, en Søn af en tilflyttet tysk Lærerenke, kom ridende til Skole paa en anden Drengs Ryg og med en tysk Fane højt til Tops i Kasketten. Min Mor, der altid var tidlig paa Færde og saa Optoget, gik ganske rolig ned over Stenbroen, tog Fanen og knækkede Stangen lige for Drengens Øjne, idet hun skammede ham dygtigt ud for en saadan Opførsel midt i en ren dansk By. Hun blev da ogsaa anklaget, men hvorvidt der kom en Retssag ud af det, husker jeg ikke, i hvert Fald gik det stille af, og Far forblev i Embedet, men at han var paa det sorte Bræt er jo kun rimeligt.

For at værne om deres Selvstændighed, og for idetmindste at have Tag over Hovedet og være sikre paa at kunne blive i deres Hjemstavn, skulde det gaa galt, begyndte Far da ogsaa straks at købe Jord, hvor det kunde byde sig, »for,« som han sagde, »det er en daarlig Mus, der ikke har mere end et Smuthul.« Mor stod ham trofast bi i disse Bestræbelser, og hun var meget dygtig og meget afholdt af de Tjenere, som de efterhaanden maatte tage til Hjælp, ligesom hun paa Grund af sin store Gavmildhed og Hjælpsomhed over for Fattigfolk aldrig savnede de nødvendigste Haandsrækninger. Det var vel ogsaa nok nærmest Mor, der rent udadtil maatte drage det sværeste Læs, idet Far jo havde sin Skole at passe og forestod efterhaanden mange af Sognets Anliggender, samt privat hjalp Folk tilrette over for Myndighederne, naar det gjaldt det tyske Sprog; dertil kom de tyske Kursus, som de danske Lærere maatte gennemgaa i tyske Byer som Segeberg, Glyckstadt o. s. v., og som gjorde, at de maatte opholde sig i flere Uger

borte fra deres Hjem. Under alt dette fik min Far og Mor sig dog bygget deres egen Gaard og samlet saa megen Jord, at deres Uafhængighed var sikret, inden Far i Køllertiden fik Tilhold om at søge sin Afsked.

For at belyse, hvor afholdt Mor var af dem, som tjente hende, skal jeg efter et Løfte, jeg en Morgenstund for et Par Aar siden maatte give en af dem, anføre nedenstaaaende: Vedkommende havde flere Gange plantet en Sørgeelm paa Mors Grav, men paa Grund af den barske Vestenvind, der somme Tider kan hærge Ballum Kirkegaard, var de gaaet ud. Nu var den sidste, han havde plantet, vokset godt til, og han havde da i denne Morgenstund staaet ved hendes Grav og skrevet tre smaa Vers, som han senere sendte mig med følgende Anmodning:

»Ved at besøge Deres ædle Mors Grav, hvor jeg i sin Tid i Taknemmelighed har plantet en Sørgeelm, formede nedenstaaende Vers sig i mine Tanker.

Skulde der blive udgivet et Mindeskrift for sønderjydske Kvinder i Lighed med, hvad der er bleven for sønderjydske Mænd, bedes dette lille Mindevers indflettet fra en af hendes i Taknemmelighed hengivne Tjenere:

»Min skønne Sørgeelm paa Ballum Kirkegaard,
som skygger over mange rige Minder,
skal vifte Tak, saa længe som den staar,
til en af Nordens allerbedste Kvinder.

Saa ædel, høj og klog, saa hjertensgod
i Omgang — selv med Husets mindste Tjener.
En Draabe af dit varme Hjerteblod
jeg føler her ved Gravens kolde Stene.

Her hviler du blandt dem, du havde kær,
og vi som lever, kredser om dit Minde,
i Aanden er vi dig, i Tanken nær;
din Hjertens Godhed glemmes ingen Sinde.«

Jeg husker godt, at min Mor plejede den syge Stordreng i mange Uger og plastrede hans Haand, hvori der var gaaet

Blodforgiftning, og fik ham ogsaa paa ret Køl igen. Men saadan var Mor; hun kunde ikke taale at se nogen lide, selv det mindste Dyr paa Gaarden behandlede hun med den største Omhu, dersom det trængte til hendes Hjælp.

Hvad min Mor ellers under Fremmedherredømmet har maattet gennemgaa af Lidelser baade som Menneske og som Mor, kan jeg ikke komme nærmere ind paa her, da det vilde kunne fylde en hel Bog. Alene det, at hendes to ældste Drenge, paa Grund af, at de ikke vilde trække i prøjsisk Soldatertrøje, var nødt til at leve i Landflygtighed lige fra deres Ungdom og kun en enkelt Gang kunde vise sig ved Nattetid i Smug i deres Hjem, rummer en hel Sum af Sjælslidelser for sig, som kun kan fattes og fuldt ud forstaaes af de sønderjydske Mødre, som selv har maattet gennemgaa det samme.

Da min Mor laa paa sit Dødsleje, kom min ældste Bror hjem fra Amerika, men fik en Udvisningsordre kort Tid efter med Tilhold om, at han skulde være ude af Landet inden otte Dage. Min Mor fik heldigvis ikke noget at vide om det og kom ikke til at savne ham ved sin Dødsseng, da Vorherre var mere barmhjertig end Menneskene; Mor døde et Par Dage inden hendes Søn igen maatte drage ud i Landflygtighed.

Min næstældste Bror, der ligesom min ældste Bror var født i Vesby i Medelby Sogn i Mellemslesvig, og som i sin Tid ved et Besøg fra Amerika, ogsaa havde faaet en Udvisningsordre, skrev til mig kort efter at Krigen var endt: »Jeg har holdt en Række Foredrag herovre i Amerika for at oplyse Amerikanerne om, hvilken Uret der er begaaet imod os siden 1864, og nu vilde jeg gerne hjem at se Eder under Dannebrog, dog er jeg saa træt, at jeg synes, jeg maatte dø af Overanstrengelse, dersom jeg endnu skulde foretage denne Rejse, men jeg kan da fortælle dig, at to af mine Sønner har kæmpet paa de franske Fronter, og *dem* fik Tyskerne ikke Lov til at vise ud.«

Da Afstemningen nærmede sig, og det gik op for min Bror, at der kunde være Fare for, at vi ikke fik hele det Stykke Land tilbage, som Tyskerne havde røvet i 1864, foretog han alligevel den lange Rejse, »for,« som han sagde, »skulde denne ene

Stemme være bleven Tungen paa Vægtskaalen, saa vilde jeg have været ulykkelig Resten af mit Liv.«

Der er et gammelt Ord, som siger: Den, der rører Vuggens Gænger, styrer Verden. Naar jeg har anført disse Eksempler fra mine Brødres Liv, saa er det, fordi jeg ved, at det er Mors Fortællinger, hendes aldrig »Gaaen paa Akkord« med Uretten, hendes Taarer og hendes — Bønner, der fik denne dybe og varme Fædrelandskærlighed til at gro frem i hendes Børns Sind, og jeg tror sikkert, at hendes Bønner er som Milepæle, der er skikket forud for os, og at den Milepæl, vi naaede ved Genforeningen i 1920, kun er et lille Stykke paa Vejen for det, vi en Gang som Folk maa naa.

Men jeg takker alligevel Gud for, at Far og Mor ikke oplevede Genforeningen; for til Trods for, at det Stykke Sønderjylland, hvor de var født og opvokset, og hvor de havde haft deres længste Livsgerning, kom hjem til Danmark, saa vilde dog den Afstemning, som sønderlemmede Slesvig, være bleven en af deres Livs største Skuffelser.

Til Trods for at min Mor i det daglige Liv og i sin Omgang med Mennesker vel nok var som Folk er flest, saa var der dog noget af en Kunstnernatur i hende. Jeg har f. Eks. aldrig set hende sætte Blomster i Vand og vælge deres Farve, inden hun først havde mærket sig Baggrunden for, hvor de skulde staa. Og saadan i al hendes Færd; al Tid saa hun paa Baggrunden, ogsaa naar det gjaldt et Menneskes Handlinger, og naar en gammel Kone kom og forærede hende et Billede eller en Kande eller Kop, saa fik en saadan Gave en Plads i hendes Hjem, hvor primitiv den end kunde være, idet Mor mere saa paa Hjertelaget, end paa det Udviklingstrin, den gamle Kone var naaet til. Ogsaa i Valg af Klæder til os Børn gik hun aldrig efter et bestemt Modeskema, men efter, hvad der klædte den enkelte, selv bar hun altid en Knipling ved Hals og Haandled, indtil en ond Farsot i Løbet af seks Uger bortrev fire af hendes Børn, deriblandt en voksen Datter; da blev Kniplingerne gemte bort, og fra den Tid og til hendes Død saa vi hende kun klædt i den dybeste Sorg. Men jeg har tidt som Barn i tavs Beundring ligget paa Knæ mellem hende

og Spejlet, naar hun knyttede Kniplingssjalet om sin Hals, og allerede fra den Tid stammer den dybe Respekt og Ærbødighed jeg har for det smukke Kunsthaandværk, der en Gang var Danmarks fornemste, og naar jeg, hendes Datter, har haft den store Lykke, at kunne være med til at genrejse den gamle Industri, saa har Mindet om min Mor en stor Andel deri.

Mest beundrede jeg hende dog, naar hun ved Aftenstid drog os Børn ind under Lyset af den høje Staalampe, og hun begyndte at sysle med sine fine Perlebroderier, som endnu findes rundt om i Hjemmene hos hendes vidtforgrenede Slægt, eller naar hun i hvidt Papir klippede Mennesker og Dyr, Blomster og Træer, de særeste Forgreninger, der hver for sig var hele smaa Kunstværker. Ja, vi havde endogsaa hjemme en Nabo, som altid pralede lidt og pukkede paa Far, hvor han kunde; ham kunde Mor klippe, og med et Par korte Sving af sin Saks ikke alene gengive Profilen, saa den lignede grangiveligt, men ogsaa Udtrykket for, hvad der gemte sig bag Profilen, Mandens Karakter, som Mor gennemskuede.

En af vore største Fornøjelser som Børn var dog, naar vi kunde faa Mor til at lave Skyggebilleder paa Væggen, idet hun ved at svøbe sine maa elastiske Hænder og Fingre ind i hinanden og ud af hinanden i de særeste Forvridninger kunde fremstille Mennesker og Dyr med deres gode og onde Egenskaber. Der var hovmodige Skikkelser, og der var Skikkelser, som laa paa Maven for Hovmodet, og andre, som svansede ud og ind og bukkede og krøb, ja, der var mange, mange flere; det var et helt Teater, der lærte os Børn at se bag om Masken og vel nok gav os et opladt Blik for alt det forlorne og maaske en Del Menneskeforagt, men samtidigt en hel Del Menneskekundskab baade paa godt og ondt, som senere paa mange Maader er kommen os tilgode.

Jeg har her forsøgt i al Korthed at gengive nogle enkelte Træk af min Mors Liv, og hvad jeg følte ved hendes Død, har jeg tolket i et Par Vers, som jeg gerne til Slutning vil have Lov til at fremføre.

Mor, nu er dit Øje lukt,
og standset er din Fod.
Aa Mor! hvor har dit Barn dog grædt
den Stund, du mig forlod.

Mor! hvor var du god og fin,
saa snar og let din Gang;
det var, som tusind Blomster smaa
trindt om din Fod udsprang.

Mor! hvor var din Vilje rank,
din Tanke ren og sund,
gavmild din Haand og mildt dit Blik
som Smilet om din Mund.

Mor! hvor var dit Hjerte stort,
du lukked alle ind;
det kom vel af, at Himlens Gud
var Drotten i dit Sind.

Mor, nu er dit Øje lukt,
og standset er din Fod.
Aa Mor, hvor blev din Plads dog tom
den Stund. du mig forlod.

Ballum i Juli 1930.

Hansigne Lorenzen.

FRU MARIE JESSEN.

Blandt Sønderjyllands danske Kvinder indtager Fru Marie Jessen en Særstilling.

Fru Jessen, som er Datter af Oberst Axel Fibiger og saaledes tilhører den ejendommeligt begavede Fibiger-Slægt, af hvilken der i de sidste Menneskealdre er fremgaaet en Række betydende Mænd og Kvinder, valgte som ung uden Betænkning en Kampplads i Danskhedens yderste Front. Den aandsstærke danske Kvinde tog sit Stade, hvor dansk Sprog og Aandsliv var svagest og haardest trængt. Fru Jessen gik frivilligt ind til de Kaar, der er Forposternes: Utryghed, Savn og Forfølgelse, men tillige Ansvar og Arbejdsglæde.

Ogsaa da Danmarks Grænse var rykket sydpaa og Fru Jessen ved sit Bosted paa Kollund var kommen nord for det nye Skel; da hun over Aartiers prøjsiske Statsborgerskab atter var vendt hjem til et trygt Undersaatsforhold hos det danske Folk, bestemte hun sig for at dele Skæbne med dem, der ikke kom med, idet hun og hendes Børn opterede for Prøjsen.

Fru Marie Jessen elsker den skønne Plet ved Flensborg Fjord, hvor hun i sin Tid, mellem Gyvel og Bregner, sammen med sin Mand, Redaktør J. Jessen, skabte et beskedent Sommerhjem, og hvor hun efter sin Ægtefælles Død i 1906, da »Flensborg Avis« havde vundet en tryggere Stilling, opførte et Hus i smuk dansk Stil, der senere blev Maalet for mange besøgende. Utallige sommerrejsende fra det gamle Land har i den sidste Menneskealder søgt til »Fjordmark«, det dejlige, rolige Sted — med Udsigt til Lyksborg-Skovene, over Angels frodige Marker og ind til Sønderjyllands gamle Hovedstad —, hvor Redaktør Jessen hvilede ud fra travle Arbejdstimer paa Redaktionskontoret i Flensborg og fandt Rekreation efter oprivende Ophold i prøjsisk Fængsel.

Marie Fibigers Opgave som Redaktør Jessens Hustru var lige saa betydningsfuld som vanskelig. Deres korte Bryllupsrejse endte ved Fængslets Port; Jessen skulde i 1887 afsone en længere Fængselsstraf, og siden, under hans gentagne tvungne Fraværelse blev der stillet store Krav til hans Hustru. »Flensborg Avis's« Stilling var nationalt stærk og urokkelig; men finansielt stod det ledende sønderjydske Blad paa svage Fødder. De mange Retssager kostede store Summer, og der var kun Raad til den nødvendigste Hjælp. Saa maatte den unge Frue selv tage Haand med i; hun delte ikke alene sin Mands Glæde og Stolthed over Bladets Fremgang, men bar trofast sin Part af Byrderne. Hendes Takt og Dømmekraft og hendes nære Forbindelse med de aandelige Rørelser og med betydende Kredse i Danmark blev af stor Værdi for den unge slesvigske Bladmand.

Fru Jessens fremragende repræsentative Egenskaber gjorde hende selvskreven til at være med ved mange Lejligheder, hvor en sønderjydsk Sendefærd skulde give Udtryk for den danske Befolknings Følelser. Saaledes deltog Fru Jessen i Foraaret 1891 i en flensborgsk Deputation, der viste Sønderjydernes Deltagelse ved den danske Kongedatter Prinsesse Vilhelmines Død; i det historiske Øjeblik den 25. Januar 1920, da franske Tropper gik i Land i Mørvig, hilste hun dem Velkommen paa sønderjydsk Jord og modtog ved deres Fører

»Frankrigs Kys til Danmark«. Fru Jessen var ogsaa blandt de danske Flensborgere, der lige efter Afstemningen i Fortvivlelsens Nød henvendte sig til Danmarks Konge, og i de sidste Majdage samme Aar, da Sorgen over Afgørelsen knugede danske Hjerter, frembar hun under sønderjydske Kvinders Besøg paa Amalienborg en Tak for den Kærlighed, hvormed det danske Kongehus altid havde omfattet de sydligst boende Danske.

I de senere Aar, da det kulturelle Oplysningsarbejde lagde Beslag paa mange Kræfter syd for den nye Grænse, tog Fru Marie Jessen, der før Krigen var Medlem af Kristeligt Udvalg for Nordslesvig, ogsaa sin Del af Opgaverne. Hun indvalgtes i Repræsentantskabet for den genoprettede danske Menighed i Flensborg og i Bestyrelsen for Dansk Biblioteksforening for Flensborg og Omegn.

Fru Marie Jessens Navn og Virke har naturligvis i Hovedsagen været knyttet til hendes Mands Hovedgerning, til »Flensborg Avis«. Efter Redaktør Jessens Død fortsatte hun Udgivelsen af Bladet; hans tro Medarbejdere vilde, skrev hun i en Henvendelse til Læserne, føre Arbejdet videre i det Spor, han havde traadt, og Rettesnoren vilde altid blive den samme: at se Sandheden i Øjnene, give den Æren og hævde den i kraftigst muligt Forsvar.

I en Aarrække redigerede Fru Jessen »Nordslesvigsk Søndagsblad«, til hvilket hun fik mange kendte Penne til at yde Bidrag. I 1907 udsendte hun et Udvalg af Redaktør Jessens Artikler og i 1921 en stærk forøget Udgave, »Redaktør Jessen i Tale og Skrift«.

Indtil Verdenskrigen gik »Flensborg Avis« under Redaktør E. Christiansens Ledelse Aar for Aar frem i Holdertal, og Bladet stod i 1914 efter lange Trængselstider trygt og gældfrit. Men de nye Forhold efter 1920 forandrede med et Slag den dansk-sydslesvigske Presses Kaar. En Papirmarkstid uden Sidestykke i Historien vendte op og ned paa Forholdene. »Flensborg Avis« kom paa en Maade til at staa med et Ben paa hver Side af Grænsen, fik en dobbelt Opgave, og samtidig begyndte i Nordslesvig, hvor Bladet havde oparbejdet et

fast Opland, et voldsomt Kappestræb, ikke alene fra sønderjydske Partiblades, men ogsaa, og ikke mindst, fra gammelkongerigske Avisers Side. Det gik som ved Grænseafgørelsen i 1920: den vanskeligst stillede Del af den danske Presse fik de sværeste Kaar og hindredes i højeste Grad af uforskyldte, ydre Forhold.

I 1930 blev det paakrævet at skabe et bredere Grundlag for Udgivelsen af »Flensborg Avis«. Det ansaas for nødvendigt at oprette et Aktieselskab, saa den overmaade vigtige Bladsag kom til at hvile paa mange Skuldre. Den indgribende Forandring gennemførtes i nøje Forstaaelse med Fru Jessen, hvilket var et nyt Vidnesbyrd om hendes Indsigt over for Tidens Krav.

Da Fru Jessen den 14. December 1929, legemligt og aandeligt langt rørigere, end de syv Tiaar sædvanlig betinger, fyldte 70 Aar, strømmede det ind med Hilsner og Lykønskninger til Fruen paa »Fjordmark«. Blandt Telegrammerne var ogsaa et fra Danmarks Kongepar, der tidligere personlig havde gæstet Redaktør Jessens Enke. Fra alle Sider blev der givet Udtryk for den dybe Ærbødighed og Taknemmelighed, der næredes over for Fru Jessen, og det anerkendtes, at den Indsats, hun har øvet i den nationale Sags Tjeneste, har været af stor Betydning for hele den danske Sag i Sønderjylland.

JOHANNE KJEMS,

f. Nielsen. 27. Okt. 1850 — 26. Feb. 1922.

I vort Folks Historie lever Mindet om en hel Skare af Mænd, vi kalder dem ofte »Mændene fra 1864«, fordi de vandt Styrke til deres Manddomsgerning gennem Nederlaget derved, at de tog det som en Indvielse til deres Livsførelse mod Maalet, der for dem var Danmarks Frelse. Vi træffer dem og Spor af deres Gerning overalt, i Kongeriget, i Sønderjylland og i Udlandet, hvor Følgerne af Nederlaget førte dem hen. — Sønderjyderne blandt dem fik ret snart en Sang, der blev Udtryk for, hvad der laa dem paa Sinde: »Der er Haab i vort Bryst«.

Og efter Verdenskrigen fik man Lyst at samle Minder om de mest kendte af dem, der døde med dette levende Haab for Danskhedens Sejr i Sønderjylland, før Genforeningen kom. Man samlede Minderne i en Bog, der kaldes »Haabets Mænd«. — En inderlig Forstaaelse af den Udvikling i Sønderjylland, der førte vort Folk fra Nederlaget i 1864 til Op-

rejsningsdagen i 1920 kan dog kun vindes i Tilegnelsen af det levende Minde om de danske Kvinder, der i Sønderjyllands Historie nok vil blive kaldt »Kvinderne fra 1888«, fordi det var »Skoleforordningen af 18. Dec. 1888«, der lærte dem at samle deres bedste Styrke, for at Børnene i Hjemmets Liv kunde faa den Skolegang, der kunde modstaa det brutale Forsøg paa at fortyske, som denne Forordning er Udtryk for.

Gustav Johannsen skriver om den i en Aarsoversigt over Nordslesvig i 1888 saaledes: Otte Dage før Jul udstedte Overpræsidenten for Holsten og Slesvig en Bekendtgørelse, hvorefter der med Sommerhalvaaret 1889 skal indføres udelukkende tysk Skoleundervisning med Undtagelse af ugentlig fire Timer i Religion i alle nordslesvigske Almueskoler. Denne »Julegave« vakte naturligvis stor Harme over hele Nordslesvig, og Befolkningen viser et overordentligt Sammenhold i Bekæmpelsen af dette nye Skridt til Modersmaalets Undertrykkelse. Alle følte, at det nu mere end nogensinde gælder om, at enhver gør sin Pligt, saa de kommende Slægter ikke skulle findes som sproglig forkrøblede og national vanslægtede Efterkommere af en for Tiden kraftig og i alle Maader levedygtig Stamme. Vi tilraaber hinanden:

Vær glad, naar Faren vejer
hver Evne, som du ejer;
jo større Sag des tyngre Tag,
men desto større Sejer.
Gaar Krykkerne i Stykker
og Vennerne faar Nykker,
saa sker det blot, fordi du godt
kan gaa foruden Krykker.
Enhver Gud sætter ene,
han selv er mere nær.

(Bj. Bjørnson).

»End lever den Gamle af Dage«.

(Grundtvig).

Og i sin Afhandling i »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« skriver Gustav Johannsen: »For den

opvoksende Slægts Opdragelse i Fædrenes Aand arbejder nu, da Skolen ikke længer tager Del deri — men tværtimod søger at drage i anden Retning — Hjemmene i Stilhed og med Jernvilje, og Besøgene paa Fortsættelses-, Landbo-, Haandværker-, Industri- og Højskoler i Danmark gør Ungdommen bekendt med og delagtig i dansk Kultur .... Den opvoksende Slægt vil derfor ikke mangle Evne til at udbrede og holde fast ved nordisk, specielt dansk Kultur, og under bestandig Forbindelse med Stammefrænderne i det gamle Moderland vil dansk Folkeliv stadig holde sig i Nordslesvig!«

Gustav Johannsen kendte den Befolkning, han var valgt til at repræsentere, og jeg kender ikke bedre Udtryk for det, der var Fællespræget for dem, vi kalder »Kvinderne fra 1888« end dette: »De arbejdede i Hjemmene i Stilhed og med Jernvilje for den opvoksende Slægts Opdragelse i Fædrenes Aand.« — Og faa af dem bærer dette Fællespræg tydeligere end Johanne Kjems, fordi det helt faldt sammen med det, der var hendes Særpræg.

Johanne Nielsen er født i Boddum i det sydlige Thy den 27. Okt. 1850 og var den yngste af en temmelig stor Flok Søskende, 2 Brødre og 5 Søstre. De havde et godt Hjem, men da Hanne var 8—9 Aar, døde deres Moder, og hun blev haardt savnet af dem alle. En af Søstrene var allerede den Gang gift og boede tæt ved det gamle Hjem; en anden kom til at styre Huset for Faderen, og hun blev en særlig god moderlig Søster for Johanne, saa hendes Barndom blev, trods Savnet af Moderen, lys og fornøjelig. Hanne var velbegavet og havde især let ved at lære Salmer udenad, saa skønt den gamle Lærer i Boddum nok var langt mere interesseret Kortenspiller og Selskabsmand end Skolemand, var hun helt glad ved sin Skoletid og maaske lidt stor af, at hun altid kunde sine Lektier og altid højrøstet fremsagde dem i den gængse remsende Tone.

En Bispevisitats af Biskop Peter Christian Kierkegaard fik stor Betydning for hende; for da hun som sædvanlig havde opremset et Par Salmevers, saa han vist paa hende og gav sig til at forklare et af Versene for hende, idet han fremsagde det igen paa sin hjertelige, tiltalende Maade. Hans Ord gjorde Indtryk paa hende, skønt hun siden, naar hun fortalte sine Børn om denne Oplevelse, smilende føjede til: »Jeg syntes nu alligevel, at min Remsen lød flottere end Biskoppens stilfærdige Tale.« — Men den Dag gjorde alligevel saa varigt Indtryk paa hende, at hun aldrig glemte den og indsaa, at han havde Ret.

Efter sin Konfirmation kom hun ud at tjene hos Nabofolk, hvor Livet rørte sig omtrent som i hendes Hjem. Den kendte Præst, Peter Rønne, der var Præst i et Nabosogn, blev hun særlig glad ved at høre, og hun kom senere med til nogle Smaamøder, han holdt, hvor han læste »Valdemar den Store og hans Mænd«; det kom hun til at sætte megen Pris paa og hun følte sig som lukket ind i en anden og højere Verden. — Det var jo i de Tider, at det kirkelige og folkelige Liv paa Mors begyndte at røre sig i stadig videre Kredse. Ved en lille Omdigtning af den gamle Folkevise om Bondeopstanden i Middelalderen, sang de:

»Først saa vaagned de Morsingboer,
de sang, saa det runged i Sky.
Det klang saa yndeligt over Fjord;
saa vaagned de ogsaa i Thy!« —

Mellem dem, der vaagnede, var ogsaa den 20-aarige Johanne. Nu blev hun klar over, at hun vilde paa Galtrup Højskole, hvor Poulsen-Dal var Forstander og Peter Mortensen, der senere blev Triers Medhjælper i Vallekilde, var Lærer. Johannes Planer vakte ikke saa lidt Forundring og Uvilje i Slægten og en gift Søster skal nok endogsaa have sagt: »Hvis du tager derover, saa skal du ikke mere komme i mit Hus!« — Men Faderen og Søstrene hjemme hjalp hende dog, saa hun ved Majdagstid 1871 kunde drage paa Højskole. Det blev hun alle Dage glad over og priste sin Lykke, at hun kom

der netop den Sommer. Da var det nemlig, at den store og smukke Ansgarskirke paa Mors blev bygget, ganske tæt ved Højskolen i Galtrup. Der havde været mange Vanskeligheder at overvinde, men nu var Arbejdet godt i Gang. De store Udgifter søgte man at undgaa ved frivilligt Arbejde, som Smaafolk med Glæde udførte. Der blev købt et Hus til vordende Præstebolig, og her holdt en ældre Pige Hus og bespiste Haandværkerne og Haandlangerne, for en stor Del med de Gaver af Kød og Flæsk, Brød og Smør og Æg, der hele Sommeren igennem blev bragt hende som frivillige Bidrag til Arbejdets Fremme. Det var en stor Glæde for Højskolepigerne at se Bygningen rejse sig og at være med at binde Kranse og smykke den ved Rejsegildet. — Johanne fik den Sommer gode Kammerater og levede sig sammen med dem paa de gode Ord, der lød paa Højskolen i Sang og Tale. Der var ogsaa flere Gange Møder i den halvfærdige Kirke, da Rasmus Lund og hans Kone gæstede Morsingboerne og med Glæde tog mod Valget til at blive deres Præstefolk. — Johanne havde i flere Aar efter den Sommer Pladser i Menigheden paa Mors og var ogsaa en Tid hos Rasmus Lunds Venner i Hanherred. Jeg tror, at det var især hendes Lyst til at leve mellem Børn, der gjorde hende særlig velset i disse Hjem. Friskolen havde jo i disse Aar sine glade og lyse Dage om end som oftest under smaa og tarvelige Kaar. Der var ogsaa en Del Hjemmeundervisning, og her tog Johanne fat med stor Glæde, for hun havde ualmindelige Evner i den Retning særlig blandt de smaa. Og da jeg, som ogsaa i 1871 første Gang besøgte Slægtninge paa Mors og var glad for at være med der, nu kom der igen i Sommeren 1879 i Besøg hos min Søster og Svoger og nu trængte til en Medhjælper her i Skibelund, hvor min Mand og jeg i flere Aar havde haft en lille Friskole, fik jeg Lyst at prøve at finde en Medhjælper her oppe. Johanne Nielsen blev da nævnet for mig som en Mulighed, og jeg kan endnu høre Fru Rasmus Lund sige: »Ja, hvem der faar Boddum-Hanne i Huset, vil ikke fortryde det!« — Jeg skrev da straks til hende, og at hun 1. Nov. 1879 var rede til at overtage Pladsen her som Medhjælper, baade i Køk-

ken og i Huset, er jeg vis paa var nærmest, fordi hun vidste, at vor Børneskole laa tæt ved Grænsen, og at mange Børn fra Sønderjylland boede hos os.

Vi havde det kun knebent med Plads, saa hun maatte dele Værelse med mindst 3—4 Smaapiger, men det, tror jeg, var rigtig efter hendes Ønske. Hun blev snart gode Venner med dem og havde udmærkede Evner til at vinde deres Tillid og Fortrolighed, saa hun rigtig kunde vejlede dem baade i deres Arbejde og i deres Leg.

Hvor tog hun levende Del i vort Skoleliv, og hvor var hun glad ved at følges med os til Schröders kirkelige og bibelske Foredrag, Søndag Aften. Hver anden Søndag Eftermiddag holdt C. Appel kirkelige Møder i Københoved. I al hans Præstetid maatte Møderne der, og Gudstjenesterne i Rødding, hvor den gamle Gymnastiksal paa Højskolen var omdannet til Kirkesal med Døbefont og Alter, først afholdes efter Kl. 4. Derfor kunde vi ikke ofte om Vinteren være med i Rødding, og vi havde det da helt godt med vor Husstand herhjemme og var glade, naar de som Hanne fandt det hjemligt her og gerne vilde dele alt med os. Lidt for fint syntes hun vel nok, at Livet her i Askov-Egnen rørte sig; naar hun enkelte Gange fulgte med os ind til Schröders efter Foredraget, saa kunde det langt fra maale sig med et Besøg paa Mors hos Poulsen-Dals eller Rasmus Lunds. Jeg husker, hvor morsomt det var engang at se hende i Frikvarteret staa ved Køkkenvinduet og se paa Drengene, der drak Vand ved Pumpen, og høre hende halv ærgerlig udbryde: »Hvorfor skal nu ogsaa Schröders Søn være den allerkønneste og mest tiltalende af dem alle!« — Hun var undertiden med Smaapigerne paa Besøg hjemme syd for Aaen og blev godt kendt der, og Forholdene omkring Rødding tiltalte hende fuldt saa meget som i Askov; men hun var dog rigtig glad ved en Sommer herfra at være med som Elev paa Højskolen i Askov.

En kort Tid var hun Husholderske for min Mands Broder i Brøstrup og havde i det hele sit Tilhold her i 2½ Aar; saa var hun igen efter mange Aars Forløb en Sommer hjemme i Boddum, hvorfra hun som Brud fulgte Nis Kjems hjem til

Kjemsgaard den 27. Okt. 1882. Der fandt hun først sin rette Gerning, hun blev en lykkelig Hustru og Moder og fik stor Betydning for Hjemmet i det hele og for en vid Nabokreds.

Hun og hendes Mand havde særlige Evner til at færdes frit mellem de unge, der til forskellige Tider hørte med til deres Husstand eller tjente i deres Nabolag, og de holdt hyggelige Møder med Folk i Omegnen, der altid havde Lyst at komme til Kjemsgaard. Nis Kjems fortalte Eventyr eller Sagaer og læste højt, C. Hostrups folkelige Foredrag og lignende. Sang og Tale lød i Alvor og Gammen. De holdt helst Møderne paa Fødselsdage, deres egne — Børnenes — eller Tjenestefolkenes; ellers kunde der være Fare for, at slige Møder vilde blive forbudt, fordi hver enkelt Person ikke altid kunde være særlig indbudt; til Fødselsdagsgilder fik de uhindret Lov at samles, uden at Politiet greb ind, og saadan blev der holdt Møder baade paa Kjemsgaard og i Hygum og Harreby til stor Glæde og Opbyggelse for unge og gamle.

Her paa Kjemsgaard voksede Nis Kjems og Hannes tre Børn op i et lyst og godt Hjem. Maaske noget, fordi Gaarden laa saa afsides og langt af Led for Øvrigheden, undgik de som Optantbørn den tyske Børneskole og blev i deres Barndom hjemmeunderviste, til enkelte Tider var de ogsaa her ovre i Skibelund og med i Skolen en lille Tid. Men hvor nød de paa Kjemsgaard Hjemlivets Glæder. »Naar Far og Mor Søndag Morgen samlede Gaardens Karle og Piger til Morgensang og læste et Stykke i Hoffs Bog: »Fra Kirken og Lønkamret«, bekendte Troen, bad Fadervor og sang et Par Salmer, saa var Dagen indviet som Søndag for os alle,« fortæller Datteren Ingeborg. Hun fortæller ogsaa, hvordan hendes Moder før sit Bryllup havde syet et stort kønt uldent Dannebrogsflag som Gave til sin Mand. Paa den hvide Kant foroven havde hun broderet med røde Korssting: »Nis Kjems — Kjemsgaard — 27. Okt. 1882.«

Dette Flag var som en Helligdom for Børnene og blev paa særlige Højtidsdage, Fødselsdage og paa Forældrenes Bryllupsdag hængt op paa Væggen i deres Stue. Ude maatte det jo ikke være. Men i den store, kønne Granplantage, som Nis

Kjems plantede uden for Haven, var der en stor, grøn aaben Plads: »Der skal Flagstangen en Gang staa, og der skal Flaget engang hejses. For den Tid vil komme, da Ret skal sejre over Uret, og Landet igen blive Dansk.« Det sagde Far med en Overbevisning, saa vi fik det samme sikre Haab. —

En Dag stillede Mor en Vimpel og et Par mindre Flag hen i et Vindue for at sole dem lidt. Men da kom uheldigvis Herredsfogden fra Rødding forbi. Han saa Flagene i Vinduet og gik ind og sagde, det var ulovligt at stille Flag saadan, at de kunde ses fra Vejen, og derfor tog han dem med sig. Et lille Flag, som sad i et Hjørne af et stort Billede af Frederik VII., vilde han ogsaa have fjernet, men da Glasset dækkede det, lod han det dog sidde. Far var ikke hjemme, og Mor var ulykkelig over sin Uforsigtighed med de smaa Flag; for Far var jo dansk Undersaat og kunde blive udvist (hvad andre i Rødding-Kredsen var bleven for lignende Forseelser). Han blev ogsaa stævnet til Rødding, men slap med en Mulkt.

For danske Undersaatter — de saakaldte Optanter — var Stillingen vanskelig i Sønderjylland i disse Tider, og mange lod sig skræmme; men Nis Kjems og Johanne fortsatte, om end med Ængstelse for Udvisning, deres danske Færd i den frie Menighedskreds i Rødding, og Nis Kjems fortalte tidt ved Menighedsmøderne efter Gudstjenesten Kirkehistorie eller lignende for paa den Maade at yde sit Bidrag til fælles Opbyggelse. — Kjemsgaard ligger jo uhyre afsides, og de var ikke særlig hurtigt kørende, men de var dog jævnlig med til Møder paa Askov eller her i Skibelund.

Enkelte af Nis Kjems' Dagbogsoptegnelser viser, hvor svære Tider det alligevel var for dem. Baade Nis og Johanne havde jo fra Ungdommen af levende Interesse for Lærergerning i en Friskole. Kun for at bevare Kjemsgaard paa Slægtens Hænder havde Nis i sin Tid overtaget Gaarden, da begge hans Brødre uddannede sig som Lærere. De vanskelige økonomiske Tider kom til, og Nis Kjems kunde godt føle sig fristet til at opgive Landbruget. Den yngste Broder, Simon Kjems, var bleven Præst og Højskoleforstander i Nordamerika, og derovre kunde der nok blive noget at gøre ogsaa for Nis

Kjems. Her Nord for Grænsen maatte de ogsaa nok kunne faa en Friskole; og naar dertil saa kom de gentagne truende Udsigter til en Udvisning fra det gamle Hjem, kan man let forstaa, at Tiderne blev trange. Men baade de selv og deres Venner følte dog med Glæde, at de handlede ret ved at blive paa Kjemsgaard. Deres Børn voksede til, og livlige, modtagelige og virksomme som de var, kom de snart i fuldt Arbejde her paa Efterskolen og senere som Højskoleelever paa Ubberup — Vallekilde og Vestbirk. Den ældste Datter blev tidlig forlovet. Hendes Kæreste, Jens Toudal, var fra Nørrejylland, men kunde jo ikke faa Lov at bosætte sig i Sønderjylland. De købte da en lille Gaard i Horsens-Egnen, hvor de fik et godt Hjem og 4 Smaabørn, saa det var baade for Maries Forældre og Søskende en Glæde at komme der i Besøg. Datteren Ingeborg var i en Række Somre Lærerinde paa Vestbirk og Vallekilde Højskole og her i Skibelund især i Efteraarsmaanederne. Om Vinteren var hun hjemme og holdt Sykursus rundt omkring i Sønderjylland; somme Tider var hun ogsaa oppe i Thy, og hun holdt Stierne banede mellem sit Hjem og hendes Forældres gamle Venner, hvor de end boede. Da det viste sig, at Sønnen Niels ikke havde særlig Lyst til Landbruget, vilde Faderen meget nødig, at Gaarden skulde afholde ham fra at tage den Gerning op, han havde mest Lyst til. Det var derfor en Lettelse for Nis Kjems, at han kunde faa Gaarden solgt til en dansk Køber. Mens Børnene var paa Askov Højskole, flyttede Nis og Johanne da der til Byen og lejede sig Hus i et Par Aar. Saa flyttede de tilbage til Fæsted, og her døde Nis Kjems. Sit sidste Hjem fik Johanne Kjems og Ingeborg i Rødding, mens Niels, der i 1908 var bleven naturaliseret som Optantsøn, aftjente sin Værnepligt som prøjsisk Soldat. Her i Rødding oplevede Johanne og Ingeborg alle de tunge Prøvelser i Krigsaarene, og de glemte ikke at prøve paa at bringe Hjælp og Trøst og Opmuntring, hvor de kunde. Da Ingeborg i August 1914 første Gang bragte Bud over til os, og vi spurgte, hvordan de havde det ovre i Rødding-Kredsen og paa Rødding-Egnen, sagde hun: »Vi prøver paa at være saa gode ved hinanden, som vi kan.« — Johanne led

meget af en pinefuld Nervesygdom i Benene; det begyndte i 1915 og blev værre og værre Aar for Aar, saa hun tilsidst kun kunde færdes i Rullestol. Men hun klagede aldrig, og der var, selv i de strengeste Krigsaar, altid hyggeligt og godt i deres smaa Stuer, hvor Minderne om Kjemsgaard hviskede ud fra hver en Krog. Og Ingeborg sørgede altid for, at selv om hendes Mor kun sjælden kom ud af disse Stuer, kunde hun dog hver Søndag være med til Gudstjeneste i Povlskirken. Og Johanne og Ingeborg var altid godt underrettede om alle deres Venners Skæbne; de delte Ængstelser og Sorger med alle de Hjem, de var knyttet til. Et Besøg ved Hanne Kjems' Rullestol, mens Ingeborg syslede stilfærdigt i Stuerne og nu og da med ordret Gengivelse af, hvad hun havde hørt om den eller den, var den bedste Hjælp, man kunde faa, til at leve med i Hjemmenes Kaar i en vid Omkreds. Der var en lang Tid 28 Hjem, hun mundtlig eller ved gode lange Breve kunde bringe os Bud fra; og det var jo kun den Del af dem, som ogsaa vi kendte. — En Dag kom Kommuneforstanderens Kone derop, og dér havde hun aldrig været før. Men Sagen var, at hendes Søn i ganske ung Alder paavirket af den Begejstring, der i Krigens første Dage greb ogsaa tyske Nordslesvigere, havde meldt sig frivillig. Han vilde maaske snart være bleven indkaldt alligevel, men det gjorde dog ikke for hans Mor Prøvelsen lettere, at hun vidste, at om han havde villet, kunde hun endnu have vidst ham uden for Livsfare. Hans Breve har vel ogsaa næppe kunnet undgaa at vidne om, at det var svært for ham derude. Men nu havde han skrevet hjem, at han nede i Belgien havde truffet saadan »en net Herre«, der havde taget sig af ham som en god, ældre Kammerat. Det var Niels Kjems, og nu maatte hun da om til Hanne Kjems og takke hende for, hvad Niels havde været for hendes Søn derude i Felten. Det var nok ikke Hanne og Ingeborg alene, der prøvede »at være saa god ved andre, som de kunde«. Sønnen derude havde den samme Trang som en levende Lov i sit Sind, den, der nu efter Genforeningen tilskyndede ham og hans Hustru Anna til at flytte deres Hjem ned Syd for Grænsen.

Taknemligheden og Glæden over at opleve, at Niels kom

velbeholden hjem, vil jeg ikke prøve at beskrive. De sønderjydske Mødre, der har oplevet det samme, vil bedst forstaa den. — Det gælder ogsaa i nogen Maade Glæden paa Afstemningsdagen 10. Feb. 1920. Men her kan jeg atter lade Ingeborg fortælle: »Om Morgenen gik Niels og jeg sammen ud og hejste Mors og Fars — Hjemmets gamle Flag, mens vi sang: »Hil dig vor Fane.« Mor stod ved det aabne Vindue og saa og hørte. Hun var syg og træt, og det gjorde saa ondt i Benet, men hun nynnede med paa Sangen, mens hun græd af Glæde. Det var jo den Dag, Far havde givet os sin sikre Tro paa nok skulde komme, den Dag, vi havde længtes imod og nu var den kommen. Mor blev i sin Rullestol kørt om for at stemme. Hun fik Lov at staa med den lille Stemmeseddel i sin Haand og give Danmark sit Ja.« —

Om hendes sidste Prøvelser under Sygdommen har Ingeborg ogsaa fortalt: »Kort før Mor døde, sagde hun: »Du maa love, at du ikke vil sørge over mig, naar jeg dør, for jeg længes saadan efter det og tror saa sikkert, at Gud i sin Naade vil tage mig hjem til sig; det har jeg ikke altid kunnet tro, men nu har han givet mig Tryghed og Fred. Guds Naade er mig nok.« —

Hun døde 26. Februar 1922. Dagn før var det Fars Fødselsdag, og da hængte jeg det gamle Flag op inde i Sovekammeret. Hun kunde ikke tale, men hun kunde nok høre og se. Jeg spurgte, om hun kunde se Flaget. Da saa hun op paa det og smilede. Det var det sidste Smil, saa sov hun stille hen.«

Johanne Kjems' Venner vil glæde sig ved at faa Minderne om hende knyttet lidt sammen, som det kan ske i en Bog som denne. Og de, der gerne vil vide noget om, hvordan Livet levedes i jævne, vaagne Hjem i Sønderjylland med den voksende Styrke i alt, hvad der er dansk, vil ogsaa glæde sig over hvert bevaret Træk af levende Minder fra Hjemmet paa Kjemsgaard. Her blev det levet saadan, at »Hjemmeundervisningen« ikke blev til smaa private Timer i almindelige Skolefag, men her blev der prøvet paa at faa alle, store og smaa, draget med ind i Hjemmets Liv, saa Fællesoplevelserne i travle

Hverdage, i festlige Højtider, i muntre Samvær og svære Afskedsstunder, for den opvoksende Slægt kunde give Tilførsel af »Liv og Fred, Lys og Kraft og Herlighed,« som dansk kristen Fællesliv rummer, som hver enkelt trænger til, men som kun det rigeste Samfund kan give.

Skibelund 4. Juli 1930. *Georgia Pedersen.*

CHRISTIANE LINNET.

Rundt om i Møgeltønder sogn, i mindst en snes hjem, hænger i æ davle dørns et billede, der forestiller en smuk gammel kone, rank og frisk trods de 4 snese, i færd med at vande blomsterne i det store »udluk« i hendes dagligstue. Udluk er egnens danske ord for karnap og betyder vel det, man har bygget ud eller lukket ud fra stuens rette linje; med mindre det skulde være beslægtet med det engelske »outlook« = udkig.

Det er »tante Jane«, vi her møder. Saadan kaldet, fordi hun som tilhørende sognets to talstærkeste slægter — født Abild, gift Linnet — virkelig er tante til en urimelig mængde, foruden at vi andre tillader os ogsaa at kalde hende ved dette varme kendingsnavn, fordi der er noget i denne nu 92-aarige kvindes væsen, der indbyder dertil.

Ja, hun er født under Frederik 6. — de er sjældne nu, som rækker saa langt tilbage — og har saaledes levet under

8 konger; først 4 danske, saa 3 prøjsiske og nu igen en dansk.

Men vi vil gaa endda lidt længere tilbage og fortælle et træk, der baade er betegnende for tid og forhold her i Møgeltønder og tillige fik indgribende betydning for hende.

Gaardene her i byen var alle fæste under Schackenborg. I det 19. arhundredes første tredjedel, de store kriges og den store fattigdoms tid, raadede den myndige justitsraad Feddersen som Schackenborgs almægtige godsinspektør for bøndernes ve og vel. Og det blev ofte til deres ve. Naar de ikke kunde betale, det være sig deres skatter eller deres renter af private laan fra ham, satte han dem fra deres gaarde. Dette truede han saaledes ogsaa tante Janes bedstemoder med; hun sad som enke ved en af gaardene her i byen. Hun gik da til fods til Slesvig by, hvor kongen opholdt sig, og viste ham sin skattebog. Han saa den; den var i orden: »Ja, det er jo møjet godt. Gaa hun kun hjem og vær ikke bange!« Men maaske har det drejet sig om et privat laan hos godsinspektøren; i alt fald — en skønne dag satte han hende ud, saa hun med sin voksne søn maatte tage ophold i et lille fattigt hus.

Justitsraaden synes dog at have fortrudt det; thi en dag træffer han hendes søn paa gaden og siger: Vil han ikke have en anden gaard her i byen? — Nej, ikke hvis jeg skal sættes fra den igen. — Ja, men det skal han heller ikke. — Saa fik han en lille gaard tæt ved præstegaarden, og her blev da tante Jane og 8 søskende født.

Saa mærkeligt kom det saa siden til at føje sig, at hun blev gift over i den gaard, af hvilken hendes bedstemoder var udjaget. Og der har hun nu levet i over 60 aar i god velstand og rolig lykke, mens det ikke er gaaet justitsraadens store slægt for godt. Der er god retfærdighed til i verden, ogsaa paa den maade set.

Tante Janes levnedsløb falder i 3 omtrent lige store dele: barndom og ungdom smaa 30 aar; ægteskab godt 30; og enkestand over 30.

Hendes mand Georg Linnet var svagelig, saa hun tidlig maatte styre med et og andet ogsaa af det udvendige, noget,

hendes gode evner og enestaaende sundhed ogsaa tillod hende, men som maaske til gengæld understregede det aktive i hendes natur stærkere, end hun selv havde godt af. En rank Martaskikkelse er hun den dag i dag, skønt fyldt 92. Altid paa færde, livlig interesseret i alt; ofte paa flere dages besøg hos de mange slægtninge, og ellers paa mange smaavisitter byen rundt. Og dog aldrig tabende det af syne derhjemme, der helst skal gaa som tilvant. Efter mandens død blev den eneste søn forpagter af gaarden, men ikke ejer; døde forøvrigt ret tidligt, saa hjemmet nu i adskillige aar har bestaaet af tre kvinder: tante Jane, hendes svigerdatter og dennes datter. Og nu paa det sidste 4. led med. Men den gamle kvinde er stadig den juridiske ejer. Er det mindet om bedstemoderens skæbne i den selvsamme gaard, der lader det alderstegne barnebarn glæde sig i det længste over, at mennesket spaar, men Gud raa'r?

Der gives kvinder, som uden at være særlig begavede i nogen retning eller have særlig udviklede færdigheder af nogen art alligevel uvilkaarlig blive midtpunkt, hvor de færdes. Deres hemmelighed bestaar i reglen blot i et tiltrækkende ydre, et harmonisk væsen og megen livlighed i tale, ofte ogsaa en muntert klingende latter. Mens andre kvinder mangler saa det, saa det, saa er disse uden de mangler; de er normale, og det er nok. Til dem hører tante Jane i udpræget grad. Naar hun med sin gode, endnu ret usvækkede hukommelse fremdrager nyt og gammelt fra sit lange levned, fortæller det saa selv-interesseret og livligt og krydrer det med sin altid parate latter, saa lytter vi alle, selv om det er ret dagligdags ting, hun fortæller. Men er *det* saa mærkeligt? Vi standser et øjeblik og spørger: Hvor mange *kan* egentlig det? Især i saa høj alder og blandt saa jævne mennesker uden større oplevelser eller uddannelse i nogen retning. Det har jo været hemmeligheden ved Kamma Rahbek i hendes cirkel og med hendes forudsætninger. Og det er hemmeligheden ved denne smukke gamle bondekone i hendes kreds. Det hvide haars fornemme præg er blot saa en tiltrækning mere.

Hun kan fortælle fra 1848 lige saa godt som fra 1864,

skønt kun 10 aar gammel i oprørets første aar. Hun kan skildre dagligt liv i Møgeltønder, saa forskelligt som det har artet sig gennem et lille hundredaar. Og hun bliver betaget, naar hun fordyber sig i oplevelserne fra den store sønderjydske rejse til Vestjylland i 1884, den tur, hvor saa mange blev venligt noterede ved grænsen, da de vendte tilbage, men var *saa* glade og taknemlige for den vestjydske hjertelighed og storslaaede gæstfrihed, saa det næsten kun blev som en krydret dessert til maden, hvad Tyskerne bød dem ved hjemlandets dør. Tante Jane var alene fra sit hjem; hendes svagelige mand kunde ikke være med. Men hun oplevede for to med sit livlige, aldrig trættede, altid aabne sind. Og endnu nævner hun med tak sine værtsfolk fra Tistrup (ved Varde) og er opmærksom, naar navnet Haahr møder hendes øje.

Den tur har bidraget til at holde de danske farver i sindene fri for at falme. Hos hende var de friske til det sidste; det var et af de hjem med et Dannebrog paa kistebunden i de mange aar.

Blandt de talrige oplevelser, der hjalp til at holde sindet frit for tyske tilbøjeligheder, skal nævnes endnu et. Tante Janes mand laa syg, og hans kendte bror, Peter Linnet Villegaard, laa syg. Sidstnævntes søn, læge paa Bogø, blev da kaldt hjem. Han og hans hustru kom, var i begge hjem, men forsigtigst muligt, da lægen hørte til dem, der ikke maatte komme hjem, fordi de havde unddraget sig den prøjsiske værnepligt. Alligevel fik et par velvillige sjæle dem opsnusede, og lægen maatte først skjule sig paa tante Janes loft, siden hos naboens, iført kvindeklæder, indtil han efter mørkets frembrud turde liste sig ud af byen, hvor en vogn ventede og kørte ham den lange vej op til grænsen.

Tante Jane har 2 gange været paa Dybbøl; i 1857 som en nitten aars pige og i 1925 som en kvinde paa 87. Men i græmmelsens lange aar var hun der aldrig.

Men denne sønderjydske kvinde er ikke blot dansk; hun er ogsaa kristen. Marta kan nok blive stille og sidde, som Marie sad. Trods mindre god hørelse savnedes hun indtil for dog et par aar siden sjælden nogen søndag i kirken, og hun

nynner endnu sin yndlingssalme »Du Herre Krist« med den gamle og dog sært friske stemme. Og hjemme sidder hun med sin andagtsbog og prøver at tænke de tanker, hvori evighedens pulsslag banker.

Hun minder mig en del om den helt jævnaldrende, for nogle aar siden afdøde Jutta Boysen Møller. I sit sidste brev til mig faa uger før sin død, fortæller hun, at hun endnu baade læser, hører og strikker til missionen, men er klar over, at det dog nu gælder noget andet. De ord, hun iklæder dette, kan ogsaa være tante Janes alderdoms-bøn:

Sol i aftensvale —
lær mig den kunst at dale.

Møgeltønder præstegaard, Juli 1930.

N. A. Jensen.

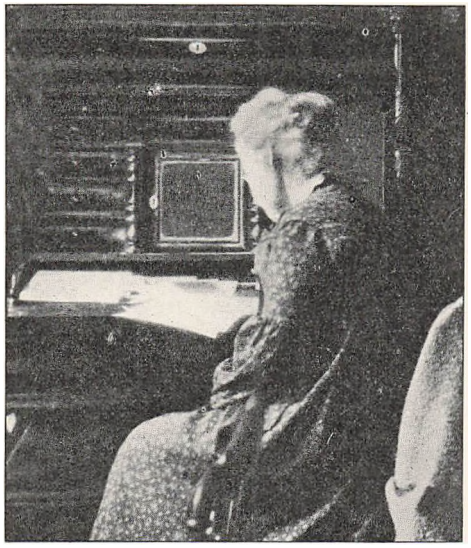

BIOGRAFI OVER
HANSIGNE LORENZEN,
FØDT JENSSEN.

Droslen slog som før sin klare Trille,
Solen lyste fra en Himmel blaa,
Hegnet smykkedes af Roser vilde,
indendørs dog Glæden gik i Staa:
Danske Sange ikke mer' du synge!
Flaget gemmes maa paa Kistebund!
Tysk i Skole, Kirke, maatte tynge;
det var Sønderjyllands Prøvestund.

Vesterpaa der gik en lille Pige
klar i Øjet med et opladt Sind,
og hun ejede en Himmelstige,
skued i en større Verden ind.
Hvad hun saa, det bragte mange Trøsten,
rent og varmt hun skildred Tiden trang,
mest dog Haabet kendtes gennem Røsten:
»lyst det blive vil i Danevang.«

Arveguld blev af Sven Tange værnet,
tro og stolt hun det til Lyset bar.
Muldets Dække hun af Guldet fjerned,
Skatten blev som selve Solen klar:
Hjemstavnsskildringer og Hjemstavnssange,
gamle Knipleskrin for Dagen kom,
Sønderjyllands Skatte ved Sven Tange
blev én Livets rige Helligdom.

Saadan skrev forhenværende Skolebestyrerinde ved Frk. Zahles Skole i København, Frk. Christiane Lund til Hansigne Lorenzens 60aarige Fødselsdag den 30. Marts 1930, og dermed er jo meget sagt om alt det, Hansigne Lorenzen har staaet i og virket for gennem en lang Række af Aar. Selv skriver hun i »Flensborg Avis« i den Tak til de mange, som havde hædret hende paa denne Dag blandt andet nedenstaaende, som kaster et Strejflys over hendes Liv fra hendes tidligste Barndom, og som jeg derfor gerne vil have Lov til her at fremføre.

— I mit Barndomshjem i Bodsbøl Ballum Skole sad der, mens jeg endnu var en lille Pige, i det øverste Vindue i den gamle lavloftede Havestue en Æolsharpe — Vindharpe; det var et gammelt Arvestykke, og man fortæller, at den havde været i Slægten i mere end hundrede Aar. Der gik det Sagn om den, at de i Slægten, som lod sig magtstjæle af dens Toner, for dem vilde Livet blive svært at leve.

Thi medens mange udenforstaaende kunde nøjes med at lytte til Plejlens taktfaste Slag mod Logulvet, til Lyd af Slev og Sulefad, til Sølvdalernes betryggende Klang mod Kistebund, saa havde man i min Slægt paa fædrene Side altid haft Sind for og givet sig Tid — maaske alt for megen Tid — til at lytte til Æolsharpens Toner.

Men herligt var det at høre Morgenvinden spille paa dens Strenge som til en festlig Opsang for den gryende Dag. Lang, lang Vejs fra kom den Vind som et villende æggende Kor, rigtignok tidt kun for op ad Dag at lægge sig til Ro i daadløs Drøm og Døs. — — Men bare det med hele sin Sjæl at have været med i den Opsang! Eller at sidde ved Aftens-

tid og lytte til de gamle Poplers Susen, mangfoldiggjort gennem Æolsharpens Toner, saa man ind i den skumrende Havestues rolige Skygge, mærked ikke blot Poppelsuset, men ogsaa Duften af Knopper i Spring eller af fuldmodent Løv, naar det spaaede en regntung Dag. Mangfoldiggjort gennem Harpens Toner kom travle Fødders Tramp fra Folk, som gik paa Arbejde, Børns Sommerleg, unge Pigers lyse Latter og Mænds Sang bag Ploven, Dyrs Bræg og Brøl, Klang af Le og Spadestik og Høstvognens knirkende Lyd under Sommerens svingende Læs, Havets Duren og den syrlige Duft af Strand og Tang. Fugles Sang og Vingesus, Vindens Leg mellem Vindvegaardens gule Morgenfruer og dens sagte Hjertesuk mellem Kirsebærtræets hvide Blomster. — — Alt dette sang sig ind i mit Barnesind, saa jeg maatte synge igen, da Tiden var inde. . . .

Min Slægts gamle Harpe, tit blev det svært nok at spille paa dens Strenge under Døgnets mangfoldige Krav, som *burde* følges — under Pligtens tusinde Trin, som *skulde* gaas — under Ansvarets myndige Bud, som *maatte* adlydes — under Skuffelsernes bitre Tavshed, under Hverdagens Slid for Bo og Brød — — og dog, hvor har jeg meget at takke den for, og hvad havde vel Livet været *uden* den.

Fru Hansigne Lorenzen er født i Bodsbøl Ballum i Tønder Amt. Paa fædrene Side stammer hun fra en gammel kunstnerisk anlagt Slægt, der ved adskillige Lejligheder har skrevet deres Navne i vor Hjemstavns og vort Fædrelands Historie. Forfædrene har i flere Led og Sidelinier været Præster og Lærere. Hendes digteriske Evner har hun taget i Arv fra sin fædrene Slægt. Hendes Tipoldefar, Johannes Holst, der i 1784 var Kateket ved Bremerholms Kirke i København og Hjælpepræst ved Vartov Hospital, senere, 1790, Præst i Emmerlev Sogn, var en meget klog og begavet Mand; man fortæller om ham, at han holdt mange af sine Prædikener paa Rim og at han selv underviste sin Søn, Hans Christian Holst, i Latin, saa han fuldt ud magtede dette Fag, da han kom paa Skole i Ribe. Denne Søn, som var gift med en Søster til Knud Lyhne Rahbek, blev senere Præst i Højer; af Slægtens efter-

ladte Papirer kan man se, at ogsaa han havde arvet Faderens digteriske Begavelse. Fru Lorenzens Fader, Lærer Jens Andersen Jenssen i Ballum, havde arvet den samme Evne, men hans Stilling som prøjsisk Lærer tillod ikke, at han kom frem i Offentligheden med sine Digte. 1856 dimitteredes han fra Jellinge. Efter at han havde været Huslærer forskellige Steder paa danske Herregaarde, blev han ansat som Lærer i Vesby i Medelby Sogn. Senere kom han til Sæd, hvor han i 1864 blev afsat fra sit Embede. Trods det, at han fik Tilbud om gode Embeder i Kongeriget, foretrak han at blive paa sin Post, idet han gik ud fra, at dersom alle Præster og Lærere forlod Landet, vilde Befolkningen komme til at staa uden væsentlig Støtte i deres nationale Kamp for dansk Aandsliv. 1865 blev han saa ansat i Bodsbøl Ballum, hvor han virkede som Lærer i 25 Aar, indtil han i Køllertiden fik Tilhold om at søge sin Afsked.

Fru Hansigne Lorenzen har i »Der kæmper et Folk« skildret denne Fader paa en Maade, som ret levende viser, hvor svært det var for en dansk Mand at gøre Tjeneste i den tyske Skole midt i en kærnedansk Befolkning.

Paa mødrene Side er Hansigne Lorenzen af Bondeæt. Moderen, Anne Margr. Abild, var udpræget dansk. Ligesom Hansigne Lorenzens digteriske Begavelse er Fædrenearv, saaledes har Moderens retlinede danske Sind og støtte Vestkystnatur sat sit Præg paa Datteren, hvad hendes Forfatterskab og offentlige Virksomhed bærer Vidne om.

I det lille Skolehjem i Ballum levede H. Lorenzen sin lykkelige Barndomstid sammen med sine Søskende. Hun var meget svagelig og paa Grund deraf fik hun rigelig Tid til at læse og drømme. Helst læste hun Vers og i sit første Skoleaar begyndte hun at skrive Digte paa barnlig Vis. Hun fortæller selv om de gamle Lærere, som samledes i Hjemmet, og til hvis Samtaler hun som Barn har siddet og lyttet, Samtaler, der nærmest drejede sig om den daglige Kamp, der maatte føres mod Prøjservælden inden for deres Skoles fire Vægge »og,« siger hun, »det var Varmen og Trofastheden i deres Sind, der Gang paa Gang greb mig om Hjertet.« — Det

var en stor Indsats i Sønderjyllands nationale Kamp, disse trofaste Lærere gjorde, og det endte tidt med, at de fik deres Afsked paa graat Papir.

»Højt til Loft og vidt til Væg var der i Barndomshjemmet,« skriver hun selv, især naar Faderen lukkede hele smaa Verdener ind i den lave Stue, enten gennem sine Fortællinger eller Violinens beskedne Toner. Snart var det Riddere og Fruer og Skønjomfruer fra de gamle Folkeviser, der levende blev manet frem for os Søskende, snart var det Agnete og Havmanden eller Prinsessen og Gangerpilten, og hvor hørte vi ikke Luren gjalde fra Borgmuren og Hornet klinge gennem Skoven og Ekkoet og Glammen af de halsende Hunde under Kong Volmers vilde Jagt, naar Far sang sine Viser. Og hvor har jeg ikke lyttet i største Spænding til Hovslagene mod Riberbro under Kong Valdemars voldsomme Ridt, har hørt mit eget Hjerte banke i Takt med de Hovslag — for om nu Dagmar var *død!!*

Og ved Sommer og i de lyse Nætters Tid, naar Dagen begyndte at skumre, og vi sad i den aabne Havestuedør, medens Duften af duggede Roser og nyslaaet Hø trængte ind til os — og Maanens hvide Lys legede mellem Havens Træer og Skyggerne begyndte at krybe under de gamle Popler og under Kirsebærtræets Grene. — — — Og, — skriver hun — der var vel ikke det Menneske paa Jorden, jeg vilde bytte med, naar Far fortalte om de gamle Guder, Thor, der dundrede med sin Hammer — Lokes modbydelige, sleske Tunge — og om Freja, der var god og ren, og hvis Haar var lyst som en nordisk Sommer. Mest lyttede hun dog, naar han begyndte at fortælle om Nornerne, der spandt og spandt deres Traade, skøre og skære som Menneskers Skæbner, men at der til syvende og sidst dog var én, som holdt alle Traade i sin stærke Haand, og især naar han ud fra det kom til at tale om det, der laa ham stærkest paa Sinde, sin snævre Hjemstavn og det Folk, han elskede med hele sit varme Hjertes Trofasthed. Om Uretten, det havde lidt, om Aaget, der var bleven lagt paa dets Skulder, om Striden, som skulde strides hver evige Dag, og om Vagten, der burde holdes. Om Tonerne deroppe fra

Nord og om Strømmens Brus dernede fra Syd, om Bolværket, som skulde bygges af levende Menneskesjæle, for at ikke hint Brus skulde overdøve Tonen, Hjemmets Toner. Om Sangen, Folkets Sange, som burde lyde i Natten trods Mulm og ondt Vejr og være med til at bære Folkets Sjæl frelst ind i den Dag, som jo en Gang maatte gry.

Men skønnest for hende var det dog, naar hendes Far talte om Modersmaalets Ret og Røgt: »Da kunde han tage mig med ind i Sprogets Urtegaard,« skriver hun, »og som man plukker Blomster i en Eng, kunde han lede frem Ord for Ord og binde dem i Kranse og vise mig Sprogets Bøjelighed, hvor haardt og stejlt det lød, naar man talte om Storm og Strid, og hvor blødt det kunde klinge, naar Talen var om de danske Bøgeskove, om Volmer og Tove og om Elverpigers Dans i de lyse Nætters Tid. —

Saa lys og lykkelig Hansigne Lorenzens Barndom har været, saa tung og trist blev hendes første Ungdom, hun siger selv, at hun saa godt som ingen Ungdom har haft og at hun aldrig som andre unge har kunnet være glad med de glade, idet hun allerede i Konfirmationsalderen mistede fire Søskende, som døde af Halssyge i Løbet af seks Uger; selv var hun Døden nær og havde, efter at hun var kommen sig, sin Mor, hvis Sorg næsten grænsede til Sindssyge, at hygge om, desuden maatte hun selv gennemgaa adskilligt i Retning af Svagelighed, saa hun har vel nok allerede i de unge Aar ved det bestandige Tryk, der laa over hendes Hjem, faaet noget af den Sorgens Gave, der har befrugtet hendes Digtersind. Paa danske Højskoler kunde hun paa Grund af Faderens Stilling ikke sendes, men hun erklærer selv, at bedre Læremestre end dem, hun havde i sin Far og senere fik i sin Mand, kunde hun dog ikke have faaet.

I 1890 blev Hansigne Lorenzen gift med Lærer Hans Lorenzen fra Stubbæk ved Aabenraa; der, hvor hun havde levet sin Barndom, flyttede hun nu ind som Hustru ved den Mands Side, som overtog Embedet efter hendes Far. Det var lykkelige Aar, der levedes der med deres 5 gode og velbegavede Børn; dog rykkede Dagens Kamp dem nærmere: »Døn-

ningen fra den Kamp, som førtes ude i Befolkningen, hver Uret, dér blev øvet, alt, hvad den sønderjydske Befolkning maatte lide, Folkedøden, der begyndte at krybe i Krogene, alt det, siger Hansigne Lorenzen, lagde sig som Sten paa mit Hjerte, som jeg sad der i den dybeste Tavshed og Bundethed.« 1905 udkom saa hendes første Bog: »Der kæmper et Folk« under Forfattermærket »Sven Tange«. Denne Bog blev skrevet i en Tid, hvor Folkedøden og Materialismen var ved at faa Tag i vort Folk. Sven Tange saa Faren og maatte have det sagt. Hun siger selv: Angsten og Sorgen tog mit Sind fangen i den Grad, at jeg ikke kunde gaa paa Akkord med nogen eller nogetsomhelst. Ingen, ikke engang hendes nærmeste Kreds vidste, hvem Forfatteren var, kun gættede man, at det maatte være en Sønderjyde, som var i nær Føling med, hvad der rørte sig i Nordslesvig, som saa Faren, der truede, og som derfor æggede til Kamp. Bogen fik en overordentlig god Modtagelse baade hos Publikum og i Pressen. Nu fulgte flere Bøger efter. 1907: »Der stander en Strid«.

I 1910 fik Lærer Lorenzen Meddelelsen om, at han i »Tjenestens Interesse« skulde forflyttes til Holsten; men da han ikke mente at have nogen Gerning der, indgav han Ansøgning om Afsked med Pension. Dette blev ham imidlertid nægtet, hvorefter han nedlagde sit Embede. Han fik derfor trods 25½ Aars Skolevirksomhed ingen Pension. Myndighederne kunde ikke taale en dansksindet Mand i Skolens Tjeneste, endda han til det yderste havde været pligttro i sin Gerning.

Nu var Spændetrøjen kastet; ved hendes Mands Embedsnedlæggelse fik hun helt løst sit Tungebaand. 1911 udkom: »Saa lægges den Sæd« — 1913: »Thøge«. I 1919 udkom: »Arveguld« tilegnet Danmarks Kvinder. Denne Bog er skrevet i Krigens første Aar, ja dels i den skumle Fængselscelle; Hansigne Lorenzen var jo en af de faa Kvinder, der i 1914 maatte følge Mand og Børn i Fængsel. Børnene blev dog løsladte, men selv holdes hun fangen, eneste Kvinde blandt fyrretyve Mænd til midt i September. Som bekendt maatte de løsladte Fanger skrive under paa, at de ikke vilde forlade Hus og Hjem uden at søge om Tilladelse til det hos den stedlige

Amtsforstander, idet de skulde opgive, hvor de vilde hen, hvad de vilde foretage sig og hvornaar de vendte tilbage. Betegnende for Hansigne Lorenzens stejle Sind er det, da Paragrafen blev læst paa tysk, at hun ikke vilde skrive under, inden den blev hende forelæst paa dansk, idet hun foregav, at hun ikke kunde skrive under paa noget, der var forelagt hende i et Sprog, hun ikke var fuldt ud mægtig. Hun fik sin Vilje og blev saa løsladt med de øvrige Fanger. I Fængslet skrev hun de tre smaa Vers:

Med Somrens Duft og Drømme
jeg drog i Cellen ind,
nu siver gennem Gluggen hist
en kold og høstlig Vind.

Og alle røde Roser
er blegnet paa min Sti,
og Somrens Lyst og lyse Leg
er gaaet min Dør forbi.

Jeg sørger ej for Somren
og ej for Rosens Død,
jeg sørger for en liden Fugl,
hvis Vinge Stormen brød.

Betegnende for Hansigne Lorenzens lyse Haab og aldrig svigtende Tro er det, at hun i sit Digt »Arveguld« 5 Aar før Udgangen af Trællekaarene kunde skildre Hjemkomsten og Genforeningen med vort Moderland Danmark.

Straks efter Krigens Slutning under Kampen for Grænsedragningen holdt hun Landet over en Række Foredrag for at faa vedtaget den Resolution, der krævede, at hele den gamle Folkestamme ned til »Thyras Vold« skulde have Lov til ved fri Afstemning selv at afgøre, om de igen vilde slutte sig til Danmark, ogsaa her kom hendes Retskrav stærkt frem, og det er vel nok en af hendes Livs bitreste Skuffelser, at dette Haab blev beskæmmet.

1920 havde hun den store Oplevelse, vel nok hendes Livs største, at hun ikke alene fik Lov til at fremsige Velkomstdig-

tet til Kongen fra den Trappe paa Amtshuset, hvor hun i Begyndelsen af Krigen havde staaet som Fange, men ogsaa, at hun og hendes Mand, hædret med Ridderkorset, kunde byde Kongen og Dronningen med Prinserne og hele det kongelige Følge Velkommen i deres Hjem i Ballum; det var Eventyret om igen om den fattige Dreng, der mødte Kongesønnen, fordi Klangen, den ægte Klokkeklang aldrig var forstummet inden i ham.

I 1927 udkom saa Digtsamlingen »Tider og Steder«, en Bog, der har faaet en ualmindelig god Presse. Bogen er »Mit Land og Folk tilegnet« med de fire smaa Linjer:

»De Sange, jeg fik sunget,
dem har du skænket mig;
hver Evne, som jeg ejer,
mit Folk! jeg vier dig.«

1928 fulgte »Ved Alfarvej«. Ogsaa disse to Bøger dirrer fra først til sidst af de samme Toner som fra Kampaarene og minder derved om Kampens aldrig endte Tid og om et Folk, der er rede til at leve under disse Vilkaar.

Hansigne Lorenzen har da ogsaa faaet den Anerkendelse for sit Forfatterskab, at hun i 1930 kom ind paa Finansloven, en stor Ære, som sikkert forpligter til at skrive en ny Bog om, hvad Sønderjylland har oplevet under Krigen og i Tiden derefter.

DEN TØNDERSKE KNIPLINGSINDUSTRI:

Gennem Strid og megen Møje
under Stenkast ind iblandt . . .

Om hvorledes Hansigne Lorenzen først fik Øjnene op for og tog Initiativet til at redde den tønderske Kniplingsindustri fra Undergang, udtaler hun selv i Sønderj. Centralforenings Festskrift af 1920: »En af de sidste Kniplersker«. Det var med et vist Vemod, jeg for nogle Aar siden læste disse Ord

under et Billede af en gammel Kniplerske, Enke Hansine Caroline Jensen, født 1842 i Emmerlev Sogn, og da jeg samtidigt i Museumsdirektør Emil Hanovers Bog »Tønderske Kniplinger« stødte paa Ordet: »Den døende Industri«, følte jeg, at der burde gøres, hvad der kunde blive gjort, for at holde denne ældgamle en Gang verdenskendte Industri i Live og muligvis bringe den paa Fode igen.« — Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa den Kniplingsindustris Historie, der strækker sig lige fra Aaret 1619, men nøjes med at henvise til ovennævnte Festskrift, jeg vil kun sige, at jeg paa nært Hold har været Vidne til, at Hansigne Lorenzen ved et trælsomt og energisk Arbejde og gennem mange Vanskeligheder og ved hendes aldrig »Given op« har naaet en hel Del af det, hun vilde, idet der igen er kommet Gang i Industrien. De ægte Mønstre er bleven oparbejdede, nye omsætningsmulige Kompositioner er kommet frem, og Kniplingerne udsendes nu over hele Danmark med det af den danske Stat anerkendte Garantimærke, en lille blaa Oblat med Tønderskibet paa den ene Side og en Lyre paa den anden.

Hs. Maj. Dronning Alexandrine staar som Protektor for det skønne Kunsthaandværk, som har taget Grand prix i Rio de Janeiro og i Paris, samt Aarsmedalje paa Købestævnet i Fredericia. I Tønder er der oprettet en Knipleskole, hvor der kun undervises i den garanterede ægte tønderske Kniplekunst efter hundredaars gamle hævdvundne Traditioner. Trods alle Vanskeligheder er der saaledes naaet langt, rent kunstnerisk set, men samtidigt har der bag ved dette ligget og er der bleven løftet en stor social Opgave, idet Kniplekunsten igen er bleven et Levebrød eller dog et godt Bierhverv for mange i vore smaa Hjem, saavel under Krigen som i de økonomisk vanskelige Aar der fulgte efter. Har Hansigne Lorenzen end maattet kæmpe mod megen Uforstand og Smaalighed og meget Snæversyn, som enhver, der staar i et Pionerarbejde vel maa kende, men som hun heldigvis i sit Vidsyn for Industriens Fremtidsmuligheder har kunnet hæve sig op over, saa har hun dog ogsaa haft stor Glæde af sit Arbejde og har fundet megen fortjent Anerkendelse og Støtte, selv

siger hun, at uden det, og hendes trofaste Kniplerskers Ihærdighed og Arbejdslyst var hun ikke naaet saa langt; naar »Flensborg Avis« til hendes tresaars Fødselsdag skriver: »Naar Vestslesvigs Kvinder nu atter sidder bøjet over Knipleskrinet med Prikkebrevet for de ægte florfine Kniplinger, saa har Fru Hansigne Lorenzen en stor Del af Æren derfor,« saa er dette ikke for meget sagt. Hun har reddet den gamle ægte Kniplekunst fra Undergang og trods Udlændigheden bevaret den paa danske Hænder. Selv skrev hun i sit Digt »De tønderske Kniplinger«:

»Og som Kniplepigen fandt det
digre Guldkorn gemt i Muldet,
tog vi Arven, som hun gav os,
bar det hjem til Danmark — *Guldet.*

— — —

Nu staar det til jer deroppe
I Danmarks trofaste Kvinder,
I Mænd med Hjerter af Guld,
om Arven skal bæres i Solen ud,
hvad eller om atter den synke
skal ned i Forglemmelsens Muld.

Hansigne Lorenzen har i mange Aar staaet som Medlem af Sprogforeningens Tilsynsraad; hun er Formand for Biblioteksforeningen for Ballum, Skast og Randerup Sogne, har i en lang Aarrække staaet som Tillidsdame i den nordslesvigske Kvindeforening, ligesom hun jo med ministeriel Tilladelse er Indehaver af »Det tønderske Knipl. Hoveddepot«.

Trods hendes Forfatterskab og alle de store Samfundsopgaver, hun har været med til at løfte og tildels været Sjælen i, saa har hun dog forstaaet at skabe sig og sine et smukt og hyggeligt Hjem paa deres Gaard i Ballum; dette skyldes dog ikke alene hendes medfødte Sans for alt smukt, men er vel nok en Frugt af den største Sparsommelighed, Nøjsomhed, Paapasselighed og Flid. Livet for hende og hendes Mand har formet sig som en eneste stor Arbejdsdag, isprængt med store Oplevelser og megen Glæde.

Det er sandt, hvad Rektor, Dr. phil. Karl Mortensen skrev til hendes 60-aars Fødselsdag, den 30. Marts 1930: »Aldrig lod Fru Hansigne Lorenzen Vejen opad spærre for sig, og hun har forstaaet og baade i Liv og Digtning forkyndt, at skal Livsværdierne, Livets ægte Perler frem i Lyset, da maa man selv ned i Dybet for at hente dem op.«

Hansigne Lorenzen har haft den Lykke at bo midt iblandt sit Folk; om de altid har forstaaet hende, ved jeg ikke, men ét ved jeg, at faa har som hun elsket sit Land, sit Folk og sin Hjemstavn. Hun skriver selv i det sidste Vers af Sangen »Min Fødestavn«:

»Du Sletteland, min Fødestavn,
du bar en Gang min Vugge,
jeg nynne vil dit dyre Navn,
naar i din Favn, dit Moderskød,
jeg i min Død
skal mine Øjne lukke.

Hanne Jenssen,
Haderslev.

ANNE MARIE LUDVIGSEN,

FØDT IVERSEN.

BARNDOM OG FØRSTE UNGDOM.

Anne Marie Ludvigsen er født den 22. Oktober 1850 i Ullerup. Hendes Fader hed Peter Christian Iversen og Moderen Ingeborg, født Andresen, ogsaa fra Ullerup. De to Gaarde laa tæt ved hinanden, ikke langt fra Kirken, midt i det skønne Sundeved. Der var Børn, ialt tolv, hvoraf de tre døde tidligt. Alle var de velbegavede, livlige og især udrustede med gode Sangstemmer. Anne Marie var glad ved at gaa i Skole; hun magtede sin Børnelærdom saa godt, at den tyske Sognepræst W. E. Lange, erklærede, at han aldrig havde haft dygtigere Konfirmand. Det var efter Krigen og Nederlaget, 1865, at Anne Marie, 15 Aar gammel, gik til Præst. Man haabede, at vi blev danske igen, saa kunde Konfirmationen godt trække lidt ud. I 1866 fandt Afstaaelsen

af Hertugdømmerne Sted, og dermed begynder Kamptiden for det slesvigske Folk. Det var en Tid med Haab og Frygt, fordi Løftet i Paragraf 5, indgaaet i den treenige Guds Navn ved Pragfreden 1864, nok vakte Forhaabninger, men tillige Forvirring; thi hvad vilde det blive til, og hvornaar blev vel dette Løfte opfyldt?

Der gik, som naturligt var, en stor folkelig Vækkelse hen over Sønderjylland, man blev dansk i Sind og Skind. Der var Indhold i Sang og Tale i Hjemmene, Slægterne kom sammen, selv om der var lang Vej at køre i umagelige Fjedervogne; et Besøg hos Familien kunde strække sig over flere Dage. Det var de unges Oplæring og Uddannelse, man drøftede, thi vor Danskhed skulde bevares og fortsættes, til vi om føje Tid blev danske igen. Denne første Smertens- og Ventetid varede til 1878, da Bismarck erklærede Paragraf 5 for ophævet.

Anne Marie dannede sig Ungdomsidealer, var stærkt optaget af Strømninger, der kom nordfra og ivrig efter at faa samlet sig Viden ved Læsning. 1868 stiftedes Ullerup Sangforening; det gav Anledning til mange festlige og fornøjelige Sammenkomster, og det styrkede Danskheden. Hun skulde som de andre unge Piger ud at lære noget og kom først i en human, men for Resten tysksindet Mands Hjem, hos Bertel Møllers i Østerløgum og senere hos Frederik Hejssels paa »Venbjerg« i Djernæs. En Tid styrede hun Huset for den ældste Broder Johan Iversen paa Fædrenegaarden. 28 Aar gammel tog hun til Askov til 3 Maaneders Sommerskole. Det var en Oplevelse af Rang; her øgedes hendes Kundskabstørst og Længselen efter at blive noget. Der var jo virkelig enkelte Kvinder, der gav sig til at studere.

Opholdet paa Askov Højskole og senere i Anders og Augusta Petersens Hjem paa Veum faldt for Anne Maries Vedkommende i den modne Alder. Hendes Breve fra dette Ophold vidner om, hvor stærkt hun gik frem i Udvikling, og Forudsætningerne for at »følge med« paa Holdene var de allerbedste. Hun mener selv, der er »Huller« at udfylde. Det kan i hvert Fald kun være i den saa ofte ændrede danske Ret-

skrivning, og Hurtigskrivning med gotiske Bogstaver. For en Sønderjyde krævede det megen Omtanke og ihærdig Øvelse.

Maalet for hendes Uddannelse paa Askov var en Slags Privatlærerindegerning. Hun vilde tjene den danske Sag, oprette et Hjem for unge sønderjydske Piger, hvor de skulde lære Husholdning, faa udvidet deres danske Kundskaber og gennem historisk-poetisk Oplysning blive vel skikket til at fremme og fortsætte vor Danskhed. Endnu dengang var Myndighedernes Indgriben paa Hjemmenes Omraade ret sjælden. Sangen og det levende Ord skulde være det bærende.

UNGDOMSTIDEN.

Grundtvigs Tanke med Oprettelse af Højskoler for den opvoksende Ungdom var at vække Sansen for gode Idealer og at meddele Kundskab og Oplysning for Livet. Her skal vises, at Ungdomstid er Grødetid, og at Anne Marie Ludvigsen ikke svigtede sine Ungdomsidealer, men fastholdt dem hele Livet igennem, og med sjælden Troskab søgte hun at virkeliggøre dem paa de Veje, Gud førte hende. 1884 fik hun Ophold paa Vældegaard Kvindeskole ved Gentofte. Den var blevet oprettet og indviet 15. Oktober samme Aar; Forstander var Rs. Hansen og som Hjælper havde han Mag. art. Ida Falbe-Hansen. Der var en Snes Elever, som var med til Indvielsen. Vilh. Birkedal skulde have talt, men var forhindret, i hans Sted talte Frederik Barfod og Falkenstjerne.

Anne Maries Ophold dér varede kun til 13. December s. Aar og blev brat afbrudt ved Budskabet om en gift Søsters Død efter det 9. Barns Fødsel. Denne Søster, Marie, var gift med Gaardejer Peder Ludvigsen i Avnbøl. Anne Marie blev kaldt hjem og skulde tage Styret i sin Svogers Hus og lede de 9 smaa Børns Opdragelse.

Det vakte stærkt Røre paa Vældegaard. Her skal hidsættes Uddrag af gode Kvinders Breve, der tillige belyser Brevskriverindernes Stilling til Sønderjyllands Sag i Firserne. Opholdet paa Vældegaard skulde have varet til Maj 1885.

Frk. Anna Thalbitzer skriver 19. Jan. 1885:

Deres Brev gjorde mig saa bitterlig ondt. Jeg ved af egen Erfaring, hvilket Slag, et saadant pludseligt Dødsbudskab om en af vore nærmeste er — men Gud ske Lov for os, som tror paa Vorherre, saa fører han os gennem de mørke, ensomme Veje, naar vi synes, vi har mistet det mest elskede, og han, vor livsalige Herre og Frelser, er ikke forgæves med os; men jeg tror, vi tør sige, at efterhaanden skal vi ogsaa ved den tunge Tilskikkelse vinde dybere og bedre Fred og Glæde i Vorherre, han giver os Lægedom i vor Sorg. Jeg ønsker Dem inderlig Guds Kraft og Glæde fra ham i Deres Kærlighedsgerning med de smaa; det er dog velsignet alligevel, at De er i Stand til at tage Dem af dem.

Det var et Tab for os at miste Dem, jeg tænkte saa tit med Glæde paa, at jeg havde en af mine kære derovre fra saa nær, naar Møderne begyndte. Baade De og vi har Grund til at sige Gud vor Fader Tak for de lyse Minder, vi nu ejer om hinanden; det er skønt og velgørende at eje saadanne Minder, de staar i tunge Tider som dejlige Stjerner i mørke Vinternætter. Og jeg er ogsaa forvisset om, at den korte Tid, De levede her iblandt os, er ikke forgæves; thi der er rig Velsignelse i at lære Mennesker at kende og faa dem kær, allermest i de tunge Tider. Jeg kan jo ikke andet end sige, at har De end for Øjeblikket maattet opgive Deres egen kæreste Tanke, saa er den Gerning, hvortil Gud alene saa øjensynligt har kaldet Dem, saa rig og god, saa der for mit Syn intet Valg kunde være. Jeg vil ønske Dem, at Smaabørnene maa trives og vokse under Deres moderlige Pleje.

Derefter taler Anna Thalbitzer om en stor Sammenslutning af fædrelandssindede Mænd fra hele Danmark, som skulde have til Opgave at støtte ethvert dansk Formaal i Sønderjylland. »Thi selve Sønderjylland er dog og bliver for mig det vigtigste; vi maa søge at faa alles Tanke vendt til vort elskede Land derovre, hvor vi dog har vor bedste og største nationale Opgave. Det er svært at leve under det stærke Tryk, som De skrev om; men Trøsten ligger i, at selv om man ikke maa komme sammen i store Forsamlinger, saa indeslutter hvert søn-

derjydsk lille Hjem det danske, som nu gemmes i det skjulte, men netop derved vokser sig stærkt og glad til den store aabenlyse Time, med Guds almægtige Kærlighedshjælp naaet for os alle! Vi ved det jo, at alt, hvad der har Sandhedens Mærke, det kommer for Dagen engang, selv om det til Tider ligger under. I det Haab vil vi leve, kære, De derovre og vi herhjemme, desto nærmere kommer vi ogsaa Vorherre; af ham har vi alt. En kærlig Hilsen til Dem og hver trofast Dansk.«

Anne Hagen skriver 1. Februar 1885:

De kommer ikke mere herover; jeg var dog saa sikker paa, at De kom igen, ja kan slet ikke tænke mig, at De, som var saa glad for at være her, ikke skulde komme tilbage. De bringer derved et Offer, gid De maa faa Glæde og Velsignelse deraf! Det er forunderligt, saa usikkert alt er her i Verden; midt i vore gladeste Øjeblikke kommer ofte Sorgen og griber fat i os, som for at vise os, at den er til og har Bud til os. Mine Tanker drager ofte over til Sønderjylland, hvor jeg har saa mange kære og som er mig saa kært, og da gaar de ogsaa til Dem.

Lærerinde paa Vældegaard, Frk. Ida Falbe-Hansen skriver d. 6. Jan. 1885:

Vi har alle her paa Skolen længtes meget efter at høre fra Dem, tænkt en hel Del paa Dem og talt meget om Dem. De kan vide, at vi har stor Deltagelse for Dem og glæder os over, at De kan være noget for Deres Familie. Trøsten er stor, baade for den, der faar, og for den, der giver. Det er vor Hilsen, jeg skal bringe Dem fra os alle her, saavel som fra Deres Venner i København.

Men hvor meget vi end glæder os over, at Deres Familie nu har Dem, saa kan vi dog ikke andet end længes efter og ønske, at vi nu snart maa faa Dem igen. Vi savner Dem allesammen, Lærere og Elever, og det Hul i vor Kreds taler vi jævnligt om — ved Maaltiderne, i Timerne og om Aftenen. Der begynder nu en Række Foredrag (8) af Cand. Mørck-

Hansen om Husholdningskemi, som jeg haaber, De vil have Nytte af. Frk. Brosbøll begynder nu ogsaa snart at fortælle om Revolutionen 1789 og de Tanker, den førte frem. I Dansk læser vi »Fiskerne«.

Ja, naar vi ønsker Dem tilbage med en sjælden Enstemmighed, saa ved De nok, at det ikke blot er for vor egen Skyld, fordi vi savner Dem her, men ogsaa for Deres, fordi vi nødig ser, at De alt for længe udsætter den Gerning, De har foresat Dem. De ved, hvor megen Deltagelse, vi har for Deres Plan — ikke blot for Planens Skyld, men fordi vi tror, at netop *De* egner Dem derfor. Vent derfor ikke for længe!

Senere, den 13. Jan., tilføjes:

at Brevet har ligget, imidlertid er der indgaaet et nyt Brev med Bud om, at Anne Marie Iversen *ikke* vender tilbage til Vældegaard, men agter at optage Gerningen i sin Svogers Hjem og tage sig af de ni Børns Opdragelse.

Frk. Falbe-Hansen skriver: Er dette, at De ikke vender tilbage hertil virkelig helt afgjort? Vi er alle meget bedrøvede, og De maa dog endelig overveje det godt engang endnu: om De virkelig fylder Deres Plads bedre i Deres Svogers Hus end der, hvor De havde tænkt at virke. Er der ingen anden, som kan gøre Deres Gerning over for de smaa Børn lige saa godt? For den anden Gerning, De selv havde valgt, den kan jo *ingen* gøre uden De. Vi kan slet ikke tænke os det, at det altsammen skal opgives. Kunde der ikke findes en til at gaa i Deres Sted her? Vi savner Dem alle saa meget, især forleden, da Pastor Lorenzen fra Ryslinge, en gammel Sønderjyde, var her, talte vi om Dem.

En Skolekammerat fra Vældegaard, Frk. Marie Nielsen, skriver om sit Ophold der og Lærerne. Hun blev der til Maj 1885, blev saa gift i Odense:

Forstander Rs. Hansen synes hun meget godt om: Du kan tro, vi faar gode Foredrag af Hansen, Du ved, hvor billedrig han er, og hvor forstaaeligt han kan gøre det. Det, som gør hans Ord saa indholdsrige, tror jeg, er det, at han selv er og

lever saa fuldt ud i det, han siger. Hansen er for mig et af de inderligst troende Mennesker, jeg kender, og saa den Ydmyghed, Kærlighed og Taalmodighed, han har; noget, vi har godt af at mærke.

Marie Nielsen er meget glad for Frk. Falbe-Hansen. Hun kalder hende Pillen, som bærer Skolen, hendes Timer i dansk Litteratur og Svensk er til stor Glæde for Tilhørerne, »hendes Timer er sjældne i et og alt; vi bliver (det gør jeg da) helt væk i hendes Forklaringer, der er saa let fattelige. Men Du kan nok forstaa, det er et stort Savn aldrig at kunne komme til at tale med hende uden for Timerne, fordi hun skal straks rejse ind til København, hvor hun bor.«

I et andet Brev fortæller Marie Nielsen, at Frk. Falbe-Hansen er blevet syg, »faaet en Lammelse i Hjernen og er blevet forbudt af Lægen baade at læse og undervise i Sommer; hun skal rejse til Norge og opholde sig i Finse. »Det er virkelig meget sørgeligt, jeg blev saa ked af det, da jeg hørte det, ikke alene for de Piger, som er bleven der i Sommer i det Haab, at de kunde høste Frugt af hendes sprudlende Visdomskilde, men ogsaa for Forstander Hansens Skyld, der nød godt af hendes Bistand. Men der er vel ogsaa Haab om, at hun kan komme sig igen, skønt jeg synes, det er noget meget farligt, naar Hjernen bliver syg.

Anne Hagen (Elev) skriver ogsaa om Frk. Falbe-Hansen:

»Hun var hjemme og kunde trøste Dem, da Dødsbudskabet kom, det var godt; thi nogen bedre kunde De vanskelig faa. Hun er undertiden saa utilgængelig, men jeg tror, at naar man følte sig trykket og bedrøvet og havde Mod til at betro sig til hende, saa vilde hun have mangt et godt og kærligt Ord tilovers for én. Jeg holder meget af hende, men det er kedeligt, at hun er saa vanskelig at komme nær, dog det ligger maaske atter i det, at hun er her saa lidt.

En Ungdomsveninde, Eline Nissen, g. m. Grdm. H. Nissen, Viby, Als; født paa »Filipsborg« i Ullerup Sogn, Sundeved,

skriver den 16. December 1884, umiddelbart efter Søsterens Død; hun tror, Anne Marie opholder sig paa Vældegaard:

At I dog maatte miste den kære, kære Søster, at hun dog maatte bort fra sin Mand og de mange kære smaa Børn. Mit Hjerte er saa tungt derved, og dog synes jeg slet ikke, jeg kan skrive noget til Trøst for Dig. Hvor tungt maa det dog være for dig at komme derovre fra (fra Vældegaard) og til dette Sorgens Hjem, hvor Børnene forgæves raaber paa Moder. Gud give, at de ikke alt for meget maa komme til at savne hende! Farvel, kære, min første og sidste Bøn skal være, at Gud vil bevare og velsigne de mange kære Børn, og gid de i deres Moders Minde maa eje en Skat, som drager dem didop, hvor vi haaber, hun nu er! — Jeg kan forstaa, hvilket Offer, Du maa bringe ved at komme hjem nu.

I et Brev af 1. Marts 1885 skriver samme Eline Nissen fra Viby paa Als: — — jeg kan tænke mig, hvilken Glæde det er for Dig herhjemme, at Du har vundet saadanne Venner i Danmark. Hvorledes Din Livsstilling saa end vil blive, saa vil Dit Ophold paa Højskolen derovre i det kære, kære Danmark, i den yndige Egn, dog stedse være et Lyspunkt, der vil straale for Dig i uformindsket Glans, endogsaa i Alderdommen. Jeg kan tænke mig, med hvilken Kærlighed Du tænker paa dem derovre, som fuldtud har forstaaet Dig og Din Trang til at blive noget for vort arme Land og efter Evne modarbejde Voldsmanden herhjemme. Og om det gik anderledes, end Du havde tænkt Dig, saa har Dit Ophold derovre dog ikke været forgæves. Nu er der en stor og ansvarsfuld Plads til Dig, og selv om det ogsaa var et stort Offer at bringe, saa er det dog en stor Tilfredsstillelse at vide, at vi gaar, hvor Herren viser os hen. Nu Farvel, kære Veninde, Gud give, den Dag snart maatte komme, at Tyskerne kunde rejse derhen, hvor de hører hjemme!

Hermed er Opbruddet fra Vældegaard Kvindeskole i December 1884 tilstrækkelig belyst. Anne Marie rejser til sin Svoger, Gaardejer Peder Ludvigsens Hjem i Avnbøl, Ullerup Sogn i Sundeved, styrer hans Hus og passer hans Børn, er

stærkt optaget af huslige Pligter, men holder ved god Brevveksling Forbindelsen med de danske Venner vedlige. Tanken om at faa oprettet et Pigehjem er ikke opgivet, kun henlagt, (i Biografiens andet Afsnit skal vi høre om dens Udførelse).

Saa gik det da, som saa ofte, at Husvarmen er farlig — Anne Marie styrede godt; Peder Ludvigsen var Enkemand i 1¾ Aar.

Den 19. Oktober 1886 fejredes et lille Bryllup i Avnbøl, Anne Marie Iversen og Peder Ludvigsen viedes af Pastor W. E. Lange i Ullerup Kirke. Nu var hun baade Moster og Moder til de ni dejlige Børn, hvoraf den yngste, lille Holger, døde som fireaarig Dreng, en ny stor Sorg, i 1888. Drengen skulde hedde Holger for at blive en rigtig Holger Danske.

I dette andet Ægteskab fødtes tre Pigebørn, hvoraf den tredie døde en Maaned efter Fødselen.

HJEMMET I AVNBØL.

Og alt, hvad Blæsten skræmmed,
Og Frostens Magt mon kue,
det skærmes huldt i Hjemmet
og tøer ved Arnens Lue — —

Af »Under Snefog«. C. Hostrup 1888.

I et Brev af 1894 skriver Anne Marie Ludvigsen om *den Livsstrømning*, der lykkeligvis lededes herned til en stor Del af vort Folk og aabnede dets Øjne for, hvor nødvendigt det er, at Ungdommen faar en god Oplysning og kommer under Paavirkning af det kraftige Aandsliv, der rører sig i vort gamle, kære Fædreland. Derfor maa der arbejdes hen til, at Børnene, saa saare de er konfirmeret og uden for den prøjsiske Skoletvang, kan komme paa Efterskole i Hejls eller Skibelund, eller Bramminge og Skanderup, Vester Vedsted o. s. v. og i en senere Alder paa vore Højskoler, at Livsstrømmen kan brede sit velsignede Væld til nye Egne og Hjem. Hun klager over, at endnu mange, mange Forældre kun har ringe eller slet in-

gen Forstaaelse af den for dansk Aandsliv saa betydningsfulde Sag.

Selv havde hun sin afdøde Søsters Børn at indgive Lyst til et saadant Skoleophold. De kom alle af Sted til forskellige Skoler, og Peder Ludvigsen, den oplyste, udmærkede og tillige velstillede Mand, han var, skulde nok klare den økonomiske Side. Han havde en sjælden lys Tro til Ungdommens Evner og forstod at indgyde sine Sønner det samme Vovemod, saa de tog fat med Glæde ved deres Gaardkøb i Sønderjylland, og der gik Ry af deres Dygtighed.

Netop en saadan anset og fremtrædende dansk Mand med mange Tillidshverv passede til Anne Marie. Ungdomsidealerne kunde nu virkeliggøres, omend Tidens Kaar og Fremmedherredømmets Forskrifter tvang de Danskes Bestræbelser inden for bestemte Rammer, der tit kunde trykke, men ogsaa udvikle Opfindsomhed og Agtpaagivenhed. I Samarbejde med denne sin kære Husbond lededes dansk Livsstrøm, baade kristelig og folkelig ud til mange Hjem i selve Ullerup Sogn og videre ud til enkelte Personer, der havde Evne og Trang til at tage et Arbejde op for vor Folkesag, og til kendte og formaaende Mænd og Kvinder i Kongeriget, som længtes efter at yde deres Indsats for dem »sønden Aa«.

Og Livsstrømmens sprudlende Væld gav Grøde og Vækst, saa det kendtes tydeligt rundt omkring blandt dem, der stod i Forbindelse med Hjemmet i Avnbøl.

Alt dette virkede hun med sin Pen, de Hundreder af Breve, hun skrev, var allesammen lødige af Indhold og aldeles mesterlige i Formen. Talte man derimod med hende, fik man tit Indtryk af — som hun ofte selv beklagede — at hun havde svært ved at finde Udtryk for sin Tanke, hun kunde gøre smaa Ophold i Talen og ligesom lede efter Ord, men det var vel nærmest for at udtrykke sig lige saa korrekt mundtligt som skriftligt. Af Væsen uhyre stilfærdig, men altid havde hun noget at tale med enhver om, høj som lav. Det var ikke saa meget Børnene, de var hende lidt for urolige, som den Voksne, hun interesserede sig for. Hun vilde have Afløsere til det Inddigningsarbejde, hun selv havde drømt om at udrette.

Hun førtes ind i Ægteskabet i Stedet for, og hun hvilede ikke, naar hun havde faaet Kig paa et brugbart Emne til en eller anden national Værnepost; hun skrev sine Breve og fik altid Svar og gode Raad. Hun fremlagde altid Sagen for sin Mand, og han forstod at bedømme den med den rette og solide Mandskløgt. Det kan godt siges, at hun aldrig har handlet overilet endsige dumt, men altid vel overvejet, og Sagen blev vel afbalanceret, derefter gik den ud, ofte til meget højtstaaende Personers Skøn. Mange, især unge Kvinder, vil takke hende for hendes gode Hjælp og Vovemod; hun blev tillige derved en Banebryder for Kvindesagen, som hun gennem Frk. Falbe-Hansens Foredrag paa Vældegaard i 1884 havde faaet Forstaaelse for. Dertil kom de udmærkede Slægtsforbindelser. De var ni Søskende i Ullerup, hvoraf to Søstre døde; tre Brødre bosatte sig i Sognet og var baade dygtige og danske, og en Søster, Lene, blev gift med Sønderjydernes Fører, H. P. Hanssen, Nørremølle, Redaktør af »Hejmdal«, Rigsdagsmand, senere Minister. En anden Søster blev gift med en Broder til Peder Ludvigsen, Nikolaj i Stenderup, som først havde været forlovet med Søsteren Katrine, der døde som 22-aarig.

Naar alle disse danske Slægtninge samledes til Gæstebud i Avnbøl, blev der udkastet Planer til Fremme af og Værn for vor Danskhed. Anne Marie lagde for, ofte afbrudt af smaa, ret drastiske, men skæmtsomme Bemærkninger, endogsaa fra hendes egen elskede Mand. Engang i Køllertiden blev Gaardens Fodermester udvist. Peder Ludvigsen tog da sin Hustru i Enrum og sagde bebrejdende til hende: »Det er din Skyld, Mor; det kan vi takke dit Arbejde for!«

Hun lod sig ikke skræmme. De to Ægtefæller fristede kun Skæbne med saa mange andre paa den Tid.

VIRKE UDAD TIL.

I 1888 havde adskillige besøgt Udstillingen i København og fem Aar i Forvejen havde der fundet en stor Fællesrejse Sted til Vestjylland, andre kortere Rejser blev arrangeret, alt

sammen med godt Udbytte. I 1895 begyndte ogsaa Kvinderne at røre paa sig; de fik en Udstilling i Stand i København, der fik Navnet »Kvindernes Udstilling«, til den var sønderjydske Kvinder indbudt paa Foranledning af Mag. art. Frk. Ida Falbe-Hansen. I et Brev af 19. August 1895 foreslaar hun Anne Marie Ludvigsen og andre at komme til Stede. Det gamle Bekendtskab fra Vældegaard opfriskes paa ny. Anne Marie har i Forvejen henvendt sig til Frk. Falbe-Hansen om Bistand, hun vil oprette »en Husflidsforening« i Sundeved, som ogsaa stiftedes i Marts 1896 paa Graasten af 42 Kvinder, mest Bønderkoner af de bedste danske Folk omkring i Sundeved, efterhaanden udpegedes en Styrelse, nemlig Fru Marie Andresen, f. Hanssen-Nørremølle, Ullerup, Fru Jørgen Iversen fra Svejrup og Anne Marie Ludvigsen, senere kom Fru A. P. Jørgensen fra Graasten med, da man lejede Lokaler dér i deres forhenværende Fabrikslokale. Formaalet var at virke for Husflid i al Almindelighed, fremme almindelig Vævning paa Landet, samt indføre Kunstvævning som et interessant og nyttigt Arbejde. Virke for at faa Gymnastik indført. Oprette et Hjem med en Systue, hvor unge Piger kunde lære at sy deres eget Tøj. Her skal citeres, hvad Frk. Ida Falbe-Hansen mente om denne Plan: Deres Tanke synes jeg udmærket godt om! Gid jeg kunde støtte den med andet end min bedste Sympati. Der er i det rent ydre to gode Ting ved Planen, som gør, at jeg tror, den vil vise sig livskraftig. For det første, at det lader til, at De kan faa den nødvendige Pengestøtte, og for det andet, at jeg tror, Tyskerne vanskelig kan lægge den de Hindringer i Vejen, de ellers gerne vilde, fordi Deres Plan netop er af den Slags, som Tyskerne anser for den rette Vej til Oplysning for Kvinder. Der var en stor tysk Pædagog, som alle Folk, ogsaa de Danske, har lært af; han skrev bl. a. om Kvinders Undervisning og kaldte sin Bog »Moderskolen«. Det Navn kunde jeg have Lyst til at give Deres Skole, fordi der i den skal læres, hvad en Moder og en Husmoder bør vide. Derfor vilde jeg blandt Fagene gerne føje et til: Sundhedspleje; men det kunde jo Lærerinden i Gymnastik være nærmest til at undervise i.« Frk. F.-H. me-

ner let at kunne skaffe en svensk Vævelærerinde og agter at henvende sig til Fru Laura Kieler og skrive til »Frederika-Bremer Förbundet« i Stockholm, som er meget vel stemt mod de nationale Opgaver i Danmark.

Dette smukke Tilbud blev der ikke Brug for, da man fæstede en Lærerinde, Frk. Johanne Pedersen fra Vallekilde, som ung Pige i Huset hos Peder Ludvigsens i Sommeren 1896; hun kendte Svenskvævning og kunde samtidig undervise lidt i Dansk. Dermed var Begyndelsen gjort; man farvede og vævede hos Ludvigsens, prydede Storstuen med Tæpper og forsynede Familiens Kvinder med stribede svenske Forklæder. Snart oprandt Tidspunktet, da man kunde oprette en *Væveskole paa Graasten* og samtidig forsøgte man at samle unge Piger til Gymnastik, deriblandt de 5—8 Væveelever. Danske eller svenske Lærerinder kunde befrygtes udvist, derfor søgte Anne Marie Ludvigsen og Fru A. P. Jørgensen i Fællesskab at finde Lærerinder fra selve Sønderjylland; det lykkedes godt det følgende Tiaar, Skolen og Hjemmet bestod. Amtsforstander, Skovrider Lenschou i Graasten, var en humanttænkende tysk Mand, hans to Døtre deltog i det første Gymnastikhold, og han stillede sig meget forstaaende overfor Skolesagen. Frk. Falbe-Hansen fik altsaa Ret; huslig Dygtighed og Kvindeflid havde Tyskerne ikke noget imod, selv om den opøvedes paa Dansk.

Den første Gymnastiklærerinde var den unge sønderjydske Pige Frk. *Mathilde Hohwü* fra den smukt beliggende Gaard »Fiskenæs« ved Graasten. Hun havde været paa Vallekilde Højskole og haft Ingeborg Trier til Gymnastiklærerinde og Charlotte Bonnevie paa Kommandoholdet. Da hun kom hjem i 1896, begyndte hun at lede et Pigehold paa ca. 25 i Gymnastik i Væveskolen og tog samtidig 2 Kursus i Vævning. Men Kvindegymnastikken blev kun af kort Varighed, da der indtraf en lille interessant Episode.

Ved et dansk Møde paa Kurhuset i Graasten, hvor Redaktør Jessen talte, var ogsaa Mathilde Hohwü geraadet i Begejstring, saavel som alle andre undtagen den tyske Gendarm ved Indgangsdøren. I sin Begejstring udbragte Mathilde

Hohwü et Leve for Redaktør Jessen; dermed var Kvindegymnastikkens Skæbne beseglet; den blev forbudt, da den havde »politiske Formaal«. Nogle Dage efter mødte en Stafet hos Mathilde Hohwü med en Mulktering paa 60 Mark eller 5 Dages Fængsling, »60 Mark eller i æ Gaf (Hullet); jeg vil raade Dem til det sidste at sidde dem af; min Kone skal nok være god ved Dem og give Dem en god Kop Kaffe,« sagde Manden.

Mathilde Hohwü blev kort efter gift med Gaardejer Jens Christensen i Smøl ved Broager. Her er saa Vævelærerinderne i Rækkefølge:

2. Frk. Kirstine Lauesgaard fra Simmersted.
3. Frk. Nissine Hørlyck fra Rurup, gift med Mølleejer Sørup, Gram. Død.
4. Frk. Mette Gubi fra Neder Jersdal, gift med Gaardejer Asmus Bruhn, Hjortkær. Død.

Senere knyttede man Systue til, som bestyredes af Anne Marie Ludvigsens Kusine, Frk. *Ingeborg Iversen*, f. 24. Marts 1865, død 9. Decbr. 1919. Denne Systue bestod til hendes Død, hvorimod Væveskolen maatte indstilles 1906 af Mangel paa Tilslutning.

I 1903 havde man oprettet *et Hjem* som Pensionat ved at leje en Lejlighed ved Siden af Væveskolen; Eleverne spiste dér. Det var Meningen at udvide Skolen ogsaa for Husholdningselever, men Vanskeligheder af forskellig Art svækkede Tilgangen af nye Elever, og Styrelsen savnede det nødvendige Mod til ny Fremdrift. Man ophævede Væveskolen og Pensionatet. Tiden blev en anden, nu tog man for Alvor fat paa at bygge Forsamlingshuse og indrette sig der med Foredrag og Gymnastik og dertil søgte man uddannet unge Sønderjyder i Kongeriget. Over 70 Forsamlingshuse blev rejst, og man magtede baade den økonomiske og aandelige Side særdeles godt i de følgende 7 Aar til Krigens Udbrud.

AANDELIG STRÆBEN.

Vi er danske, og vi vil vedblive
at være danske — — —

H. A. Krüger.

Det var noget af en Fest at gæste det Ludvigsenske Hjem. I den lavloftede Bjælkestue, som var baade lang og bred, samledes de to store Slægter til Familiegilde, sædvanlig op mod 50 i Tallet. Sang og Tale blev flittigt brugt. Kun faa Egne var saa rige paa sangbegavede Folk som Sundeved. Ullerup Sangforening optraadte meget ofte og var baade til Glæde og Gavn for alle, som elskede dansk Sang. Ligeledes indøvedes smaa Bøghske og Hostrupske Komedier og spilledes kvikt paa en hjemmelavet Scene i Ullerup Krosal, uden at Myndighederne greb forstyrrende ind. Overskuddet fordeltes blandt Sognets Fattige. Anne Marie Ludvigsen optraadte ikke som Dilettant, men hun kunde tilskynde sine Brødre til at medvirke, og hun kunde faa andre til at gaa hen at se paa Forestillingen, saa der altid var fuldt Hus i Ullerup.

Kom man en Eftermiddag paa Visit hos Anne Marie, og vi sad ene, førtes Samtalen sædvanlig hen paa Danskhedens Stilling eller sidste Nyt fra København og Berlin, men især paa, hvad der kom paa Bogmarkedet. Bjørnson og Ibsen havde udsendt opsigtvækkende Ting, der satte mange Tanker og mange Penne i Bevægelse. Anne Marie maatte have talt om disse mærkelige, problemfyldte Skuespil og skrev til sine Venner i Danmark derom. Hun fulgte godt med og fik altid Svar.

Men mest styrket i sin Danskhed følte hun sig, naar »de dejlige Besøg fra Danmark kom i Ferietiden«, som hun udtrykte sig. Vore historiske Mindesteder var i Nærheden, en Udflugt til Dybbøl en Sommersøndag var tit mere betydningsfuld for vor danske Sags unge og ældre Venner end et indgaaende Studium af historisk Art i den trange Stue.

Peder Ludvigsen var ingenlunde karrig med at sætte Hestene for den store Char-à-banc. Saa gik det ofte med Sang og Skæmt gennem Nybøl, Stenderup, Dybbøl, ad de smalle

Veje med tætte, opstynede Haselhegn til begge Sider. De smaa Dannebrog skulde man pænt lade staa hjemme paa Hylden, og de forbudte Sange sprang man over; men der var levnet os nok endda, baade Folkeviser og Skæmtesange fra Komedierne. De unge Studenter, der vendte tilbage fra et saadant Feriebesøg i Sønderjylland og havde deltaget ofte baade i Høstarbejde og Fest, havde samlet sig en uvurderlig Skat, betydningsfuldere for dem selv end en lang Udenlandsrejse.

Og Traadene knyttedes, hine usynlige Traade, der var stærke nok og kunde holde gennem lange, tunge Aar til 1920.

Da Peder Ludvigsen havde fyldt de 70, afstod han sin Gaard til sin ældste Datter, gift med Anne Maries yngste Broder Kristjan Iversen. De to gamle flyttede 1909 ind i den skønne Aftægtsbolig, som ligger ved Siden af Slægtsgaarden, midt i Haven. Aaret efter ramtes P. Ludvigsen af Hjerneapopleksi og døde 1910, to Dage før Jul. Stor var Sorgen; det overmaade lykkelige og harmoniske Ægteskab var dermed afsluttet, et Aar før Sølvbrylluppet kunde have fundet Sted.

Anne Marie var da fyldt 60 Aar.

Sytten Aar overlevede Anne Marie Ludvigsen sin elskede og trofaste Husbond. Al den Tid tilbragtes paa Aftægtssæde i den skønne Bolig ved Fædrenegaarden i Avnbøl. De sytten Aar rummer megen Glæde og rigt Velvære, omsluttet som Anne Marie var af en kærlig Datters skærmende Hænder og Slægtens og talrige Venners gode Forstaaelse. Et herligt Sted at kigge ind, naar man vilde have en indholdsrig Samtale. Men dette sidste Livsafsnit rummer tillige Verdenskrigens haarde, tunge og bitre Tid. Da var hun som forstenet; hun fattede ikke, at der skulde myrdes og hades i vor højtoplyste Tidsalder, at der ikke var en Forhandlingsvej mulig mellem Nationerne. Hendes Breve er baade tomme og stumme (for det allerdybeste) fra den Tid. Censuren svang sin Pisk og bragte Harpestrengene til Tavshed. Det var kun nødvendige Oplysninger, hun skrev til sine Venner i Danmark.

»Ikke briste, men kun brage«, saaledes gik det gennem fire lange og trange Aar — da dagedes det paa ny — Genforeningens store Dag oprandt, det, hun havde haabet og troet paa alle Dage — ja, fra hun var en lille Pige — skulde ske. Nu løsnedes alle hæmmende Baand, nu var vi danske igen, og Vejen banet til frit at tænke, tro og tale. I Genforeningsaaret 1920 fyldte hun de 70; hun havde godt Helbred og kunde foretage Rejser baade til København og til de gifte Børn i Jylland. Og kom hun hjem igen, sad hun og skrev fortrinlige Breve til den store Slægtskreds og til de mange Venner i Danmark. Hun har udvist en Trofasthed mod sine Venner og vor Folkesag, der næppe har sin Lige, og fik derved en Indflydelse, der rakte langt ud over Sognets Grænse til Slægtens enkelte Medlemmer i 2. og 3. Slægtled.

SLUTNING.

1928 bragte en kold og sludfuld Sommer. Næsten ingen Sol. Høsten begyndte sidst i August. Kunde vi bare faa Varme, det var Omkvædet i Breve og Samtaler. De gamle og svagelige mærker altid Savnet af Solskin mest. Anne Marie skrev, at hun af og til maatte lægge sig til Sengs, men kunde rette sig igen; det var Maveondet. »Sommeren maa jo dog endelig indfinde sig, saa giver det nye Kræfter.« Men umiddelbart derefter føjer hun til: »Mine Aaremaal (77 Aar) tvinger mig jo til at tænke paa den forestaaende Livsaften. Maatte jeg altid være taknemlig for min Livsførelse og nu i Alderdommens Dage bære med Taalmodighed de Svagheder, der følger med!«

Hun rettede sig igen og skrev nogle enkelte lange Breve; det sidste var et Brevkort, »for jeg tør ikke begynde paa Brev — venter og venter paa den Sol og Varme.«

Først i Juli, da hun ventede at tage imod Feriegæsterne, maatte hun lægge sig til Sengs igen, og hun rejste sig ikke mere. Det var kendeligt, at det gik ned ad Bakke. Slægtninge og Venner indfandt sig; hun laa saa stille og smilte til dem og

talte med dem, men hun kunde ikke spise noget. Efter en Maaneds Forløb var det Slut; det sidste Døgn tabtes Bevidstheden. Den 6. August henad Midnat sov hun ind, og Fredag den 10. begravedes hun paa Ullerup Kirkegaard.

Den hvide Kiste, smykket med Roser og Grøntslyngninger, var sat ud i Haven paa Plænen under Dannebrog paa halv Stang. Her, midt imellem de rigtfyldte Blomsterbede og Buske og Træer, tog Baaren sig prægtigt ud. I Havens Gange var henstillet Bænke, hvor det store Følge tog Plads. Indenfor Vinduet havde hun siddet og skrevet sine mange vægtige Breve, og naar hun var i Gang med en Tankerække, kunde hun undertiden gøre et Ophold for at hvile sine svækkede Øjne og for at tænke sig om. Da faldt hendes Blik netop paa de Rosenbede, der nu omkransede hendes Kiste.

Nu stod hendes Stol indenfor ved Vinduet tom — hendes kære Venner skal ikke mere modtage et indholdsrigt Brev, et godt og kærligt Ord paa Vejen gennem en travl Dag. Hendes Røst er forstummet, hendes Minde vil leve, mens »Slægt skal følge Slægters Gang«. Et skønt Liv, en stor Gerning er afsluttet, og »fandt ved Kvæld kun Sjælen Fred, gik det, som det skulde.«

Christine Plov.

FRU KATHRINE LYCKE,
FØDT SCHOU.

Da Verdenskrigen led mod Slutningen, Freden stod for Døren, og de nordslesvigske Soldater snart skulde gense deres kære, stod der i »Julehilsen til Soldaterne fra nordslesvigske Hjem, 1918« følgende:

Ja, kom hjem nu og vær med i vor Glæde, nu da Dagen frembryder med sit lysende Morgenskær, vi vented saa længe!

Kom hjem og se, hvor Dannebrog vajer ved Hus og Kirke og forkynder højlydt, saa ingen kan tage fejl deraf, hvorhen vor Hu standede i de lange og trange Aar, som fra Tid til anden blev længere og længere og til sidst endte i den største menneskelige Lidelse.

Kom hjem og vær med til at synge:

»Den signede Dag med Fryd vi ser
af Havet til os opkomme,
den lyse paa Himlen mer og mer
os alle til Lyst og Fromme!«
Gud lade det kendes paa os, at vi er Lysets Børn,
naar Natten nu er omme.
Nu jubler det i os, thi vi har oplevet:
»at immer det dages dog paa ny, naar Hjerterne
Morgen venter.«

Kom hjem nu, I, vor Hæder og vor Ære,
I, som holdt ud og ikke svigtede over for disse forfærdelige
Krav, som stilledes til eder!
Kom hjem og hold med os en glædelig og velsignet Julefest
i vor Herres Jesu Kristi velsignede Navn.«

Den, der skrev denne jublende Velkomsthilsen var en Mor, der i Krigen havde mistet sine to unge haabefulde Sønner, den ene i Frankrig i Oktober 1914, den anden i Rusland November 1914, Pastor Lyckes Hustru i Rødding, Fru Kathrine Lycke; midt i sin egen store Sorg, sit dybe Savn kunde hun rigt dele andres Glæde.

Dette karakteriserer hende mere end andet.

Pastor Lycke var Degn og Organist i Gram, da Henvendelsen om at blive Cornelius Appels Efterfølger som Præst i Rødding Frimenighed kom til ham. Baade han og hans Hustru veg tilbage for det; det overvældede dem, de følte »deres egne ubetydelige og svage Kræfter.« (K. L.) *) Da Opfordringen kom igen, »turde de ikke sige Nej, men der var et Ord, der ligesom samtidig brød sig Vej hos os begge, og det var: Blot ikke Gud skal faa Skam af os.«

Den 15. September 1889 blev Lycke ordineret.

Om sin Mands første Virksomhed som Prædikant udtaler Fru Lycke, »at det var et vaklende og uklart Vidnesbyrd af en i aandelig Henseende umyndig.«

*) De sønderjydske Frimenigheders Historie, Side 185.

Dette Ord af Fru Lycke viser hende som den, der saa Tingene, som de var, og turde sige det.

Hendes Ord kunde lyde skarpe, det afrundede laa ikke for hende.

Det være sagt med det samme, at dette kunde bevirke, at Folk ikke altid forstod eller billigede hendes Domme.

Han havde vel nok Ret, som sagde: »at taler man, som det passer bedst, da alting er i Orden.«

Men Rødding Frimenigheds Styrke blev dens Samling om Daab og Nadver, som Lyckes jævne, tilforladelige Forkyndelse stillede sig i ydmygt Tjenerforhold til. (S. 278).

Kan i Grunden en Præst naa højere!

Lycke var stolt og glad ved at være en Guds Tjener; han mindede mig altid om Skovgaards »Den store Nadver«, Tjenernes: Kom! kom endelig! Og da Lycke i Marts 1924 lukkede sine milde Øjne, blev den enestaaende Deltagelse ved hans Jordefærd en Tak, der kom fra Hjerterne.

Om Fru Lycke som Præstekone i Rødding har jeg fra forskellige, der stod hende nær, faaet Meddelelser, der viser den rigtige Opfattelse af hende hos den Kvinde i Rødding, der engang sagde til mig: »Fru Lycke har taget Initiativet til saa meget godt og nyttigt her i Rødding, at det maaske først vil gaa rigtigt op for os, naar hun ikke er mere, og vi ser tilbage paa de svundne Tider; hun har aldrig sparet sig selv.« Hendes Hovedinteresse var selvfølgelig Frimenigheden og alt hvad der angik dens Medlemmer, men hun rakte langt uden for den. Det var hende, der havde Idéerne, naar noget skulde sættes i Gang, og det var hende, der skaffede Pengene til det, enten det nu var ved at præsentere en Samleliste eller det skete mere indirekte ved Afholdelse af Dilettantkomedie, Basar eller lignende. Mange vil endnu mindes og aldrig glemme de straalende Julefester i den lille gamle Menighedssal, hvor der ikke blot raadede Højtid, men hvor uskyldig Morskab, Tableauer, Eventyrfortælling o. a. tog alle, baade store og smaa. I de

vanskelige Tider, da kongerigske Talere ikke maatte komme her, fandt Fru Lycke Vej og Midler til, at Mænd som Carl Koch, Morten Larsen, Appel, Askov, Bredsdorff, Jensen, Jernved og mange andre talte ved Menighedsmøderne. Her maa fremhæves, at det var hende, der gav Stødet til Frimenighedernes aarlige Møder. Det første blev afholdt i Rødding 1909, og fra da af skiftevis i de forskellige Frimenigheder. Om den Betydning, disse Møder fik baade i kirkelig og national Henseende, vil man kunne læse i Thade Petersens »De sønderjydske Frimenigheders Historie«. Der nævnes dog ikke, at det var Fru Lycke, der tog Initiativet til Møderne; ved denne som ved mangfoldige andre Lejligheder vidste hun at lade Sagen staa i Forgrunden; det laa ikke for hende at ville gøre sit Navn gældende, det bliver vor Sag at hædre hende. — Hun var ogsaa levende interesseret i, at Frimenigheden kom i Forbindelse med Østerlandsmissionen, senere med »Porto Novo«.

Det var Fru Lycke, der fik oprettet Sygeplejeforeningen; hun samlede ved Juletid Penge ind til Byens og Egnens fattige, for ikke at tale om hendes Evne til at skaffe Hjælp til trængende, da Krigen kom, ja, da Krigen kom!

Hendes stærke Pligtfølelse forstod ikke, at nogen kunde unddrage sig Krigstjenesten; og der er ikke Tvivl om, at det havde været sværere for hende, om hendes Sønner havde reddet sig ved i Tide at gaa over Grænsen ind til Danmark end som nu at se dem i tysk Uniform, dragende bort for at kæmpe for en Sag, der umuligt kunde være deres personlige Sag.

Det var Fru Lycke, der ved det første Krigsaars Jul fik sendt til Soldaterne fra Frimenigheden et lille Nyt Testamente med et Bogmærke, hvorpaa Frimenighedskirken var broderet. Testamentet med det forgyldte Snit var lukket op Blad for Blad for at gøre det lettere for Soldaterne at bruge dem. Og hun var med Liv og Sjæl med i det »Udvalg«, der ved Thade Petersens Initiativ hvert Aar under Krigen fik sendt det lille Hefte »Julehilsen til Soldaterne fra nordslesvigske Hjem!«

Ved Juletid kom Budskabet om den yngste Søns Død. Hel-

ligtrekongerdag var der Mindegudstjeneste i Rødding Frimenighedskirke.

»Under aandeløs Stilhed hørtes Fru Lyckes svage Stemme. Hun talte om Sønnen, Alfred. »Han var saa rig, saa frisk, saa opladt. Han kunde skrive til os: »I maa ikke gaa og ængste jer for mig, en Kristen behøver ikke at være bange for Døden, jeg er ikke bange. Gud trøste og styrke jer, som jeg er bleven trøstet og styrket.«

»Det er i denne Tid, som Vorherre planter smaa unge Træer om i sin Vingaard, og Han, den gode Vingaardsmand forstaar alene den Kunst til Gavns. — — — De skal alle sammen kunne taale Omplantningen i den gode Jord i Paradisets Have og komme der til en saadan Udfoldelse og Vækst — at vi skal udbryde i et evigt O, Gud ske Lov! naar vi engang med Undren skal se den Vækst i Guds Naades Fylde, de er naaet til.«

Da Krigen var endt, og Danmarks Grænse fastsat efter Afstemningen, var der dem, der saa det som en Samvittighedspligt at advare mod al Agitation for at faa Flensborg og Mellemslesvig tilbage til Danmark, og der var at læse i et Hovedstadsblad: »Afstemningen i 2. Zone har ved en overvældende Majoritet af tyske Stemmer i praktisk talt alle Kommuner paa utvetydig Maade lagt for Dagen, at Flensborg og Mellemslesvig ikke ønsker at vende tilbage til Danmark. Agitation vilde være en Krænkelse af almindelig kristelig Retsfølelse, stridende mod kristelig Moral.«

Der stod ansete Navne under.

Der lød Protest fra flere Sider; jeg vil nævne Provst Fengers varme, overbevisende Ord, som i fuld Forstaaelse af Afstemningens Misligheder tog bestemt Afstand fra ovennævnte Erklæring om, at fortsat Agitation for at faa Flensborg og Mellemslesvig tilbage, betegnes som stridende mod *kristelig* Moral.

Og Fru Lyckes harmdirrende Ord i Flensborg Avis: »Min menneskelige Retsbevidsthed siger mig, at hvis jeg kommer saa

langt ud, at jeg af Frygt for at gøre Uret mod min Fjende øver blodig Uret mod mine nærmeste, saa er jeg ikke mere paa Sandhedsgrund, især hvis jeg vil kalde det for kristeligt Retsind eller Højsind.«

Fru Lycke har engang skrevet de Ord: »Gud bevare Hjerterne varme nok til at kunne længes!«

Den Villa — med Udsigt til Frimenighedskirken — som Fru Lycke bebor, bærer som Indskrift et oldnordisk Ord, som betyder »Længsel!« Det viser os vel nok, hvad hendes Hu staar til.

Men saa længe hun faar Lov til at leve her, vil hendes danske Hjertelag omfatte alle Danske, ikke mindst de udelukkede, og det vil nynne i hende:

»End er der en Gud foroven,
der raader for Danmarks Sag.«

August 1927.

Christiane Lund.

KIRSTEN MARIE SCHMIDT,

FØDT GRAM.

Min Mor var den yngste af den store Børneflok i Gaardejer og Møllebygger Hans Grams Hjem paa »Blaagaard« i Over Lert. Hendes Mor hed Anne Marie Dall, og baade Anne Marie og Hans Gram var fra Københoved. Hans Gram var født 1798 og Anne Marie 1808, og de blev viede i Skrave Kirke 1830. Mor saa Lyset første Gang den 14. Decbr. 1845, men allerede da hun var elleve Aar gammel, døde hendes Far, og faa Aar efter giftede hendes Mor sig igen. Den Dag, Brylluppet stod, græd min Mor hele Dagen. Hun kom saa først en Tid i Huset hos sin ældre Broder Frits, som var gift og bosat i Over Lert, men i Aaret 1861 kom hun til Københoved og fik sit Hjem hos sin gode Morbroder Klaus Dall og hans dygtige Hustru Karen. Samme Aar døde hendes Mor. Mor talte tit med stor Kærlighed om

sit Hjem og om mange Ting, som havde dannet Rammen om dette Hjem, men som nu var i den fremmede Mands Eje.

I September 1861 blev Pastor Svejstrup Præst i Rødding og Skrave. Hans Forgænger var den tørre rationalistiske Pastor Hempel. Pastor Svejstrup vandt straks saa godt som alle ved sin varme og inderlige Forkyndelse, og Skrave Kirke var fuld af Mennesker hver eneste Søndag. Der blev stillet Bænke op ad Kirkegulvet, og endda sad Folk paa Knæfaldet, og hvor de ellers kunde komme til. Svejstrup holdt ogsaa Møder i Skolen, og her lagde han en Aften Mærke til Mor, idet han spurgte: »Hvem er den lille Pige med den klare Stemme?« Baade Svejstrup og Fru Svejstrup var med til saa godt som alle Gilder, der holdtes i de Aar, og altid kunde han med sin Tale og Sang sætte Liv i Selskabet. Baade kristeligt og folkeligt satte disse Aars bevægede Liv sit Præg paa mange Mennesker paa Egnen omkring Rødding og Skrave, og for Mor blev det da ogsaa bestemmende for hele Livet vel endnu mere, fordi hun i halvandet Aar kom i Huset hos Svejstrups som Stuepige. Vi mærkede saa tit, hvor hun holdt meget af dette Hjem og af Svejstrup som Præst.

I Vinteren 1866 blev Mor forlovet med Far, Peder Madsen Schmidt, Søn af Gaardejer og Smed, Mads Olesen Schmidt i Københoved. Sommeren derefter var hun Elev paa Rødding Højskole. Vinteren 1866—67 var hun igen hos sin Morbroder Klaus Dall og Karen og syede Udstyr, og den 24. April 1867 holdt Far og Mor Bryllup. De blev viede i Skrave Kirke, Brylluppet stod i Fars Hjem, og blandt de faa Gæster var Svejstrup og Fru Svejstrup, Klaus Dall og Karen.

Saa boede da Far og Mor i nogle faa Aar paa en lille Ejendom »Blæsbjerg« i Langetved. Men Far havde aldrig før været borte fra Københoved. Hans Far havde lejet for ham, da han skulde være Soldat, og han havde hverken været paa Højskole eller paa anden Maade været ude blandt Fremmede. Han længtes efter Københoved og kunde ikke trives andre Steder. Paa et Stykke Jord ved Københoved Skov fra Faders Fødegaard byggedes saa i Sommeren 1870 en lille Gaard, og

her flyttede mine Forældre ind samme Efteraar. Paa »Blaabjerk« havde vi derefter vort Hjem i fire og fyrretyve Aar.

Den lille Gaard ligger i Skovbrynet, saaledes at Skoven giver Læ for Vestenvinden. Mod Nord og Øst er der en vid Udsigt ud over Kongeaadalen mod Askov, Skibelund, Andst, ja helt ind til Lejrskov Kirke. Her gik vi og saa paa, hvordan Markerne, der skraanede opad mod Nord fra Kongeaaen, ved Sommertid tavledes i grønt og gult af de forskellige Sædarter, og det forekom os, at Solen straalede helt anderledes klart derovre i »Danmark«. Vi saa ved festlige Lejligheder Dannebrog vaje i Askov og Skibelund, og hørte om Aftenen Kirkeklokken ringe i Maltbæk. Vor Have — med Mors mange Blomster — gik ud i et med Skoven. Og Mor lærte os at glædes over Foraarets mangestemmige Fuglesang, over Anemonernes hvide Tæppe under Bøgene i April, og den lysegrønne Skov ved Pinsetid. Vort Stuehus var mod Syd overgroet af en kraftig Blaaregn, som i Forsommeren var ganske dækket af store blaa Blomsterklaser. Ja, hvor var der dejligt ved Sommertid!

Mor holdt meget af at synge, og i sine yngre Dage sang hun smukt. Jeg husker, hvor hun glædede sig over Sangen »Velkommen Lærkelil«, da hun lærte den at kende. Senere blev det især »Alt hvad som Fuglevinger fik« og flere.

Om Vinteren havde vi det tit ensomt. En Oplivelse var det, naar der var Sne, og vi saa Skovslæderne fra de store Gaarde nede i Byen køre til Skovs efter Ris og Bøgestammer. Og hele Aaret rundt var Skrumsager paa sine omtrent daglige Vandringer til Skovs flittig til at se ind til os. Han og Fader havde altid meget at tale om.

Far og Mor hørte lige fra Begyndelsen til Frimenigheden i Rødding, og i mange Aar holdt Kornelius Appel hver fjortende Dag Gudstjeneste i Kloppenborgs Sal her i Københoved, og der gik vi i »Kirke« i min Barndom. Men da det hørte op, og vi i mange Aar ikke havde nogen Vogn, vi kunde køre i, kom vi saa godt som aldrig i Kirke, da vi havde over en Mil til Rødding. Det var et stort Savn for os, men især for Mor. Hvor er det en Lykke for de smaa Hjem, naar man kan glæde

sig til at samles om Søndagen i den Kirke, der er i Nærheden.

Tiderne var trange for Landbruget i Firserne, og paa en lille Gaard som vor, hvor vi tilmed var en stor Familie — efterhaanden ti Børn — kneb det haardt. Saa maatte der spares paa alt, og jo mere der skal spares, des mere Arbejde bliver der. Og saa var Mor tit træt og overanstrengt. Hun gjorde sin Flid til det yderste, men hun syntes saa tit, at hun og Livet i Hjemmet ikke var, som hun gerne vilde, og saa tog det tunge Sind Magten over hende, og i lang Tid kunde hun saa gaa og sørge. Da lagde der sig et Tryk over hele Hjemmet. Vi gik alle stille omkring og sagde saa lidt som muligt, og tit kunde en af vi Børn sætte os ved Siden af Mor og græde ganske stille.

For mine Forældre som for alle danske var det ikke let at skulle sende deres Børn i den tyske Skole. Fra November 1879 til Foraaret 1887 tillod Myndighederne — delvis fordi vi havde temmelig lang Vej til Skole — at vi blev underviste hjemme af Dorte Dall. Hun skulde jo saa undervise i de samme Fag som i Folkeskolen — hun underviste naturligvis ogsaa i andet — da vi maatte møde i Skolen til Eksamen baade hos Skoleinspektøren og hos Præsten. Ved saadanne Lejligheder var vi langt fra ved godt Mod, for vi vidste jo godt, at de tyske Herrer vilde vor lille Skole til Livs, og vi var vist heller ikke særlig dygtige i det fremmede Sprog eller i »Vaterländische Geschichte«. Min Kusine og to Fætre gik ogsaa i Skole i mit Hjem. Som bekendt blev jo saa efterhaanden al privat Undervisning ganske forbudt. I de Aar var vi hver Dag elleve Mennesker i mit Hjem foruden de tre Børn, der kom og gik i Skole hos os. Jeg har tit siden tænkt paa, hvor meget ekstra Arbejde det sikkert har givet Mor, at vi hver Dag var saa mange i vore smaa Stuer. Men rent og pænt skulde der være, saa vidt som Mors Kræfter slog til.

1885 fyldte min ældste Broder sytten Aar. Fader hørte til dem, der i det længste holdt paa, at hans Sønner skulde udvandre. Han kunde ikke tænke sig, at de skulde tjene i den tyske Hær. Og inden de unge Mænd var fyldt sytten Aar,

maatte Ansøgningen om Udvandringstilladelse være indsendt. Efterhaanden udvandrede de tre af mine Brødre, kun den yngste blev i Landet og trak i den preussiske Trøje. De blev alle tre i Danmark, men kunde aldrig mere opholde sig i Hjemmet, maatte jo egentlig heller ikke komme der paa Besøg, hvad de dog stjal sig til at gøre i Ny og Næ. Fader var meget lidt skrivende af sig, og saa blev der en ny Opgave for Mor. Hun skrev flittigt lange og gode Breve til sine Børn og holdt saaledes Forbindelsen mellem dem og Hjemmet vedlige. Økonomisk kunde mine Forældre næsten slet ikke hjælpe deres Børn, men hvad Mors Breve har været for os alle, er ikke til at maale. Og naar jeg nu læser i de gamle Breve fra mine Brødre, saa er de fulde af Tak til vore Forældre, men især til Mor. I et Fødselsdagsbrev til hende fra 1894 skriver min ældste Broder: »Jeg ønsker Dig saa mange Gange til Lykke, kære Moder, og ønsker alt muligt godt for eder alle derhjemme. Det er det eneste, jeg kan gøre endnu, men den Tid kommer nok, da jeg kan hjælpe jer rigtig for Alvor. Hidtil har jeg kun kunnet »tage imod«, men jeg naar vel nok saa vidt, at jeg kan gengælde lidt af alt det gode, jeg har faaet fra jer. Ja, hjertelig Tak for alt, hvad jeg hidtil har faaet fra mit gamle Hjem. Gid meget af det maatte komme til at præge mit eget Hjem, naar jeg engang faar et saadant. Jeg føler det saa sikkert, at alt det bedste i mit Liv, alt det, der danner Grundpillerne i min Sjæl, det har jeg faaet gennem jer derhjemme. Alt det, jeg har faaet andetsteds fra i den Tid, jeg nu har været ude mellem andre Mennesker, det er dog kun bygget op paa det, jeg fik hjemme fra. En Ting skal Du særlig have Tak for, Mor, og det er dette, at Du altid har vist os ind paa Vejen til Gud. Der er noget, jeg aldrig glemmer. Det var en Aften, jeg laa paa Sofaen, og Du sad inde i Sovekamret og sang for èn, der var syg. Hvem det var, husker jeg ikke, men jeg skulde da sove paa Sofaen den Nat. Du sang: »Sov sødelig, sov blødelig, luk dine Øjne til,« og disse Ord og Toner listede sig saadan ind over mig, saa de aldrig glemmes.«

En anden af mine Brødre ender et Fødselsdagsbrev til Mor med et Vers:

Og findes der hos mig lidt ædelt og godt,
som Verden endnu ej har dræbt med sin Spot
og spredt for de hvirvlende Vinde.
Saa er det et Frø, som min Moder har lagt,
en Kærlighedsgave, som hun mig har bragt,
o maatte det eje lidt spirende Magt
og blomstre til Glæde for hende!

Otto Krag.

I et Brev fra 1893 skriver en Kone, som en af Søstrene havde tjent hos et Aars Tid: »Jeg glædede mig altid over at høre hende fortælle om sit Barndomshjem. Det stod for hende, som det skønneste i Livet. Og saa glædede hun sig til at kunne hjælpe Dig, kære Kirsten Marie, at gøre det lyst og let.«

Og Mors Breve naaede ogsaa til andre end hendes egne Børn. Vor Nabos Søn, som ogsaa var udvandret, og hvis Forældre begge var døde, skriver saaledes i 1898: »Blandt de Breve, jeg fik til min Fødselsdag, var der intet, der glædede mig saa meget som Dit! Derfor Tak, kære Kirsten Marie! Det undrer mig, at Du, som selv har saa mange Børn, kan have en kærlig Tanke tilovers til mig.«

Og en ung Kone skriver: »Kære lille Gudmor! Allerførst min inderlige Tak for alt, hvad Du har været for mig, siden jeg var en lille bitte èn, til den Dag, Du bandt min Brudekrans.«

I 1886 mistede mine Forældre en lille Pige, og i August 1905 døde min attenaarige Søster, Rigmor, af Hjernebetændelse. Hun var syg i fjorten Dage, og for dem, der stod hos hende, saa det ud, som led hun ubeskriveligt. Det blev uforglemmelige tunge Dage for alle i mit Hjem og tungest for Mor. Paa Begravelsesdagen, da vi et Øjeblik var ene i Rigmors Kammer, sagde hun til mig: »Jeg synes dog, jeg kan sige: Død, hvor er din Brod.«

Og Aarene gik. Tre Sønner var som nævnt i Danmark, og to Døtre blev gift derovre. Tilbage var den yngste Søn og to ugifte Døtre. I Foraaret 1914 lod min yngste Broder, som bor paa en Gaard i Faarkrog, Skodborg Sogn, et lille Hus bygge i Københoved By til mine Forældre. Min yngste Søster

og hendes Kæreste, som skulde have Bryllup først paa Sommeren, skulde saa overtage »Blaabjerk«, og af Renterne af den Sum, de skulde give for Gaarden, sammen med Faders Løn som Mejeriformand kunde mine Forældre efter den Tids Forhold nok leve. Saa kom den 1. August 1914. Min yngste Broder blev straks indkaldt, men blev hjemsendt igen, fordi han havde et temmelig friskt Ar efter en Blindtarmsoperation. Han blev Aaret efter indkaldt paany, men kom dog aldrig til Fronten. En Tid lang var han Opsynsmand ved en Fangelejr i Arrild. For mine Forældre, som heldigvis nu boede i Byen, og for hvem det var en stor Oplivelse at have gode Naboer, var det naturligvis en stor Lettelse, at deres Søn ikke kom med til det værste, men det var forfærdelig tungt at se baade unge og halvgamle Mænd blive revet bort fra Hjem og Virksomhed og sendt ud i alt dette. Skønt jeg ikke boede her dengang og kun i Begyndelsen af Krigen nogle Gange var hjemme paa Besøg, har jeg dog et stærkt Indtryk af, at under de store og tunge Oplevelser blev mange Skillelinier næsten uvæsentlige, og som ingensinde før holdt man sammen og hjalp hinanden, hvor man kunde.

Som saa mange andre skrev Mor Breve til de Soldater, hun kendte og holdt af. En af dem, en ung Mand her fra Byen, som havde tjent i mit Hjem, og som senere faldt i Frankrig, skriver til hendes Fødselsdag fra Dixmuiden:

»Kære Kirsten Marie! Hjertelig til Lykke til Din Fødselsdag! Og saa vil jeg samtidig sige Dig Tak for alt det gode, jeg har at takke Dig for. Det er maaske mere, end Du selv aner. Du har uden mange Ord, men paa Din egen gode og stille Maade haft en Indflydelse paa mig, som jeg vil være Dig taknemlig for, saa længe jeg lever.«

Ogsaa i Sygdomstilfælde og ved Dødslejer var Mor tilrede med den Hjælp og Trøst, hun mægtede at bringe. I 1916 døde en af de gamle Mænd i Københoved. Hans fire Børn var alle bosatte i Danmark, og de kunde derfor hverken besøge deres Fader, mens han var syg, eller komme med til Begravelsen. En af hans Sønner skriver bagefter til mine Forældre og takker Fader, fordi han havde »ladet Daabspagtens

Ord lyde over Fars Kiste« paa Begravelsesdagen, og han skriver til Mor: »Vi var saa glade ved, at Du, Kirsten Marie, kom ned paa Lundgaarden i Fars sidste Time, saa I fik samlet jer med ham i Bekendelsen af den Tro, han saa inderlig og enfoldig levede i og stolede paa ogsaa vilde bære ham gennem Døden hjem til Gud.«

I disse Krigsaar blev det Salmen »Mægtigste Kriste, Menighedens Herre,« som Mor Gang paa Gang vilde have sunget.

Den 24. April 1917 kunde mine Forældre holde Guldbryllup. For alle os af deres Børn, som boede Nord for Kongeaaen, var det jo ganske umuligt at komme med til Festen. Vi maatte nøjes med at skrive til dem og tænke paa dem og vort Hjem. Bagefter fortalte Mor i et langt Brev om, hvordan de var blevet overvældet med Blomster og Gaver, og hvordan Byens Folk havde holdt Fest for dem i deres Nabo, P. Rostgaards, store Stuer. »Blot vi kan være taknemlige nok mod dem alle for al deres Godhed mod os,« sluttede Mor sin Beretning.

Under den strenge Rationering i Krigsaarene skrev hun til os, naar det havde været hendes Fødselsdag eller ved anden Lejlighed: »Som altid manglede vi intet (til Kaffebordet). Det kom tildels med Gæsterne.«

I Sommeren 1915 blev min Svoger paa »Blaabjerk«, som aldrig havde været Soldat, indkaldt, men foretrak at flygte til Danmark. Saa sad min Søster ensomt deroppe i Skoven med sin lille Dreng. Der var næsten ingen mandlig Hjælp at faa, Jorden blev forsømt, Bygningerne forfaldt, og hun tabte Modet. I Efteraaret 1917 solgte hun saa — efter Samraad med min Fader og Broder — vort gamle Hjem.

For 10 Pd. Flæsk gik en tysk Soldat ind paa at hjælpe hende over Grænsen, og en mørk Nat i November førte han hende, som bar sin lille toaarige Dreng paa Armen, ad ukendte Veje til Grænsen et Steds hen efter Vamdrup, hvor Kongeaaen ikke dannede Skellet. I et Aars Tid boede hun og hendes Mand saa i Nærheden af Horsens, men i Efteraaret 1918 blev hun syg og døde den 24. November paa St. Josefs Hospi-

tal i Horsens. Paa en eller anden Maade var mine Forældre kommet over Grænsen og var hos hende den sidste Nat, hun levede. Hendes Lig sendtes med Jernbanen, og det sidste Stykke Vej kørte det med Vogn til Broen ved Skodborghus, hvor et helt Vogntog med mine Forældre i Spidsen tog imod det og førte det videre til Skrave Kirkegaard. Alle disse Begivenheder var, som man kan tænke sig, noget af det, der mest kom til at præge Livet for min Mor og Far i disse sidste Aar.

Den 11. November var der endelig sluttet Vaabenstilstand, og Fader havde været med til det uforglemmelige Møde paa »Folkehjem« den 17. November. Men »den spanske Syge« og de mange Dødsfald overskyggede for mange Mennesker og ikke mindst for Mor Glæden over Krigens Ophør.

Den 17. Februar 1919 døde Far, næsten uden forudgaaende Sygdom. Ved hans Begravelse sagde en af mine Brødre: »Der er et Ord, som betegner det stærke i Fars Liv, og det Ord er »Sandhed«. Der er et andet Ord, som udtrykker det bærende i Mors Liv, det er »Kærlighed«. Sandhed og Kærlighed, det er Livets Herlighed. Og saa siger jeg da Tak, fordi mit Liv begyndte i Herlighed.«

Om Sommeren 1919 havde Mor igen den Glæde at besøge sine Børn i Jylland, paa Fyn, Sjælland og paa Falster. Først i Oktober fik hun Lungebetændelse, og efter nogle strenge Dage døde hun den 17. Oktober 1919.

Ingen af mine Forældre oplevede saaledes Afstemningen, som de havde længtes efter gennem de mange og tit saa trange Aar, og som de nu vidste vilde komme.

Efter mine Forældres Død har en forhenværende Mejeribestyrer paa Skrave Mejeri, som i mange Aar har boet i Nærheden af Aarhus, hvert eneste Aar sendt Blomster til Mors Fødselsdag. Han skriver: »Samtidig med dette Brev sender jeg en Kasse med Blomster til Din Moders Grav. Din Moder har i de Aar, jeg var i Skrave, glædet mig med saa mange Ting, saa der aldrig gaar en Dag, uden at jeg mindes hende. Ja, var der mange af den Slags Kvinder i Verden, saa det noget anderledes ud, end det nu gør. Hun satte Spor, hvor hun gik frem.« Og en anden Gang skriver han: »Jeg har af

Din Fader og Moder lært at faa Øjet op for meget, jeg ikke før saa. Derfor skylder jeg Dit Hjem saa meget.«

Det har været mig en Glæde at samle dette sammen om min Moder. Hun har jo ikke udrettet noget, som er at se i Verdens Øjne, men jeg vil gerne slutte med at citere Tyskeren Johannes Müller (efter Morten Pontoppidans Bog »Kildefrisk Liv.«) »Man bør ikke tale om Fortjenester, men kun om Troskab. Vi er et Folk, og hver enkelt er et Lem paa dette Folk. Men Folkelegemet kan ikke trives, uden at hvert Lem yder sin Livstjeneste i Helheden og for Helheden. Det uanselige Lem er her lige saa vigtigt som det fremragende, iøjnefaldende. Hvad skal altsaa Ærgerrigheden til? Hvad skal den til, denne Sammenligning, hvor alt er relativt, og hvor Troskaben er det eneste, man vilde kunne anstille Sammenligninger om, dersom man var i Stand til at skønne derover. Hvor forrykt er det dog at ære nogen paa Grund af hans særlige Gaver og Ydelser! Al Beundring maa gælde Giveren af Gaverne. Kun Troskaben vil jeg bøje mig for i Ydmyghed, men saa ogsaa overalt, hvor jeg finder den, ja bøje mig mere for Troskaben i det uanselige end for Troskaben i det iøjnefaldende. Thi hin er sædvanlig renere end denne, der kun alt for ofte er plettet af Ærgerrighed eller Havesyge, hvis den ikke ligefrem er erstattet af disse Ting.«

(Skrevet af en Datter.) *Marie Boesen.*

MARIE SKAU.

Der er Navne, hvis Klang slaar Døren op til en hel Verden for os, — aabner Udsyn over vide Egne i Historiens og vort eget Liv — det indre som det ydre. Et saadant Navn er Marie Skau, Sommersted, for den, som her er bleven opfordret til at give et Omrids af hendes Personlighed og Virksomhed.

Det var en Junidag — den 26de — i 1884, at vore Veje første Gang mødtes. Aldrig saa jeg Danmark skønnere end i denne tidlige Sommermorgen, da jeg — ung af Aar — gik med mine Søskende og plukkede Markblomster — Margueriter og Valmuer, mens Lærkerne sang og Solen straalede. En stor Dag laa foran Roskilde hin Morgen. Tre Hundrede unge, sønderjydske Piger ventedes paa Besøg.

Den lille, gamle By, der ellers dengang — maaske ikke helt med Urette — havde Ord for at være lidt søvnig, badede sig denne Morgen lysvaagent i Sollyset, og alle Flag kom frem og vajede til Velkomst og Ære for de sjældne Gæster.

Ved 10-Tiden kom disse fra København og blev paa Banegaarden budt velkommen af min Far, dengang Præst ved Roskilde Domkirke. Derefter gik Turen til Kirken, hvor man havde ønsket at modtage Gæsterne til en Gudstjeneste. Dette blev imidlertid nægtet af Regeringen, da man frygtede for Følgerne af en saadan mere officiel Modtagelse. Men ved Orgelet sad den gamle »Orgelkonge«, Flensborgeren, Professor Hans Mathisson-Hansen, — og i Buen over Kongeporten stod et stort, blandet Kor, der — ledet af Kantor V. Jæhnigen — sang »Slumrer sødt i Slesvigs Jord«, idet Gæsterne traadte ind i Kirken. Siden sang ogsaa min Far og Jæhnigen — hver for sig og sammen. Det blev sagt, at Far ejede »den skønneste Tenor i Norden« i sin Tid; men som Præst plejede han ikke — udenfor Gudstjenesterne — at synge ved mere offentlige Lejligheder. Her gjorde han en Undtagelse. Kunde det ikke tillades ham at prædike for de sønderjydske Piger, saa kunde det dog ikke forbydes ham at synge for dem. Og han sang ind i deres Hjerter:

»Al Jeriko saa vor Herre,
Zahkæus sig løfted' paa Taa;
men han var saa lille, desværre,
han kunde det ikke naa.
Hil det Hus, hil det Hus, vor Herre gæster!«

Under Sangen gik 9 unge Piger stille ind i Frederik den 5tes Kapel. Hun, som gik forrest, bar en Sølvkrans, en Gave fra de sønderjydske Piger til Frederik den 7des Kiste. — Historien har stundom sine store — maaske sine største Øjeblikke i den dybeste Stilhed, næsten uænset af det menneskelige Øje. Her var et saadant Øjeblik. Hun, der bar Kransen, anede og fornam det, og — skønt hun gik rank og værdig, var det dog, som skulde hun synke i Knæ under Vægten af, hvad hun bar. Alt, hvad der var kæmpet, alt, hvad der var grædt og lidt i de 20 Aar, der var forløbne, siden Danmark mistede Sønderjylland, — et Folks Længsel, Smerte og Savn, men især dets Kærlighed samlede sig for hende i denne lille, lette Sølvkrans og gjorde den saa tung, at hun næppe formaaede at bære den.

— Saa lagde hun den stille paa Kongens Kiste. Dette var Marie Skau fra Sommersted, — og det var Sønderjylland, hun bar i sit Hjerte og sin Haand i denne Stund.

Men nede i Kirken sad der to Mennesker, der med Hjerte og Øje, med Liv og Sjæl opfattede, hvad der gik for sig i dette Øjeblik. Den ene var min Mor, en Dannekvinde saa god som nogen, den anden min lille 9aarige Søster, hvis Øjne endnu — 45 Aar efter hin Dag — kan straale gennem Taarer, idet hun siger: »Jeg glemmer aldrig det Øjeblik.«

Senere paa Dagen mødte Mor Marie Skau under Herthadalens Bøge og rakte hende sin Haand, idet hun sagde sit Navn. Det var det hele, der skete; men det blev alligevel et Haandtryk for Livet, — et Haandtryk til Venskab, der fik Lov at staa sin Prøve gennem Tiderne.

* *
*

En af de tre Mænd, der som Leder deltog i det historisk mærkelige Pigetog i 1884, var Marie Skaus Onkel, Peter Skau fra Bukshave. Den 26de Juni holdt han i Herthadalen en Tale, der fik Hjerterne til at flamme. I Foraaret 1885 kom han til Roskilde for at tale en Mands Sag. Lærer Bork i Sommersted havde, skønt han regnedes for en af de dygtigste Lærere i Nordslesvig, faaet sin Afsked, fordi hans Datter havde deltaget i den omtalte Tur. Han søgte nu et Embede i Nærheden af Roskilde. Ved denne Lejlighed gæstede Peter Skau mit Hjem, og det var først da, vi fik at vide, hvem det var, der havde lagt Sølvkransen paa Frederik den 7des Kiste.

Med Liv og Varme fortalte han om det gamle Hjem i Sommersted, — hans Slægts, hans eget og hans Søskendes Hjem, nu tilhørende hans yngste Bror Eskild. Da han nævnede sine Brordøtre, Marie og Christine, lyste han af Glæde og Stolthed. Disse to unge Skud paa den gamle Stamme havde øjensynlig hans særlige Yndest.

Da han rejste, bad Far og Mor ham at hilse dem og spørge,

om de ikke, naar de gæstede Borks i Vindinge, vilde glæde os med ogsaa at se ind i Præstegaarden i Hersegade.

* * *

Marie kom først og vandt os alle. Det var en Lørdag Eftermiddag i Sommeren 1885. Sol over Præstegaardshaven der hjemme. Havedøren aaben og det lange Bord i Havestuen fyldt med afskaarne Blomster. Mor paa den ene Side af Bordet, jeg paa den anden, i Færd med at ordne Blomsterne. Hjemmet skulde smykkes til Søndagen. Da gaar Døren fra Gaardsiden op, og Far fører en ung, statelig Pige foran sig ind i Stuen. »Her kommer jeg med Marie Skau fra Sommersted.« Mor vender sig hurtigt og hilser paa hende med al den Hjertevarme, der ligger rede hos hende til den, der bærer dette Navn. Jeg bliver siddende og bare ser — ser. En rank, mild og stolt ung Kvinde, der bærer sit Hoved frit og sætter sin Fod fast. Saadan ser hun altsaa ud — den ene af de to Søstre, hvis Venskab jeg har gaaet og drømt om at vinde. Her staar hun — en lyslevende Virkelighed. Og bag ved hende — det »skønne Land med Dal og Bakker fagre, — — vor Smertes, vor Længsels, vort Haabs Land! hele Danmarks Fortids og Fremtids umistelige Land! — Nu er det mig, der maa sige, at — aldrig glemmer jeg dette Øjeblik.

Min Fryd var ubeskrivelig, da Marie Skau indbød mig til at gæste Hjemmet i Sommersted i den forestaaende Sommerferie. Jeg kunde — med mine 18aarige Drømme — næsten ikke tænke mig noget større. Det blev ogsaa noget stort i mit Liv — denne lange Kæde af kortere og længere Besøg — snart alene, snart sammen med Mor, Søskende og Venner — i den gamle nordslesvigske Bondegaard med de dyre Minder. — Her var han vokset op, den unge, smukke Bonde, Laurids Skau, der kunde tale saa djærvt, saa aands- og hjertebaaret til sit Folk, at selve Modersmaalets Høvding i vort Land lyttende fandt, at »Ordet lød som Tordenbrag ruller over Voven.« Og her byggedes der nu — sikkert og støt, med Haab imod

Haab, med voksende Tro og aldrig svigtende Kærlighed videre paa det Dannevirke, som ingen Fjendehaand formaar at nedbryde.

Det var med en forunderlig bævende Glæde og Forventning, at jeg første Gang traadte ind i dette gamle Hjem. Maries Nærværelse gjorde mig dog paa Forhaand tryg. Men den yngre Søster hørte nu med til min Venskabsdrøm, og hvordan vilde hun stille sig? — Efter at have synet den nye Gæst erklærede hun første Aften til Marie: »Hende kan Du beholde for Dig selv.« Unægtelig ingen gunstig Indledning til et Venskab. Imidlertid — tre Regnvejrsdage paa Bukshave, overladt i hinandens Selskab, og vi havde sluttet Venskab for bestandig, — saadan som to unge Piger, der venter sig noget af Livet, kan gøre det.

* * *

Marie og Christine Skau! — Det er mig umuligt at fremdrage den førstes Billede, uden at den andens følger med.

Holger Drachmann siger et Sted i en let forklædt Skildring af et Besøg paa den gamle Gaard i Sommersted, at disse to Søstre »fuldstændiggjorde hinanden.« Noget mere rammende kunde han ikke have sagt. Just dette, de fuldstændiggjorde hinanden, idet de udfyldte hinanden paa en Maade, som vel kun to Søstre — eller to Brødre — er i Stand til at gøre det. De udprægede Forskelligheder gik op i en forunderlig harmonisk Lighed. Christine — mindre og mørkere end Marie, — Holdningen lidt slap og Gangen lidt svajende, — Blikket kritisk og om Munden et skeptisk Drag, — dette var mit første Indtryk af hendes ydre Menneske. Men hvad jeg snart efter fandt af umistelige Værdier bag ved denne Skal, har jeg vanskeligt ved at udtrykke. Et mangefarvet Sind og et usædvanlig rigt Temperament, i hvilket dyb, tung Alvor — stundom grænsende til Tungsind — vekslede med en umiddelbar Munterhed og Livlighed, der overstraaledes af spillende Vid og sprudlende Intelligens, — mens Undergrunden var et varmt, kærlighedsfyldt Hjerte. Naar Christine Skau kom i Aande, blev

hun skøn og indtagende som faa. Hverken før eller senere har jeg truffet hendes Lige. Og jeg fik Lejlighed til at lære hende at kende i Hverdagslivets Dragt, idet hun kom til at tilbringe et Aar i mit Hjem — det Aar, hvori min Far døde. Men Christine bar sin Skat i et skrøbeligt Kar. Tidligt undergravedes hendes Helbred af en snigende Tuberkulose, for hvilken hun kun 27 Aar gl. bukkede under.

* * *

Gaardejer Jens Skau i Sommersted havde fire Sønner: Laurids, Oluf, Peter og Eskild. Det blev den yngste af disse, der arvede den gamle Fædrenegaard, der i Aarhundreder havde været i Slægtens Eje. Mens Laurids og Peter Skau — hver paa sin Vis, til sin Tid og efter sine Evner — skabte sig Navne, der vel aldrig vil glemmes i Sønderjyllands Historie, førte Oluf og Eskild en fra det offentlige Liv mere tilbagetrukken Tilværelse. Men i det mindre, mere stedlige Samfund gjorde Eskild Skau dog i sin Tid en Indsats af varig Betydning.

Det var et ejendommeligt Par at se paa — Eskild Skau og hans 10 Aar ældre Hustru, Elisabeth (Lisbeth), f. Brandorff. Han — en ægte nordslesvigsk Bondetype med Slægtens kraftige Ansigtstræk, — Holdningen lidt duvende og Gangen lidt tung, som den, der ofte træder Pløjejord i Modvind, let faar det, — Blikket fra de kønne, mørke Øjne snart lidt hvast og bistert, snart saa mildt og barnegodt, som Sindet bag ved det var blødt, varmt og fromt, — hele Manden en kernedansk Sønderjyde.

Hun — Lisbeth — en kraftig, myndig Matroneskikkelse, der førte og vendte sig med en medfødt Værdighed og Sikkerhed, der klædte hende ypperligt, — en klog, dygtig, god Kvinde, hvis Forspring i Alder kun syntes at være hendes Husbond til Vinding. Det var saa selvfølgelig rigtigt, at hun var den ældste.

23de August 1861 fødtes deres første Barn, Datteren Marie. 17de Oktober 1862 fødtes Christine og 12te Februar 1864

Sønnen Jens, der — til Forældrenes og Søstrenes store Sorg døde i en Alder af 7 Aar. Marie og Christine fik derimod Lov at vokse op sammen. Da de var henholdsvis 11 og 12 Aar, blev de sendt til Kolding for at komme i dansk Skole. Indtil da havde de i Hjemmet haft dansk Lærerinde. Det var ikke let for de to smaa Piger at komme bort fra deres Barndomshjem; men i Kolding fik de, saa længe de var der — og iøvrigt ogsaa fremover som et andet Hjem hos deres Morbroder, Købmand Brandorff og hans udmærkede Hustru og Søn.

Mens de var her, blev de konfirmerede af daværende Pastor Leunbach, senere Biskop paa Lolland-Falster. Hans Konfirmandundervisning fik alvorlig Indflydelse paa de to Børns aandelige Udvikling, ligesom disse Aar i Kolding i det hele taget fik stor Betydning for dem begge. Med let Nemme forstod de — ikke blot at tilegne sig et efter den Tids Fordringer godt Maal af Kundskaber, men — hvad der var vigtigere, de forstod nu, som senere i Livet, i sjælden Grad at aabne deres unge, modtagelige Sind for alt det bedste i dansk Aands- og Kultur-Liv, saa de, da Læretiden i Kolding var til Ende, vendte tilbage til deres Hjem berigede med en Dannelse, hvis Ægthed stod sin Prøve allerbedst derved, at den ikke gjorde dem mindre, men tværtimod bedre skikkede til at genoptage det hjemlige Liv under de Kamp-Vilkaar, som dengang herskede for alle dansksindede Hjem i Sønderjylland.

Som den ældste og stærkeste af de to Søstre, maatte Marie tage det tungeste Tag i Hjemmets Arbejde. Op Kl. 5—6 for at kerne Smør og sætte Pigerne i Gang, og saa Dagen lang i Trav i Hus og Gaard og Have. Hun var sine Forældre en udmærket Datter, og hun blev de unge Piger, der fik Tjeneste i Gaarden, et ypperligt Forbillede. Blomsterne i Stuerne og i Haven, Kyllinger og Ællinger, — alt levende trivedes under hendes Haand. Den gamle Gaard blev et skønt, levende Hjem. Og naar Arbejdet var bragt til Ende, og den knapt tilmaalte Hviletid var omme, kom hun — altid iført en usynlig Festdragt — ind til Hjemmets danske Gæster. Den gamle, brede Dør gik paa lette Hængsler for mange, mange danske Gæ-

ster, — stundom ogsaa for norske og svenske, — og den, der een Gang havde fundet Vej ind gennem den, kom gerne igen.

Marie sang — med en klar, stærk, fyldig Stemme, der elskede at synge danske Sange, og Christine spillede. Hun spillede godt. I det daglige talte Christine ikke ret meget; men fik hun først begyndt, da var ogsaa hendes Tale som et Spil paa mange Strenge.

Ogsaa Marie kunde være tavs. Men — gav hun sig til at fortælle, og Gæsterne lyttede til, — da forstod man saare vel hendes Slægtskab med Onklen i Bondekofte, hvis skønne Billede hang henne over Sofaen. Alt, hvad Marie mødte og oplevede, blev i hendes Mund til levende Fortællinger, der ganske tog Tilhørerne med og gav dem dybe Indblik i Sønderjydernes Liv og Tankesæt.

I Sommeren 1884 fandt, som før nævnt, de 300 sønderjydske Pigers Tur til Sjælland Sted. Grundlæggeren af den store Planteskole Vilvorde ved København, Stephan Nyeland havde faaet Tanken til denne Tur, og i det væsentlige var det vist ogsaa ham, der fik den ført ud i Livet. I Sønderjylland var Marie og Christine Skau — med enkelte andre — hans dygtige og energiske Medhjælpere i Arbejdet paa at samle den — for en saadan Rejse bedst skikkede Flok af unge Kvinder. Den Betydning, som denne Tur fik for disse to — som for mange andre af Deltagerne, lader sig ikke udmaale; men den Dag i Dag — henimod et halvt Aarhundrede efter, at den fandt Sted — staar den i al Stilfærdighed for Bevidstheden — ikke blot som noget af en historisk Begivenhed, men som et samlet Udtryk for en vaagen Folkevilje i udholdende Tro. Hele Turen varede en Uge, i hvilken alle Deltagere var indkvarterede hos Landliggere i Villabyerne langs Øresund, hvorfra der de to første Dage blev gjort Udflugter til København. De unge Piger var da Gæster i forskellige Hjem derinde.

Marie og Christine Skau var i denne Uge Gæster hos Geheimekonferensraad Tietgen og Frue, i hvem de fik Venner for Livet.

* * *

30te Januar 1890 døde Christine Skau i sit Hjem — med et sejrende Smil om Munden. »Ikke sandt, den, der smile kan ad Døden, ham har Himlen smilet til,« var noget af det allersidste, hun sagde til os, der fik den Rigdom at være nærværende i hendes sidste Stund, og, idet hun sagde det, saa vi de mørke Øjne straale af Livets Lys.

Hvad Christine Skau, hvis hun havde levet og haft Kræfter dertil, kunde være kommet til at betyde for det nationale og kristelige Livs Udvikling i Nordslesvig, kan ingen sige; men saa meget er vist, at uden Christine var Marie næppe bleven den, hun blev, — allermindst maaske uden hendes Død. Christines Indsats i det gamle Hjem og i Maries Liv var stor. Mens de begge levede og færdedes sammen, var det næsten saadan, at man kunde synes, man ikke rigtig havde den ene, hvis man ikke havde den anden med. — Og nu stod Marie ved Christines Kiste.

I henved 4 Aar overlevede Eskild Skau sin yngste Datter, hans Øjnes og hans Hjertes Lys og Glæde. Saa døde ogsaa han — af samme Sygdom — og i samme Tro som hans Barn.

Aaret efter, 26de Septbr. 1895, lukkede Marie Skau endelig sin stærke, fromme Mors Øjne, og hun stod nu ene tilbage med Minderne og Arven i den gamle Gaard, — den timelige som den aandelige.

Hendes Far havde været syg og svag i flere Aar før sin Død, og Tiderne havde næppe været gunstige for ham som Landmand. Det var derfor paa flere Maader en vanskelig Sag for en Datter, der jo ikke var oplært i Landbrug, at tænke paa at overtage og fortsætte Gaardens Drift. Alligevel — her var hendes Sted, her havde hun Rod, og herfra »gik hendes Verden.« Der kunde ikke være Tale om andet end at blive, tage Arven op og føre den videre. Her vidste og følte hun sig under Guds Velsignelse. Her vilde hun blive.

Saa løftede hun Hovedet paa ny, aabnede som før sit Sind for Sol og Sang og lod Hjertet fyldes af Tak.

En Majaften i 1896 gik hun ene i den gamle, smukke Have og saa paa Blomsterne, mens Fuglene sang i Træerne omkring hende. Hun glædede sig over det alt, — gik saa ind

i Huset, saa sig om i de hjemlige, kønne Stuer, hvor Livets Minder og dets Haab talte fra alle Kroge, foldede sine Hænder og takkede Gud for sit gode Hjem.

Næste Dag, 9de Maj, modtog vi i mit Hjem et Telegram, saalydende:

»Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!« — Gaarden brændte i Nat. *Marie.*

— — — Den gamle Gaard, det gamle Hjem i Aske. Kun den, der har prøvet noget lignende, kan vel ret forstaa, hvad dette betød. — Hvordan Ilden var opstaaet, opklaredes aldrig. Naboens, Hans Lunds Gaard, brændte samtidig, og der kunde være et og andet, der tydede paa, at Ilden var paasat; men — som sagt — det opklaredes ikke. — Om Aftenen, før Marie var gaaet til Sengs, havde hun staaet ved sit Vindue og set op mod Himlen. Det saa ud, som kunde det blive Tordenvejr, og den Tanke gik da igennem hende: Om nu Lynet slog ned i Gaarden, og den brændte, hvad vilde Du saa gøre? — Herefter lagde hun en Plan, — saadan og saadan, — først kalde paa den unge Pige, der havde Værelse paa Loftet, og saa det, og saa det. — Da hun ud paa Natten blev vækket, saa hun gennem Vinduet, at Gaarden stod i Flammer. Et Sekund — og hun handlede efter den lagte Plan, hvorved det lykkedes at redde alle Menneskeliv og enkelte Ting af dem, hun nødigst vilde miste, — saaledes Familiebillederne, — deriblandt det smukke Ungdomsbillede af Laurids Skau. — Gaarden var straatækt, saa Ilden behøvede ikke lang Tid til at gøre det af med den; men fra Havestuen var der ud mod Haven en saakaldet ildfast Udgang, over hvilken Taget ikke kunde skride ned. Gennem denne lykkedes det Redningsarbejde, der fandt Sted.

* * *

Men hvad nu? — Ja, som det passede sig en Ætling af den gamle Slægt, var Marie Skau ikke længe om at besinde sig. »Herren gav — Herren tog,« — — ja vist, hvad han havde

givet, havde han ogsaa taget — Far og Mor, Søster og Bror, og nu det gamle Hjem. Men, hvad »Herren« tager i een Skikkelse, det giver han altid igen i en anden. Han tog, — Han vil give, — hans Navn være lovet!

Rent økonomisk blev Branden ikke et Tab for Marie Skau. Den gamle Gaard var vel egentlig ikke gammel; men den trængte til Restaurering eller Ombygning. Der var solgt en Del Jord fra, og Bygningerne var større end nødvendigt. Der kunde nu bygges en lidt mindre, men tidssvarende Gaard. — Godt, saa gaar vi i Guds Navn i Gang med Arbejdet og bygger ny Gaard paa gammel Grund, — med nyt Haab paa gammel Tro. — Den nye Gaard rejste sig i Løbet af Sommeren 1896. Dette var vel en tung Sommer for Marie Skau; men alt som Dagene gled, og alt som det nye Hjems Mure voksede, blev der mere og mere Brug for hendes Omtanke i Indretningen af dette. God Smag og udviklet Skønhedssans havde hun, og hun vidste derfor nøje, hvordan hun vilde have hver enkelt lille Ting — lige til Messing-Dørhammeren paa den grønmalede Yderdør mod Gaardsiden og til Messingklinkerne og Beslagene paa Forstuedørene.

Jeg tænker, det har været en Fornøjelse at bygge for hende, og vist er det, at hun selv levede op og rettede sig, mens dette Arbejde stod paa.

Hun vidste ogsaa, hvilke Indskrifter hun vilde have paa og i Huset. Paa Frontispicen ud mod Haven skulde der staa — og det staar der: »Herren tog, Herren gav, Herrens Navn være lovet, og i Forstuen ud mod Gaarden — over Døren til den store Havestue skulde der staa — — nej, dette kunde hun ikke selv faa sat sammen i Korthed; men saa gav hun en af sine Venner en lang Recept paa det meget, hun vilde have med i denne Indskrift, og deraf blev disse fire tunge Linjer, der nu i mange Aar har mødt enhver, der er traadt ind ad hendes Dør:

Livets Haab paa Mindegrund
frit med Tro og Tak lad bygge
under Korsets Læ og Skygge
her til Sejrens Morgenstund!

Disse Linjer tilfredsstillede hendes Kristensind og hendes Danskesind, — de kunde tydes af ethvert dansk Øje og Hjerte, mens en Tysker vilde have ondt ved at faa fat paa dem. — Og saa begyndte det nye Liv i den nye Gaard.

* *
*

I Aaret 1894 var der hos de to gode danske Mænd, Forstander Ludvig Schrøder, Askov, og Pastor Johannes Clausen, Vonsild, vaagnet en Tanke om at planlægge et Arbejde til Fremme af det kristelige Liv i Nordslesvig. Kristelighed saa vel som Folkelighed vantrivedes selvsagt paa mange Maader under Fremmed-Herredømmet, og det laa derfor nær, at en saadan Tanke kunde opstaa hos Mænd, der — som de to nævnte — levede og arbejdede nær ved Grænsen med Blik og Hjerte vendt mod Folket Syd for Kongeaaen.

Marie Skau var blandt dem, der først — med taknemmeligt Klarsyn og med hjertevarm Forstaaelse tog imod denne Tanke, og Svaret, hun fik paa sin Forstaaelse, var dette, at man valgte hende til Sekretær og Kasserer i det saakaldte »Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig«, som stiftedes 8de Maj 1895, Aarsdagen før Branden i Sommersted.

Om dette Valg og »Udvalg« har Marie Skau selv fortalt varmt og levende i Kirkeligt Samfunds Aarbog for 1924—25. Jeg giver her et kort Uddrag af hendes Skildring:

Paragraf I i Udvalgets Love lød saaledes: »Udvalgets Formaal er at fremme det kristelige Liv ved kristelige Møder og Foredrag, opbyggelig Læsning, Sygepleje m. m., samt ved at modtage Gaver til disse Formaal og Missionen,« — og nu gjaldt det jo om at komme i Gang med Arbejdet. Dette var ingen let Sag for Marie Skau — just i de Aar, hvor hun mistede sine Forældre, og hvor hun selv en Tid var syg. En Hjælp var det for hende, at hendes Far alvorligt tilskyndede hende til det; men som oftest var hun mere forknyt end modig. Fra første Stund stod det hende klart, at det Arbejde, der skulde gøres, for en stor Del maatte have sin Plads i

Hjemmene. For at det ikke straks skulde møde Modstand i Skikkelse af en preussisk Gendarm, var det nødvendigt, at det øvedes saa stilfærdigt og privat som muligt, og de sikreste Samlingssteder vilde derfor være gode, danske Hjem. Men her stod Marie Skau straks overfor den Vanskelighed, at hendes egen Mor først ikke syntes om den Tanke, at der skulde holdes Møder i hendes Hjem, og hvordan bede andre lukke deres Dør op, naar man ikke først vilde aabne sin egen. Det varede dog ikke længe, før denne Vanskelighed blev overvunden. M. S. fortæller kønt herom saaledes: »Ret forknyt tog jeg en Morgen til Aabenraa for at overtage mit Arbejde i Udvalget; men inden jeg skulde gaa, tog min Moder mig om Halsen og sagde saa inderlig alvorligt, at hun nu kunde indse, at det eneste rette var, at Hjemmene lukkedes op. »I Dag maa Du ikke tænke paa mig, men kun gøre frit, hvad din Samvittighed byder Dig.« — 12 Dage efter døde Fru Skau.

»Med begge mine Forældres Velsignelse kunde jeg altsaa nu tage fat. Og saa kom de mange Rejser Nordslesvig over.« Det gjaldt jo om at finde Steder og Hjem, hvor der var Ønske om og Plads og Evne til at afholde saadanne kristelige Møder.

»Til at begynde med,« siger M. S., »var Møderne faa og smaa, og megen Modstand mødte vi — først og fremmest fra Øvrighedens Side, dernæst fra de tyske Præster og smerteligst fra dem af vore egne, som havde sluttet sig til Indre Mission.

Præsterne Johannes Clausen og Vilhelm Bech forsøgte, saa godt de formaaede, at bryde denne sidste Modstand, og deres Forsøg mislykkedes vistnok ikke helt, selv om det vel maa siges, at det omtalte Udvalgs Arbejde altid nærmest var grundtvigsk farvet, hvorfor det ogsaa naturligt ved Genforeningen gik op i »Kirkeligt Samfund«.

Videre hedder det: »Af Protokollen fremgaar, at der i 1897 var afholdt 31 Møder, i 1906 130 paa 34 forskellige Steder, men saa fortæller Protokollen ikke mere, thi nu tager de danske Præster nordfra mere fat, og saa tier vi med at skrive om Møderne. Udvalget kunde, som saa mange af vore Foreninger, risikere, at Politiet vilde se Papirerne, og derfor mente

vi, det var bedst, baade naar vi holdt Generalforsamling og i Protokollen, at tie med Møderne. Skulde vi gøre Regnskab for, hvem der havde talt, kunde vi komme i en slem Forlegenhed.«

»Efterhaanden som der byggedes Forsamlingshuse rundt omkring, kom der fra disses ledende Mænd Anmodning om Talere til de kristelige Møder, man alle Steder gerne vilde have. Jeg har en Gang ordnet 60 Møder med danske Præster i Løbet af et Par Maaneder; men det var ingen let Sag. Vi kunde ikke telegrafere eller bruge aabne Postkort. Alt maatte ordnes omhyggeligt forinden. — Da Krigen kom, havde vi 52 Forsamlingshuse. I en Del af disse var der maanedlige Møder, i dem alle adskillige om Aaret, saa det blev ikke faa i det hele.«

Næste Punkt paa Udvalgets Program var Sygeplejesagen. Mænd som Redaktør Jessen, Flensborg, og Dyrlæge Gram, Københoved, havde i langere Tid — ogsaa før Udvalget blev stiftet — arbejdet med Tanken paa at faa et organiseret dansk Arbejde sat i Gang paa dette Omraade, og det blev for en stor Del Marie Skau, der fik Glæden af at føre denne Tanke ud i Virkeligheden. »Ogsaa i dette Arbejde mødte vi megen Modstand fra Øvrighedens Side,« siger hun. »Disse danske Sygeplejersker var dem en Torn i Øjet. Sygepleje og Velgørenhed var kun et Skjul, som vi kunde benytte os af. I Møgeltønder opstod der en Strid om dette, og vi havde det Særsyn, at Præsten forsvarede os offentlig i Bladene. Han var glad over den gode, uegennyttige Kvinde, vi havde derude som Plejerske, og var samvittighedsfuld nok til, at han vilde tale Udvalgets Sag. En ejendommelig Situation for os: Tyskere, der stredes indbyrdes om vort Arbejde. Da Striden var endt, skrev Redaktør Jessen i Flensborg Avis en fortrinlig Artikel: »Om Martha og Maria,« begrundet paa, at Fru Martha von Køller var Formand for »Frauenverein«s Arbejde i Nordslesvig, Marie Skau for Sygeplejesagen i Nordslesvig.

Udvalgets Sygeplejersker blev uddannet dels paa Diakonissestiftelsen i København, dels paa Sygehusene i Odense, Ørsted, Ribe og Aarhus. Igennem Aarene uddannedes omkring 115

Sygeplejersker. Af disse var ved Krigens Udbrud 32 i Arbejde paa forskellige Steder i Landet.

* *
*

En udmærket aandelig Støtte saa vel som timelig Raadgiver havde Marie Skau efter sine Forældres Død i sin Onkel »Per Skau«, Bukshave, denne herlige Adelsbonde, hvis Sind — trods mange Sorger og megen Modgang — bevaredes ungt helt op i Oldingealderen og hvis Tro paa, at Sandhed og Ret skulde sejre, og at »Genforeningsdagen« skulde oprinde, var ukuelig som selve Haabet derom.

»Om jeg kommer til at opleve den eller ej, betyder intet; men at den vil komme, det ved jeg,« sagde han, idet han med lysende Sejrsglæde i sit kloge, aarvaagne Blik saa frem over Tiderne. Paa dette Punkt taalte han ikke mindste Modsigelse. Godt for Marie, at han levede saa længe. Og hvor glædede han sig ikke over hende og hendes Gerning — baade indadtil og udadtil.

Hun havde saa vist ogsaa nok at gøre til begge Sider. Med Gaardens Drift gik det saa godt, som det kunde. Hun havde den Lykke at faa flinke Folk, Piger saa vel som Karle. Det har alle Dage været en Glæde at se, hvor selvfølgelig smukt Forholdet mellem hende og hendes Folk var; men hun gik ogsaa selv i Spidsen med et godt Eksempel.

I Aaret 1902 fik hun en ny Bestyrer, en ung Nordslesviger, Jørgen Petersen fra Stursbøl, — en dansk, en dygtig, en god Mand, der i al sin Færd saa paa hendes og Gaardens Tarv, — Bonde i Sind og Skind af den ægte, sønderjydske Slags, godt 13 Aar yngre end hun.

3die April 1903 ægtede denne Mand og Marie Skau hinanden.

Kærlighedens Mod har sin Løn i sig selv. Livet fremover viste, at Marie Skau paa sin Bryllupsdag var tro mod alt det bedste i sig selv og i sin Slægt. Aldrig gjorde hun og Jørgen hinandens Tro til Skamme.

Til deres Bryllup skrev en af hendes nærmeste Venner en Sang, der i nogen Maade karakteriserer saa vel Bruden som hendes Ægteskab, hvorfor jeg anfører den her:

Mel.: Der er Haab i vort Bryst.

Hun har løftet sin Arv paa den fædrene Grund,
hun har hæmpet med Haab imod Haab,
hun har staaet alene med Smil om sin Mund
under Trængslernes lutrende Daab.

Hun har stævnet mod Himlen sin Længsel i Bøn,
hun har knælet ved Korset i Tro,
og med skælvende Tak har hun lært det i Løn:
kun i Gud finder Hjertet sin Ro.

Hun har lært det med stigende Tak, at i ham
kan et Menneske vogte sin Skat,
saa den aldrig skal trædes i Støvet med Skam,
men skal vokse ved Dag og ved Nat.

Ja, skal vokse sig stærk under Længselens Kaar
og skal flette af Savnet sin Krans,
og, mens stille der ventes i Dage og Aar,
vinde renere Evigheds Glans.

— Nu med Myrter om Haar hun paa Fædrenes Grund
staar, en lykkelig, takkende Brud,
og for Alteret gaar hun med Smil om sin Mund,
sand og tro mod sin Kærligheds Bud.

Og som ene hun rank under Korsfanen stod,
med sin Ven hun herefter vil staa,
under den vil de sammen fra Gud hente Mod
til at bære, hvad han lægger paa.

Under den vil de pløje og Marken tilsaa,
under den vil de høste med Sang.
Under den vil fra Døden til Livet de gaa,
baaret oppe af Guldharpers Klang.

Saa Gud signe Jert Dagværk paa Fædrenes Grund.
Lad det øves i Frelserens Navn.
Da hans Saakorn skal blive i Haand og i Mund
Sønderjylland til Lykke og Gavn.

* * *

Den Staaplads, Marie Skau samfundsmæssigt set havde haft i sit Hjem — baade mens hendes Forældre levede og efter deres Død —, blev ikke mindre bred og sikker, da hun kom til at hedde Marie Skau-Petersen. Tværtimod. Arbejdet i Hjemmet lettedes hende nu paa det føleligste. At Jørgen Petersen var Mand for at styre en Gaard, saa der blev Fremgang i Sagerne, det vidste hun, før hun gav ham sin Haand; men i hvor høj Grad dette, at Hoved-Ansvaret for Gaardens Drift nu laa trygt og roligt i hans dygtige Haand, i hvor høj Grad det frigjorde hendes egen Haand og gav Kræfter til andet Arbejde, vidste hun næppe, før Frigørelsen var der. Men den bedste Hjælp og Støtte i alt det Arbejde, som Marie Skau-Petersen i dette Aarhundrede — kristeligt, socialt og nationalt har faaet Lov og Lykke til at tage Haand med i — i Nordslesvig, har Jørgen Petersen givet hende i sin altid vaagne og fint mærkende Sans for dette Arbejdes Betydning og i sin sunde, ligevægtige Vurdering af Maries Evne til Deltagelse i det. — Kønt fortæller hun selv herom i den Skildring, der i Kirkeligt Samfunds Aarbog gives af, hvordan Arbejdet for Opførelsen af Helsehjemmet ved Vilstrup Strand blev sat i Gang.

Længe før Krigen brød ud, var der tænkt paa dette Hjem, og man var saa smaat begyndt at samle ind dertil. »En Dag,« fortæller M. S.-P., »talte jeg ret forknyt med Pastor Rasmus Thomsen, Haderslev, om vort Arbejde. Forknyt, fordi jeg fandt, der blev gjort altfor lidt. Jeg spurgte ham, om han ikke kunde pege paa nye Arbejdsfelter, og saa udbrød han: »Aah, jeg har her i Skolegade daglig et Syn, som piner mig. Det er de mange kirtelsyge Børn. Hvor de kunde trænge til at komme til Kysten og faa frisk Luft og Bade. Gør noget for dem.«

Imidlertid standsedes denne Tanke, som saa mange andre gode Tanker under Krigen. Men siden blev den genoptaget. — Officers- og Vagtmandsbarakken fra Fangelejren ved Sommersted blev købt for 10,000 Mk., og det var Meningen, den skulde flyttes til et Sted ved Kysten for her at omdannes til et Feriehjem for kirtelsvage Børn. En skøn Tanke. Det viste sig dog meget vanskeligt at finde det rette Sted, — var der ikke det ene, saa var der det andet i Vejen. Tilsidst sammenkaldtes hele Bestyrelsen for »Udvalget« til Drøftelse af Spørgsmaalet. Tiden til, at Pengene for Barakken skulde betales, var inde; men hvad skulde det blive til med at faa den opført i ny Skikkelse? Stemningen var tung og opgivende, og da det kom til en Afstemning om Spørgsmaalet, faldt denne ud i en Beslutning om, at Barakken skulde sælges og Sagen opgives. Marie Skau-P. sad ved denne Afgørelse med en »knugende Følelse af dyb Smerte.« Lige siden Rasmus Thomsen havde lagt denne Sag til hendes Hjerte, havde hun bedt Gud velsigne og fremme den, og — nu skulde den opgives. — Da strøg det igennem hende: »Du køber Barakken og forsøger endnu en Gang, om der ikke kan findes en Plet Jord, hvor vi kan stille den op. I det samme bad hun om, at man vilde overlade hende den, hvad man høfligt gik ind paa. »Min Mand røbede ikke den mindste Smule Overraskelse,« siger hun. »Han sad og røg sin Cigar, rolig som altid. Et Øjeblik efter brød vi op; men da jeg sad i Vognen og lidt ængsteligt spurgte ham, hvad han havde at sige til det, jeg havde gjort, svarede han: »Det var det klogeste, Du kunde gøre. Den Sag *maa* føres igennem, og den vil ogsaa blive det.«

Imidlertid syntes det fremdeles umuligt at finde en passende Plads til det paatænkte Hjem, og nu var ogsaa Marie ved at tabe Modet. Efter en ny Skuffelse siger hun en Søndag Morgen til sin Mand: »Lad os nu give op, jeg kan ikke haabe mere,« men herpaa svarer han: »Ikke paa en Søndag. Saadan en køn Dag vil vi bevare Haabet.« I det samme ringer Telefonen. Det var Jørgen Gram fra Gabøl, der bad dem komme derud. Hans Svoger Christensen fra Haust kom ogsaa. I Gabøl blev Sagen drøftet, og Nicolaj Christensen mente

da, at han muligvis vidste en god Plads, som han fik Fuldmagt til at købe, og Arkitekt P. Gram fra Haderslev, Jørgen Gram fra Gabøl og Jørgen Petersen tog sammen med Christensen Ansvaret for den økonomiske Side af Sagen.

Mandag Formiddag ringede Christensen, at nu havde han fundet Stedet, — den dejlige Plet, hvorpaa Børnenes Helsehjem nu ligger.

Og saa rejstes Fangelejren, dette mørke Krigsminde, i ny Skikkelse, til Velsignelse, Helse og til Glæde for Hundreder og atter Hundreder af Smaabørn. Pengene dertil kom forholdsvis let. Sønderjydsk Fond gav en rundhaandet Gave paa 50,000 Mk. — Og de menneskelige Kræfter forenet med det menneskekærlige Hjerte, der skulde til for at lede og styre et saadant Hjem, stod rede og vel rustet i Sygeplejersken, Maren Sørensens stærke, djærve Skikkelse. Den, der har besøgt Helsehjemmet ved Vilstrup Strand, vil have faaet et Indtryk af Skønhed og frisk Barneglæde, som Hjertet ikke let kan glemme, og man forstaar saa vel, at Jørgens og Maries Øjne kan lyse bare ved Tanken paa og Talen om — allerbedst dog ved Synet af den legende Børneskare paa den friske Strandbred. Hver Sommer i de Aar, Helsehjemmet har bestaaet, har Børn — fra forskellige Egne i Nordslesvig som ogsaa fra Flensborg — i Hold paa ca. 60 ad Gangen tilbragt 6 Uger paa Hjemmet og er rejst hjem styrkede paa Sjæl og Legeme. Den aandelige Side af Arbejdet betyder for Maren Sørensen og hendes Hjælpere fuldkommen lige saa meget som den legemlige, og Gud har givet hende sjældne Evner til et saadant opdragende Arbejde.

* *
*

Da Budskabet om Krigens Udbrud — hin mørke Augustaften 1914 — kom til Hjemmet i Sommersted, samledes alle tilstedeværende i Havestuen, ogsaa Gæsterne, som ellers hurtigst mulig skulde af Sted, hjem over Grænsen. Marie knælede og bad højt — til Livets Gud om Livets Kraft til at møde og

sejre over den Mørkets Dødsbølge, som man følte nu rullede ind over Verden. Da hun rejste sig fra Bønnen, sagde hun klart og stærkt: »Nu tror jeg, at vi kommer tilbage til Danmark.«

Ja, de kom tilbage. Gud være lovet. — Sammen med sin Mand oplevede Marie Skau-Petersen hin vidunderlige Dag, da Dannebrog atter kunde hejses i Slægtens gamle Have og Gaard. Men — hvad maatte der ikke lides og kæmpes, før denne Dag naaedes. To Brødre af Jørgen Petersen, hvis Mor i sit andet Ægteskab bar Navnet Østergaard, Jeppe og Peter Østergaard, prægtige, lovende unge Mænd, blev der ude.

Strømme af Blod og Taarer kostede det i 1864 Danmark at miste Sønderjylland, og endnu stridere Strømme kostede det i Verdenskrigen Sønderjylland at vinde tilbage — saa langt som det lykkedes. Aldrig faar Danmark sin Gæld til vort Grænsefolk betalt.

Men — »de vil ingen Klagesang,« — og vi andre vil den ej heller. Det gælder om Sønderjyderne i sin Helhed og vistnok særlig om dem, der har deltaget i og overlevet Verdenskrigen, at »de gemmer stolt, hvad ondt de led.« Stolt og tavst, men tillige — for de bedstes Vedkommende — ydmygt, i Erkendelse af, at ingen ved egen Kraft kan gaa helhjertet og helsindet ud af Trængsler og Rædsler som dem, Deltagerne i Verdenskrigen var inde i.

* * *

I alle de Aar, Verdenskrigen varede — og endda længere — saa jeg ikke mine Venner i Sommersted; men da jeg atter mødte dem, spejlede Guds Sol sig i Øjne, der lyste af Taknemmelighed og glad Forventning. Det var i Sommeren 1919, at jeg havde den vidunderlige Glæde — stille og skjult, thi endnu skulde man udenom Gendarmen — at bringe min elskede Mors Flag, det, der sidst havde vajet over hendes Kiste, — ned til Hjemmet i Sommersted, hvor det fik den Ære at hejses paa Afstemningsdagen. Renere eller større Glæde har

jeg ikke haft. »Giv Tid, og hvad Du drømte skønt, Du skal i Sandhed skue,« — drømte — og *troede,* — og nu oplevede vi det.

* *
*

3die April 1928 fejrede vore Venner deres Sølvbryllup i Haderslev, hvor ogsaa deres Bryllup havde staaet. En stor Skare af Slægt og Venner havde de samlet om sig, og det blev en Fest under Dannebrog, som sent vil glemmes af dem, der fik den Glæde at være med til den. Den hvidhaarede Sølvbrud stod rank — som for 25 Aar siden — i sin hvide Brudedragt og mødte Gæsterne med et Smil, mens Øjnene lyste af en Glæde, som Aarene — med al deres Kamp og Strid — kun havde gjort dybere og renere. Guldet, hun bar paa sit Bryst, Gaven fra Danmarks Konge, skænket hende med Tak for det ærlige, trofaste Arbejde, hun har gjort for at hjælpe og højne sit Folk, funklede og talte om Guldet, som gemmes i Hjertet. Og hos hende stod Jørgen, Sognefogeden fra Sommersted, jævn og ligetil som altid, — en Ridder efter hendes Hjerte.

Saa give Gud dem begge en fredfyldt Aften paa Jord og en solfyldt Morgen paa Livets Kyst.

Roskilde, Juni 1929. *Fred Tolstrup.*

ANNE MARIE SKRUMSAGER,

FØDT KLOPPENBORG.

Den 1. September 1834 fødtes Anne Marie Kloppenborg paa Bejstrupgaard i Københoved. Hendes Forældre var af højst forskellig Rod. Hendes Moder, Mette Kirstine Theisen, var født paa Toftlundgaard i Langetved, hvor hendes Forældre var bekendt som stræbsomme og dygtige Gaardmandsfolk, der førte et stilfuldt Hjem, hvor gammeldags Fromhed var til Huse. Hendes Fader, Hans Diderik Kloppenborg, var født i Gram, Søn af Tingskriver Kloppenborg, som var født i Heide i Ditmarsken og gift med en Borgerdatter, født Otzen, i Haderslev. Familien var paavirket fra Christiansfeld, og Brødremenighedens Folk samledes i dette Hjem.

Det var i Kloppenborgs andet Ægteskab, at Anne Marie fødtes; han havde først været gift med en ælre Søster til Mette Kirstine, som var død, efter at de havde været gift i godt et Aar. Mette Kirstine havde været forlovet før hun blev gift med

Kloppenborg. Men den solide Johan Theisen fandt, at han i Grunden var kommen daarligt af med den Medgift, som den første Datter havde faaet, naar Kloppenborg nu giftede sig med en fremmed, hvorimod det hele jo godt kunde reddes og blive sammen, naar han fik en Datter og en Medgift mere, og saadan blev det, selv om det ikke svarede til de unges Følelser.

Anne Maries Moder var en stille beskeden Kone af ualmindelig Dygtighed og stor Godgørenhed. Hun opdagede snart, at hendes Mand var fantasifuld og arbejdsglad, men havde en daarlig Orden paa Pengekassen. Hvor meget Ægtefolkene har forhandlet om denne Sag, vides ikke, men det varede ikke længe, før Mette Kirstine raadede for Kassen og vedblev hermed, saa længe hun levede. Hans Diderik gik altid til hende, naar han skulde bruge Penge, og det stod han sig godt ved, thi Mette Kirstine var en udmærket Kassemester.

For hundrede Aar siden var Københoved meget forskellig fra Byen, som vi nu kender den, Væksten, som senere kom saa rigt fra Højskole, Frimenighed og Forsamlingshus, havde endnu ingen drømt om; men der var noget, som fremdeles er det samme. Københoved var altid en By, som laa mellem Øst og Vest. Bedriftsformen var mest Østbo, men Sind og Væsen mest Vestbo. Maries Hjem var ved Tilkøb blevet en af de største Gaarde, hvor der var Liv og Virksomhed, og der kom mange Folk; thi hendes Fader havde en stærk Trang til at yde Gæstfrihed, og da hendes Moders Evne til at beværte Gæsterne svarede hertil, blev det snart et Hjem, hvor Venner og Naboer strømmede ind, saa det blev et Samlingspunkt for By og Egn.

Hendes Fader, som havde været i Tobaksspinderlære hos en Morbroder i Haderslev, før han blev Bonde, havde gaaet i tysk Skole, og i hans gamle Bibel skrev han Tysk, da han fortæller, at han den 10. Juli 1830 blev gift med sin første Kone. Men Byens Jævnhed har straks virket dragende paa ham, saa han følte sig hjemme i den, og da han indskriver sin første Datters Fødsel Aaret efter, skriver han *Dansk;* nu er det faldet ham naturligere.

Anne Maries Hjem var grundet i den Tid, da Landbruget

langsomt hævede sig op af en Pengekrises Rystelser, som havde hensat det i lignende Ulykker, som vi nu igen maa opleve. Man var langt nede, Opgangen gennem Trediverne kom langsomt og oplivende, medens den nationale Opvaagnen fulgte i Hælene paa den, saa vi maa kalde det en skøn og grødefuld Tid. Men det blev en Brydningstid, som Grænselandet næppe før havde kendt. De to Nationer i Hertugdømmerne, som længe havde levet fredeligt med hinanden under den danske Konge, vaagnede efter Napoleonskrigene op til en før ukendt Nationalbevidsthed, som førte til de to slesvigske Krige, og den Kulturkamp, som stadigt er vedbleven i Krig som i Fredstider. Bølgeslaget fra disse Brydninger slog snart ind over Københoved, kastede nyt ind i Hjemmene og delte dem i to Lejre. Den danske blev langt den største, men ret mange Storbønder hældede til Slesvig-Holstenismen. Hjemmet paa Bejstrupgaard fandt snart sin Plads afgjort og stærkt i den danske Lejr. Disse Brydninger tog deres Begyndelse, da Anne Marie gik i Landsbyens Skole hos en udmærket Lærer, Frydendahl, som altid omtaltes med den største Højagtelse af alle sine Elever.

Begivenhederne fulgte nu Slag i Slag. Bladet Dannevirke, som udkom i 1838, blev snart vejledende for Danskheden, man talte om andre Ting end før; yderligere kom der stort Nyt til, da Rødding Højskole aabnedes i 1844. Anne Maries Barndom blev stærkt præget af disse Begivenheder, som tilførte hendes Hjem mange Besøg af den danske Rejsnings bedste Mænd. Hendes Fader var Sognefoged og Efterretningsmand for den danske Hær, hvilket sidste Hverv kom til at præge Livet paa Bejstrupgaard i Treaarskrigen.

Efter Slaget ved Slesvig i 1848 maatte den danske Hær gaa tilbage efterfulgt af Slesvig-Holstenerne. Anne Marie fortalte sine Børn, at en Formiddag holdt Oprørerne deres Indtog paa Gaarden. De Militære kendte hun ikke, men derimod nogle Meningsfæller af dem fra Egnen, som de havde med. De spurgte efter Kloppenborg, som dog saa hurtigt var bleven opmærksom paa Faren, at han sammen med sin Kone var forsvunden op paa Loftet, hvor han blev begravet i en Bunke

Rug. Mette Kirstine skyndte sig herefter sagte ned i Stuen, at ingen skulde høre, hvorfra hun kom; hun sagde nok en Usandhed, og der foretoges nu en skarp Husundersøgelse uden Resultat. Da Tyskerne igen var borte, kom Kloppenborg atter frem, og der holdtes Krigsraad. Man fik hurtigt at vide, at de ubudne Gæster havde arresteret flere fremtrædende Mænd paa Egnen, og Raadslagningen resulterede derhen, at Kloppenborg den paafølgende Nat sadlede sin Hest, tog Afsked med Kone og Børn og red nord paa, hvor han naaede frem til den danske Hær, som under Olaf Rye trak sig tilbage op gennem Jylland.

Mette Kirstine styrede nu Gaarden sammen med en solid Avlskarl, Peter Jensen, saa længe Krigen varede, og den Skolegang, som Anne Marie nød hos Frydendahl i disse bevægede Aar, har sikkert haft en særlig Farve; hun talte tit om den Tid.

Da Treaarskrigen endelig fik en god Afslutning, oprandt der nu en gylden Tid for Nordslesvig. Kloppenborg vendte hjem sammen med Soldaterne, som overalt blev modtaget med store Festligheder. Anne Marie fortalte, at hun havde Indtryk af, at hendes Fader spurgte med Ængstelse til Bedriftsforholdene, men det var med Stolthed, hun fortalte, at hendes Moder havde styret saa dygtigt, at ikke alene Gaarden var holdt i god Gang, men at der ogsaa var blevet kontante Penge tilovers.

Anne Maries Ungdomsaar falder nu i de lykkelige Aar mellem de to Krige; havde der været meget Rykind paa Bejstrupgaard før, saa blev det dog mere nu, og hendes Fader talte med hende, om det ikke blev bedst, at de byggede et nyt Stuehus, da det blev for smaat i det gamle, og hun var med paa det, da hun kendte Faderens Byggelyst og mærkede, at hendes Moder ikke var betænkelig. Af Maries Fortællinger forstod man godt, at hun ved den Tid var medbestemmende og betød meget for begge Forældrene; hun var jo eneste Datter, efter at hendes Søster var flyttet til Toftlundgaard. Men blev hun noget forkælet, saa forhindrede det ikke, at hun kom godt med i Arbejdet og blev dygtig til det,

ligesom det i ingen Maade bragte hende paa Afstand fra de Jævnaldrende i Byen, med hvem hun havde det bedste Venskab. Der var et Par Smaakaarsfolk i Byen, som flyttede til Maltbæk, hvor de kort Tid efter skulde have Barn i Kirke; men i Nabolaget var der ingen af Kvinderne, som kunde formaaes til at være Gudmoder, og Konen gik da til Københoved og klagede sin Nød for Anne Marie: »Det er ikke saa let for Smaafolk i det fremmede,« sagde hun vemodigt. Da sagde Marie: »Det skal du ikke være ked af, hvis du vil have mig til det, gør jeg det gerne.« Konen blev glad og takkede hende, og den Søndag, da Barnedaaben fandt Sted, lod hun Kørehestene spænde for Kaleschen, alt var pudset og Kusken i Liberi. Da hun kørte af Gaarde, saa Forældrene beundrende efter hende. Hun kørte til Hjemmet, hvorfra Barnedaaben skulde foregaa, og tog hele Familien med til Kirken; de kom saa festligt frem, at ingen fik Anledning til at se beklagende paa dem. Pigen, som Marie blev Gudmoder for, kom senere meget i hendes Hjem, saa længe hun levede.

Men Byggeriet paa Bejstrupgaard gik nu flot; foruden Stuehuset byggedes der fire Længer, og oven paa den Anstrengelse holdtes der et stort Rejsegilde for Omgangskredsen, hvortil ogsaa Lærerne fra Rødding Højskole hørte. Stemningen var høj, der holdtes mange Taler, og den bekendte I. L. Knudsen holdt ogsaa en Tale, hvori han søgte at holde lidt tilbage. Han sagde: »En Bog med Guldsnit kan være skøn, naar den omfatter et godt Indhold; paa Bejstrupgaard var der hidtil Jævnhed, Hygge og Gæstfrihed, lad nu det følge med ind i den smukke Ramme, som her er skabt.« Han sagde det paa en Maade, saa Marie mente, at det var rettet til hende, og hun glemte det aldrig. Det var rige Aar for hende; et Par Aar var hun ude i en Præstegaard og i et Gaardmandshjem i Koldingegnen; men hendes gladeste Fortællinger var dog fra de mange Københavnsrejser, som hun foretog med sin Fader, der i Krigsaarene havde erhvervet Venner i Hovedstaden, som de besøgte.

Saadan gled de glade Ungdomsaar, og Marie blev forlovet med Eskild Skau fra Sommersted, yngste Broder af Lau-

rids Skau, som gjorde et stort Forlovelsesgilde paa Mariegaard i Haderslev, og det saa straalende ud, men blev ikke af Varighed.

Efter et Par Aar blev hun forlovet med Lærer Kloster i Skodborg, som døde faa Maaneder efter. Det har sikkert været denne Forlovelse og dens bratte Afslutning, som gav Anledning til, at Marie en Tid beskæftigede sig med Tanken om at indrette en Højskole for Piger paa Bejstrupgaard. Der faldt altid Vemod over hende, naar hun talte om Kloster.

Medens alt dette skete, havde de i Grindsted faaet en ung Lærer, der kunde meget mere end almindelige Degne ved den Tid; han var nok en »afbrækket« Kandidat, og der gik stort Ry af hans Færdigheder. Niels Hansen paa Skrumsagergaard sendte sin Søn Jørgen til Grindsted for at tage Belæring hos den kloge Mand, og Jørgen var om Dagen i god Sikkerhed i Skolen, medens han tilbragte Natten sammen med to Karle i et af Byens Karlekamre. Den ene af Kammeraterne var en ældre Karl Hans, der havde oplevet en Del, som han fortalte den yngre. Fortællingerne var meget fra Slesvig, som var et Eventyrland med store Rigdomme. Hans havde tjent hos en Bonde, der var saa rig, at der kom Friere til hans Døtre fra det slesvigske. Der var ogsaa herlige Piger med god Medgift i dette velsignede Land, og han nævnede en Mand, der hed Kloppenborg, som havde en Datter, der overgik de fleste. Jørgen sov ind, medens Fortællingen rasede videre. Men efter nogle Aar kom han paa Rødding Højskole, hvor han ved et Bal hørte Marie Kloppenborgs Navn nævne, og nu mindedes han Fortællingen fra Grindstedtiden.

Jørgen Skrumsager blev efter Skoletiden Forvalter hos Kloppenborg. Marie morede sig i den første Tid over denne efter Egnens Forhold noget »Vadmels-Vestjyde«, hun fandt ham mildest talt ubehændig og ugalant; men han var nu alligevel meget interesseret og vidste meget mere end de fleste; han vovede sig uforknyt frem i Samtalen med de ældste og havde en Mening. Efterhaanden blev Billedet stærkt og tillidvækkende. Jørgen Skrumsager vandt snart mange jævnal-

drende Venner i Københoved, de nærmeste blev vel P. M. Schmidt, I. P. Gram og Claus Dall.

Denne Kreds samledes tit med flere i Kloppenborgs Havehus paa Højen, hvor Dagens Begivenheder drøftedes i Sommeraftenstunden. Her vedtog man en Aften, at man burde formaa Hans Sveistrup i Nørup til at søge Præstekaldet i Rødding og Skrave. Kloppenborg gik lige paa, han kørte Dagen efter til Nørup og fik Tilsagn, derefter gik han løs paa Kongen, som sendte ham til Minister Monrad; der var her nogen Modstand, men Sagen førtes heldigt igennem i kort Tid, og hermed indlededes i 1861 det rige Menighedsliv i Skrave og Rødding, hvoraf senere Rødding Frimenighed fremgik, da Prøjserne affordrede Præsterne Troskabseden og dermed fordrev den største Del af de dansksindede.

Gennem de mange Samtaler, som denne Præstekaldelse gav Anledning til, lærte Marie og Jørgen hinanden at kende, og Aaret efter var de forlovet. Dette blev ikke hemmeligholdt ret længe, og hvad der var i Vejen, er vel ikke let at sige, men Kloppenborg var imod Partiet trods det, at han ellers hidtil havde været venlig mod sin Forvalter, som var en formuende Mand af anset Familie. Maaske var Jørgen Skrumsager ham en Streg for grundtvigiansk og selvsikker.

Jørgen Skrumsager tog fra Bejstrupgaard, men blev i Sognet; han prøvede sig som Forpagter hos Claus Dall, og var Forvalter hos Laust Kaltoft, som havde været gift med Kloppenborgs ældste Datter og boede paa Toftlundgaard. Han blev nu indkaldt til Hestgarden i 1863 og var i Krigsvinteren 1864 paa Rekrutskolen i København. Marie var i Krigstiden hjemme hos sine Forældre, som havde Indkvartering meget af Tiden. Det var Østrigere, som man senere kun talte godt om, og de forulempede ikke hendes Fader.

Der var dyb Sorg i Hjemmet, naar Ulykkesbudskaberne kom fra Dannevirke, Dybbøl og Als, men tungest blev det, da Grænsen droges ved Kongeaaen. Man kunde næsten hverken forstaa eller tro det. Marie fortalte, at der blev saa tyst i Byen, Sangen forstummede undtagen ved Gudstjenesten, hvor man sluttede sig inderligere sammen om den afholdte Præst. Hen-

des Fader var efter Krigen ligesaa meget imod Forlovelsen som før; det lettede ikke Tilværelsen. Men nu købte Jørgen Skrumsager en mindre Gaard i Byen; han var lige saa lidt oplagt til at vige for Kloppenborg som for Tyskerne. I den Spænding, som her var bleven, tog hele Familiens Vennekreds de Unges Parti; ogsaa Mette Kirstine holdt med sin Datter, saa Kloppenborg stod meget ene; men han var ubøjelig.

De Unge overvejede og lagde Raad op; det var jo urimeligt, at de ikke maatte blive gift. Anne Maarie talte om H. A. Krygers Mellemkomst; han var vel nok den af Kloppenborgs Venner, der bedst kunde magte ham; de var bleven Venner i Treaarskrigen, da de begge var ved Hæren om Sommeren og i København om Vinteren. Jørgen Skrumsager viste af: Det hjælper ikke; din Fader bøjer sig kun for en fuldbyrdet Kendsgerning; vi maa trodse og tage selv, hvis du tør? Jeg vil se efter en Præst til at vie os; vi er jo myndige.

Anne Marie gik ind herpaa, og saa gik J. Skrumsager først til deres Ven, Pastor Svejstrup. »Nej,« sagde han, »vie Dem mod min gamle Vens Vilje og uden hans Vidende bag hans Ryg, nej, det gør jeg aldrig, det kan De stole paa. De maa først være enig med den Gamle, saa kom til mig. Jeg vil ogsaa raade Dem fra at føre Marie Kloppenborg ind i Deres lille, lavloftede Gaard; det kan De let komme til at fortryde; hun er en god Pige; men hun er meget bedre vant.« Det var en kold én, J. Skrumsager gik videre, det kendes ikke hvor mange Præster, han forgæves søgte i Egnen; men de var alle lige afvisende: Mod Kloppenborgs Vilje. Nej! Saadan gik Aaret 1865. Men 5 Mil mod Syd i Arrild boede den mærkelige Præst Ørbæk, som hjalp saa mange, naar det kneb med forskellige Slags Fordomme; mest berømt var han bleven ved at holde den Tale for Kong Frederik d. 7., som Kongen kaldte den bedste, da den var kort og god. Ørbæks Tale havde lydt: »Velsignet være den, som kommer i Herrens Navn. Amen.« Til denne Mand tyede nu Skrumsager, og Ørbæk, som havde været med til meget værre Ting, sagde ja. Der blev løst Kongebrev og lagt en meget omhyggelig

Plan for, at alt kunde gaa saa lydløst som muligt. De nære Venner var indviet i Planen og ivrige Medarbejdere. Sagen var god og eventyrlig, og det kunde da nu ogsaa være morsomt at trodse den Gamle, som de var vant til at bøje sig for. Kongebrevet var i Orden, I. P. Gram blev Dagen før Brylluppet sendt forud til Arnum for at være parat til hurtigt at føre Brudeparret videre med friske Heste, da man maatte være belavet paa Forfølgelse, og Kloppenborgs Heste var gode. Maries Fætter, Juhl Boysen, stillede sin Ejendom Mikkelborg til Raadighed for Brudeparret, saa de kunde bo der, indtil de hørte, hvordan det udviklede sig paa Bejstrupgaard. Hans Madsen fra Gøtterup, som var gift med en Kusine til Marie, var bestilt til sammen med sin Kone at komme til Bejstrupgaard Dagen før for at virke beroligende paa den Gamle, og nu syntes Mobiliseringsplanen i god Orden.

Det gik ogsaa glat efter Programmet. Længe før Dag gik Marie fra sit Hjem med det nødvendige Tøj, og faa Minutter efter sad hun hos sin Kæreste paa Vognen, som rullede mod Syd. Solen brød gennem Skyerne, da de kørte ud af Lindetskov. Præsten viede dem uden Forstyrrelse; der spistes en lille Frokost i Arrild Krø, og om Aftenen holdt de deres Indtog i Mikkelborg. Kloppenborg maatte bekende, at Vejen mellem Mand og Kvinde kan være vanskelig at spore, og saa mange, som her var sammen om at skjule den, var han fortabt i det Spil; han var jo omspunden, selv hans Kone var med i Sammensværgelsen.

Da Marie og hendes Mand vendte hjem til deres Gaard, gik der en Tid, før de saa hendes Fader. Kryger fra Bevtoft kom til Bejstrupgaard paa Besøg. »Vi skal om at se til Marie,« sagde han, »hun er jo bleven gift.« Saa gik de, og hermed var Isen brudt.

Efter et godt Aars Tid fødtes den første Dreng i Familien; Maries Moder var der straks, og da hendes Fader kom Dagen efter, sagde han: »Ja, naar du nu kommer op igen, vil vi gøre et stort Barselgilde omme hos os; vi har bedre Plads; nu vil vi have det godt igen.« Saadan skete det ogsaa.

Men Marie og hendes Mand havde den Aftale, at de skif-

tevis skulde give Børnene Navn, og Jørgen skulde begynde. Han overvejede vel noget; nej, opnævne den Gamle, det vilde være Snobberi, det vilde han ikke, og saa kom Drengen til at hedde Niels Ebbesen. Kloppenborg sagde ikke noget, Gildet stod med Glans og Pragt, og Marie sagde heller ikke noget. Men da den anden Dreng kom en varm Sommerdag 1868, var det hendes Tur at give Navn. Hun elskede sin Mand og vedblev alle Dage hermed; men hun beundrede sin Fader, den muntre, den heftige, den rundhaandede Mand, der gik lige sikker i Hytte og Slot og var velset begge Steder. Saa nævnede hun sin Fader, og han har sikkert været glad. Den Gang var Gildet kun lille, men to Aar efter gjorde Bedsteforældrene Testamente og gjorde Drengen til deres Universalarving. Efterhaanden blev Børneflokken paa fire Drenge og tre Piger; men den ældste Dreng, Niels Ebbesen, døde, da han i fem Aar havde været Forældrenes Glæde.

Forøvrigt gik det ikke i det nye Hjem, som Pastor Svejstrup havde prædiket. Det voldte ingen Vanskelighed for Marie at flytte ind i det lave Hus ved Vejen; hun gik med Dygtighed og Glæde op i sin Gerning, uden at det nogensinde mærkedes, at det faldt hende besværligt. Det var hende en Æressag at føre Huset sparsommeligt og gøre det hyggeligt og gæstfrit. Hun havde valgt, var klar til at tage Følgerne af Valget og vedblev altid at være glad for det Skridt, hun havde taget. Der gjordes ingen Selskaber i dette Hjem, men der kom mange Fremmede, som altid havde nok at tale om, og Gæsterne blev altid indbudt til at deltage i de Maaltider, som faldt, medens de var der. Jeg har tit tænkt paa Benjamin Franklins Forældre, som ikke havde Raad til at gøre meget for deres Børn, men de indbød da deres Venner, med hvem de førte gode Samtaler, medens Børnene hørte til. De, som samledes her, var fortrinsvis af den grundtvigske Vennekreds; det var det første unge friske Hold, som glædede sig ved de Tanker om Gud og Fædreland, som den gamle Folkefører fremsatte. Her kom af og til Venner fra grundtvigske Kredse i Landets forskellige Egne og fra de andre nordiske Lande; men her var ogsaa en hjemlig Kreds fra Nabolaget, som kom

daglig, snart den ene, snart den anden. Man drak aldrig »Punser«; man spillede ikke Kort, men man samtalede og var glad i hinandens Selskab. Her gaves hverken Stand eller Stilling i dette Vennelag, der var Husmænd, Gaardmænd, Haandværkere og Lærere, de betød lige meget. Alles Sind var vendt mod Danmark i stærk Tillid til, at Vorherre nok skulde føre os hjem, naar Timen var dertil. Her blev sunget Morgensang, og om Aftenen læstes der højt, det kunde være én af Dagens Bøger, men i lange Tider var det Snorres Norgeskrønnike og St. Blichers Noveller. Saa længe det var muligt, dreves her Hjemmeundervisning med Børnene. Den tyske Statsskole var »Edder og Gift«. Jørgen Skrumsager fortalte selv Bibelhistorie, Hanne Schmidt fortalte Danmarkshistorie, medens Christiane Posselt drev Kundskabsfagene og Marie ved mange Lejligheder fortalte Familiehistorie. Her blev fortalt meget og moraliseret lidt, men Marie gav dog gerne nogle Regler: »Der maa aldrig sés ned paa noget nyttigt Arbejde, ingen Stilling er ringe, naar den fyldes paa god Maade.« Naar de daglige Husvenner kom, drøftede Børnene med dem, hvad de havde hørt og hvad der laa dem paa Sinde. Asbjørn beklagede sig en Gang til I. P. Gram over, at hans Broder ikke strakte Benene lige ud, naar de gik i Seng, og det var bare Kujoneri; thi han var en Frossenpind. Gram overvejede Spørgsmaalet et Øjeblik og resolverede, at det var farligt at ligge med krumme Ben, han sprang op og viste, hvor daarligt en Karl med krumme Ben stod fast, naar han skulde slaas med Tyskerne; derefter stillede han pludseligt om, stod ret paa Benene og indtog en truende Holdning, saa enhver kunde se, at nu vilde det gaa galt for Tyskerne; hermed var dette Spørgsmaal ordnet.

Da Prøjserne i 1867 affordrede Præsterne Troskabseden, forlod som allerede nævnt de fleste danske Præster Sønderjylland. Svejstrup nægtede ogsaa Eden og blev afskediget, men han flyttede om paa Højskolen, hvor han fremdeles samlede Menigheden om sig, og Kloppenborg lod sin Storstue udstyre med Bænke og Prædikestol, saa man ogsaa kunde samles der, og Svejstrup fortsatte nu sin Gerning i Rødding

og Skrave. Der var kommet et saadant Røre i de to Sogne og ud over Sognegrænserne gennem Svejstrups Forkyndelse, at ingen Prøjsere kunde holde det nede, selv om de nedlod sig til nok saa megen Brutalitet. I Arbejdet for denne frie Menighed stod Marie altid ved sin Mands Side, og i de forskellige Slags Modgang, som den mødte, var de altid blandt de første til at værge om den, saa længe de levede. Udviklingen gik saadan, at Svejstrup i 1872 blev Sognepræst i Vejen Nord for Grænsen, hvorefter Cornelius Appel blev Menighedens Forkynder og i 1874 dens indviede Præst. Indtil Appels Præstevielse tog man fra hele Egnen over Aaen til Vejen, hvor Svejstrup besørgede Daab, Nadver, Brudevielse og Konfirmation for dem, som sluttede sig til den frie Menighed.

I henved tyve Aar samledes Menigheden i Salen paa Bejstrupgaard. Denne Gudstjeneste hver 14. Dag kom til at betyde meget for Familien, Børnene mindes disse Dage som hyggelige Stunder. Mette Kirstine dækkede altid et godt Bord efter Gudstjenesten, som først maatte holdes efter Kl. 4, og her blev saa Præsten og en Del af Vennerne sammen, mest til Drøftelse af, hvad man kunde gøre for at værge sig mod Tyskerne, men der drøftedes ogsaa de mange kirkelige Spørgsmaal, som de grundtvigske Kredse var optaget af. En særlig Fest var saadanne Aftener, naar Kryger var til Stede og bragte det sidste Nyt fra de Egne, hvor han bevægede sig. Da H. D. Kloppenborg døde 1882, rykkede Marie og Jørgen Skrumsager ind paa Bejstrupgaard og blev Vært og Værtinde for Menigheden, og det var dem altid en kær Pligt.

Ved den Tid var Samtaleemnet meget Protestpolitik eller Edsaflæggelse og de unges Forbliven i Landet. De mest udprægede Grundtvigianere holdt, saa det knagede, paa fortsat Udvandring, medens de lidt mere gammeldags Folk efterhaanden begyndte at se anderledes paa det; til disse sidste hørte ogsaa Marie, ligesom hendes Fader havde været af den Opfattelse, at det dog nok blev nødvendigt at lægge Roret om, han kunde aldrig tænke sig, at en Tysker nogensinde skulde komme til at besidde hans Gaard, og hans Datter havde det

ligesaa. Under Drøftelserne sad Børnene og lyttede og dannede sig deres Meninger.

Maries Forhold til hendes Moder havde altid været inderligt, og til hendes Fader blev det som nævnt ogsaa snart godt igen efter den første Drengs Fødsel. Mette Kirstine besøgte næsten dagligt sin Datter og glædede sig over Børnebørnene; hun bragte altid rare spiselige Ting med sig, saa de stimlede sammen om hende. Kloppenborg kom næppe saa tit og mest, naar han ventede at træffe sin Datter ene. Han sad saa i en bestemt Stol og talte med hende om smaat og stort. Efter sine Haderslevrejser havde han gerne en eller anden Overraskelse til Børnene, som med Spænding havde ventet hans Komme. Naar Marie talte med sin Fader i saadanne Stunder, sagde han ikke let nej til hende. »Ja,« siger Marie, »naar Sæden er lagt, skal vi en Tur til Vestjylland, Jørgens Forældre vil gerne se Børnene.« — »Ja, det kan jeg gerne tro. Hvordan gaar det hans Moder?« — »Det er ikke rigtig godt.« — »Nej, det ved jeg jo.« — »Det værste er, at vore Heste næsten er for medtagne til den lange Tur.« — »Ja, det er de; han er for haard ved Hestene.« — »Det kan godt være, men vi har merglet saa meget, og det skal jo til; kan du ikke laane os et Par, du har jo nok af dem, og de ser saa godt ud.« — — — »Hvad mener du?« — — — »Det skulde jo være Kørehestene og Kaleschen.« — »Ja, det skulde det vel.« — »Du kan vel undvære dem saa længe?« — — — »Ja, det skal jeg vel; men I skal være gode ved dem!« — Saa kørte Familien til Vestjylland; men det var et stort Offer for den Gamle; thi han elskede sine Heste.

Marie var altid tro mod gamle Venskaber; var der nogen i Vennelaget eller ogsaa andre, som det kunde knibe for med Klæderne, saa var det hendes største Glæde at hjælpe dem. Hun havde en stor Evne til at faa gammelt lavet om, saa det saa ud som nyt. Søren Skrædder var her hendes bedste Medhjælp; naar de saa ved sammenlagt Vid og Sørens Arbejde var kommen til et godt Resultat, blev Vedkommende, som skulde hjælpes, indbudt, og Paaprøvningen var da en særlig Fest, som Børnene overværede med stor Interesse.

Da Maries Fader gik i det 80nde Aar blev han syg, og det stundede mod Slutningen. Hun sagde da til Drengen, som skulde arve Gaarden: »Du skal nu takke din Bedstefader for det, han giver dig.« Da Drengen gjorde det, sagde den Gamle: »Det er godt; jeg vil gerne, at det bliver sammen, som din Bedstemoder og jeg har samlet; bliv nu god og dygtig, staa tidlig op, bliv ved Kirken, vær god ved din Moder og glem ikke de gamle Heste.«

Den Gamle gik roligt Døden i Møde og talte til det sidste med sin Datter om Ordningen, naar han var borte.

Da Marie og hendes Mand rykkede ind paa hendes Fødegaard, som de styrede i 11 Aar, fortsatte hun den samme jævne Gæstfrihed, som hun var vant til fra den lille Gaard. Det mærkedes mere paa Jørgen Skrumsager, at han følte sig oplivet af de større Forhold. Som nævnt gik Brydningerne i de Aar haardt mellem Protest og Realpolitik i Sønderjylland. I ingen Egn sad Krygers Protestpolitik fastere end blandt Grundtvigianerne i Røddingkredsen. Mænd som C. Appel og Jørgen Skrumsager var af dens ypperste Forkæmpere. Men den førtes saa længe, at den blev sin egen Bane, da Landet affolkedes og Jorden krævede sin Ret; den vilde plejes og bruges. Marie saa med Tilfredshed, at hendes Børn blev i Hjemlandet, selv om det var bittert for hende at sende den første Søn bort til Prøjserne.

Det var trange Aar for Landbruget, som var udmarvet, efter at Merglingens Opsving havde tabt sig, hvor man ikke endnu havde lært at tage Brug af Tidens nye Hjælpemidler, og det blev da økonomisk svære Aar, som Marie og Jørgen Skrumsager maatte tilbringe paa Bejstrupgaard. J. Skrumsager var tidligt bleven optaget af det offentlige Liv. Han var Kredsdagsmand, Sparekasseformand, den ledende Mand i Bygrandet, og paa den større politiske Arena efter Krygers Død vel nok Protestpolitikens første Bannerfører. Dette optog hans bedste Tanker, og Bedriften maatte finde sig i det, selv om den efter den 80-aarige Ejers Fratræden længtes efter noget andet og aldrig kom paa høj Ydelse. Herpaa bødede Maries økonomiske Husførelse saa meget, at det dog løb no-

genlunde rundt; men hun længtes efter at se sin Søn overtage Gaarden, og da dette skete efter 11 Aar, sagde hun til ham: »Jeg synes ikke, at det har lykkedes rigtigt for os; vi var vel for gamle, da vi kom til det; men nu vil jeg haabe, at du maa bringe mit gamle Hjem paa Fode, saa vil jeg blive glad.« Saa flyttede Marie for anden Gang om i den lille Gaard, som var bleven ombygget, og hun var glad ved at flytte. Atter var der to Hjem paa de to Gaarde, og Aaret efter var det som Bedstemoder, hun besøgte Fødegaarden. Men hendes Tid var snart udløben; hun havde i de sidste Aar et svagt Hjerte, og i Efteraaret 1895 var det tydeligt, at hendes Kræfter var aftagende. I hendes Samtaler med Børnene vedblev hun til Slutningen at tale om sine Forældre og andre af Slægten; det var, som hun længtes efter at mødes med dem paa den anden Side; hun døde 4. Juledags Aften 1895, omgivet af sin Mand og alle Børnene.

Marie Skrumsager blev kun 61 Aar gammel, saa hendes Arbejdsdag var ikke særlig lang; men den havde været travl og optaget, og i den Tid, hun levede, fyldte hun sin Plads med Mod og Udholdenhed baade i sit Hjem og i det Samfund ved Sydgrænsen, som hun saa inderligt var sammenvokset med.

H. D. Kloppenborg-Skrumsager.

LAURA SKRUMSAGER,
FØDT BUCK.

Laura Skrumsager, f. Buck, er født den 13. Marts 1849 paa Herregaarden Holmgaard i Lem Sogn ved Ringkøbing. Hun var den yngste af 7 Søskende, 3 Sønner og 4 Døtre. Forældrene var Niels Laurits Buck, f. 1809, gift med Maren Stokholm, f. 1810. Denne sidste var født i Aamølle ved Lemvig, men flyttede i en tidlig Alder med sine Forældre til den gamle Slægtsgaard Sindbjærggaard paa Mors. Da Niels Laurits Buck og Maren Stokholm giftede sig, købte de Holmgaard og bosatte sig der. Denne Gaard blev altsaa Slægtens Udgangspunkt og Lauras Barndomshjem. En Søster til Niels Laurits Buck, Birgitta, giftede sig med Niels Munk Brejenholdt, som ejede Herregaarden Søndervinkel ved Lemvig.

Disse tre Storbondeslægter Buck, Stokholm og Brejenholdt var stærkt udbredte paa Mors, i Thy og Vestjylland, og de har paa en ret ejendommelig Maade tilført den vestjydske

Bondestand værdifulde Egenskaber. De drev alle Kreatur- og Hestehandel som deres vigtigste Næringsvej og denne Handel dreves væsentligt over Slesvig og Holsten med Husum som Markedsplads, hvor tyske Handelsmænd var Opkøbere. Denne Næringsvej skaffede dem ikke blot Velstand, men gav dem ogsaa en egen Frigjorthed i Væsen og Tankesæt, den gav dem et videre Udsyn end Bonden i de Tider havde Lejlighed til at erhverve sig. Man maa huske, hvor primitive Samfærdselsmidlerne var i Sammenligning med Nutidens. Det skærpede desuden Forstanden, gav hurtigt og klart Omdømme, og det gav Sans for Redelighed. Thi uden Redelighed kunde en Handelsmand ikke hævde sin Ære blandt sine Fæller. Der er ganske sikkert gennem disse Slægter tilført den danske Bondestand Karaktertræk som Skarpsindighed, Selvhjulpethed, frit Mod, parret med Lunhed og Vid.

De begyndte i en meget tidlig Alder at drive Handel paa egen Haand. En Broder til Laura, Jens Stokholm Buck, begyndte saaledes i 12—13 Aars Alderen at opkøbe Svin paa egen Haand og drive dem til Husum for at sælge dem paa Markedet. Det var den Maade, hvorpaa Dyrene førtes til Husum Marked; de dreves i store Flokke, helt oppe fra Thy, Mors og Vestjylland dertil, Heste, Køer, Faar og Lam, samt Gæs og Svin. Naar Folk vilde advare Niels Laurits Buck imod saa tidlig at lade Drengen handle paa egen Haand og mente, at han da vist blev narret, svarede N. Laurits Buck: »Aa, jeg synes knap, Folk kan være bekendt at narre en Dreng. Og desuden, engang skal han jo have begyndt.« — Det gik ogsaa godt, Jens Stokholm Buck blev en dygtig og meget anset Handelsmand.

Paa Holmgaard foregik Børnenes Opdragelse og Undervisning paa følgende Maade: Drengene blev underviste i Sognets Skole eller af en eller anden Lærer paa Egnen, som var i Ry for sin Dygtighed til at undervise. Efter Konfirmationsalderen sendtes de til Tyskland for at lære det tyske Sprog, hvilket man mente var uundgaaeligt nødvendigt for dem, da de jo alle skulde ind i Kreaturhandelen med tyske Handelsmænd. Pigerne sendtes allerede i Barnealderen til Ringkøbing

for at deltage i Undervisningen i Byens Skole. Laura kom saaledes allerede i 7 Aars Alderen til Ringkøbing og boede hos en Farbroder, som ejede Møllen i Byen. Hun deltog i Undervisningen i Skolen og blev i Religion undervist af Katheket Gudme, den senere Provst Gudme. Denne strengt pietistiske Mands Undervisning efterlod hos hende kun Indtryk af Haardhed og nidkær Dømmesyge, som ikke havde et varmt Kærlighedsliv til Baggrund. Et Udtryk for, i hvor tidlig en Alder hun kom hjemmefra, er dette. Naar hun efter Ferierne, tilbragte i Hjemmet, kom tilbage til Ringkøbing, forekom alting hende at være mørkt og graat, hele Verden havde tabt sin Glans. Hun forstod slet ikke, hvad Grunden var. Først mange Aar efter gik det op for hende, at det var Længsel efter Hjemmet, hun pintes af. Muligen kan der ogsaa heri ses et Udtryk for den afmaalte Knaphed i Følelsesudtryk, som var fælles for de gammeldags Bondeslægter. Barnet har ikke mærket noget til, at man vilde savne hende i hendes Hjem, naar hun rejste; hvis hun havde mærket det, vilde Længselen nok have skaffet sig et mere umiddelbart Udslag.

Fra Ringkøbing kom Laura til Bølling Præstegaard for at undervises og konfirmeres af Pastor Chr. Wilstrup. I dette Præstehjem kom hun til at leve sammen med fint dannede Mennesker. Der herskede Sang og Musik, og Opholdet der er nok blevet berigende og uddybende for hendes egen naturlige Finhed og Ynde.

Ikke langt fra Holmgaard ligger Herregaarden Rydbjerg. Der boede Familien Bruhn, som var nære og kære Venner af Holmgaardsbeboerne. »Gamle Bruhn« var født 1801 i Flensborg af tysktalende Forældre, hans Fader var Købmand. Begge Forældrene døde tidligt og Hjemmet opløstes. Th. Bruhn kom i 1805 som 4-aarigt Barn til Stenbæk Præstegaard i Angel. I dette Hjem taltes kun Dansk, og der var i hele Sognet kun een Mand, som forstod Tysk. Atter et Bevis paa, hvor ægte Danskheden og hvor rodløs Tyskheden er i Angel.

Om Ægteparret Bruhn paa Rydbjerg siger Laura, at hun ingen finere og ædlere Mennesker har kendt end dem.

Rydbjerg blev Samlingspunktet der paa Egnen for det gryende rige Aandsliv, der med Grundtvig som Herold tonede ud over det danske Folk og som navnlig efter Nederlaget 1864 bragte Lindring til de saarede Sind, som aabnede sig derfor.

Bruhns nære Ven, Henrik Beck, var bleven Præst i Stenbæk paa Angel, hvorfra han i 1864 var blevet stenet ud af Byen. Beck maatte jo søge et andet Embede, og da Kaldet i Lem var ledigt, formaaede Bruhn Beck til at søge det, hvilket ogsaa lykkedes, saa han kom til Lem som Sognepræst. Beck var en af Grundtvigs første beaandede Disciple, som vidnede om Livets Rigdom og Herlighed, fordi det havde aabenbaret sig for ham selv. I Lem havde en gammel rationalistisk Præst efter mange Aars søvndyssende Prædiken omsider naaet at fremkalde Hunger efter Sjæleføde, saa Jordbunden derved var ret godt forberedt til at tage imod Becks varme og levende Vidnesbyrd. Det mærkedes hurtigt, at der kom en levende Strøm igang, som fik et af sine smukkeste Lejer paa Rydbjerg.

Laura og hendes Søster Birgitte, som senere blev gift med Ernst Bruhn (Th. Bruhns Søn) kom hurtig med i denne Strøm og blev stærkt grebne af Becks Vidnesbyrd. Derfra førte Vejene vidt ud i Verden, og i 1869 kom Laura første Gang i Berøring med Askov Højskole. Hun og en Veninde skulde i Forening gennemgaa et Kursus i Mejeri paa en Gaard i Vejen og kom derfra til at deltage i et Møde paa Askov Højskole en enkelt Dag. Dette korte Besøg blev senere efterfulgt af længere Ophold, dels som Elev paa Skolen, dels som Deltager i Efteraarsmøderne o. l. op igennem Aarene. Fra sit Ophold i Vejen i 1869 kom Laura ogsaa første Gang til Sønderjylland, idet hun nemlig var med til en Gudstjeneste, som lededes af Cornelius Appel, der i 1874 blev Frimenighedspræst for Rødding Frimenighed. Disse Gudstjenester holdtes paa Bejstrupgaard, som ejedes af Hans Didrick Kloppenborg.

Denne ejendommelige Mand, som ikke delte Appels grundtvigsk prægede Livssyn og heller ikke sympatiserede med Frimenighedstanken, viste et Frisind og en Uselviskhed,

som ikke ofte træffes, idet han til Trods derfor indrettede en rummelig og smuk Sal i sin store Gaard for at skaffe den Kreds af danske Mennesker, der samlede sig om Appels Forkyndelse, et Fristed, hvor de kunde mødes til Opbyggelse uden at skulle være nødt til at bruge de tyske Præster, som efter 1867 sad rundt om i Sognene. En af de sidste danske Præster, som forlod Sønderjylland, var Svejstrup, som ogsaa i 1867 blev afskediget fra sit Embede i Rødding paa Grund af Edsnægtelsen, men derefter boede han et Par Aar paa den gamle Rødding Højskole og holdt gudstjenstlige Møder der under fri Form. Da han flyttede til Vejen, hvortil han blev kaldet som Sognepræst, optog Cornelius Appel Virksomheden som Ordets Tjener og fortsatte den frie Virksomhed, Svejstrup havde begyndt. Det var et saadant Møde, Laura fik Lejlighed til at overvære. Hun saa ved denne Lejlighed første Gang den Mand, som mange Aar efter blev hendes Husbond, N. H. J. Skrumsager, som da var gift med H. D. Kloppenborgs Datter.

Veninden fortalte hende, at der gik sære Frasagn om, hvorledes Skrumsager havde bortført sin Hustru og ægtet hende imod hendes Faders Villie, og hun føjede til: »Du skal vogte dig for ham; det hedder sig, at der er flere, som hellere end gerne lod sig bortføre af ham,« — — hvortil Laura svarede: »Det skulde der da ellers Lyst til.«

Til Trods for, at hun saaledes ikke ubetinget fik et fordelagtigt Indtryk af Skrumsager, forhindrede dette dog ikke, at hun senere kom i et meget venligt Forhold til denne udmærkede Mand og lærte at sætte Pris paa ham. Et Tilknytningspunkt fandtes mellem dem deri, at han ogsaa var født Vestjyde.

I Midten af Halvfjerdserne opholdt Laura sig i Lejrskov Præstegaard hos den kendte Præst, Jens Lassen Knudsen, Fader til Forfatteren Jakob Knudsen. I dette særprægede og ejendommelige Præstehjem fik hun et stærkt Indtryk af den myndige og aandfulde Præst, der absolut var Centrum i Hjemmet, og af den fine og varmhjertede Fru Nanna Knudsen, Broderdatter af den kendte Præst, Frits Boysen, Budstikke

Boysen kaldet. — Man ser, hvorledes Laura stadig drages dybere ind i det Aandsliv, hvis Vingesus mærkedes over hele Landet og greb baade unge og gamle.

En Aarrække gaar nu hen, i hvilken Laura uden større Afbrydelser opholder sig i sit Barndomshjem. Hendes Søstre gifter sig, hendes Forældre dør, og hun bliver Husmoder derhjemme paa Holmgaard, som er overtaget af Broderen, Jens Stokholm Buck. I den Tid fæstner og aflejrer sig hos hende de grødefulde Ungdomsindtryk, og hun dannes til en selvstændig Personlighed.

Aar 1899 ægtede Laura J. N. H. Skrumsager, hvis første Hustru var død 1895. Med alvorlige Betænkeligheder indtog hun sin Stilling ved denne Mands Side, hvis hele Liv fra Ungdommen af i ualmindelig Grad var optaget af den nationale Kamp, som førtes her i Sønderjylland. Hans retlinede, uselviske Mandighed gjorde ham til selvskreven Fører. Hans dygtige fribaarne Indsigt gav ham rolig, besindig og overlegen Dømmekraft i vanskelige Tilfælde, som ofte kom for. Han var en myndig Mand, som det vel ikke altid faldt lige let at tage det fulde Hensyn til, hvad der forekom ham uvæsentligt. Saa kunde det give Sammenstød, som sved til begge Sider. Han var bred og forlangte Albuerum baade i aandelig og legemlig Henseende.

Laura var modsat, hun ønskede at indtage en saa ubemærket Plads som muligt og at leve sit Liv i saa umiddelbar og inderlig Hengivelse for det, hun elskede, saa ingen kom til at lægge Mærke til hende selv.

Vilde hun ikke blive knust af Skrumsagers stærke, myndige Skikkelse, naar hun skulde leve Side om Side med ham?

Det viste sig her, som saa ofte i Livet, at Modsætningerne udfylder hinanden. Det blev et lykkeligt Samliv fuldt af frodig og rig Forstaaelse i Livets store Spørgsmaal baade paa folkeligt og kristeligt Omraade. Lauras dybe, varme Maade at opfatte Tingene paa har sikkert haft stor Betydning for Skrumsager og har efterhaanden afdæmpet hans noget voldsomme Natur, som i Virkeligheden dækkede over et stærkt Følelsesliv, der ved Lejlighed kunde give sig Udtryk i virkelig Ømhed.

Hvis man vil spørge, om Lauras Indsats i den nationale Kamp, som førtes her og hvori hendes Husbond fra sin Ungdom af havde taget saa levende Del, saa den var blevet den stærke Traad, som spandt sig gennem hele hans Liv, saa vil det forstaas af det foregaaende, at den nærmest maa betegnes som indirekte, men netop derfor ikke mindre væsentlig. Den Kamp her førtes og endnu den Dag i Dag føres, om end under andre og lempeligere Kaar, har sine Sugerødder dybt fæstet i det Aandsliv, der leves i det danske Folk i Kongeriget. Hvor dette har været erkendt og efterlevet, der blev Livet sundest og dets Væld rigest. At der paa dette Omraade finder Vekselvirkning Sted mellem Sønderjylland og Kongeriget, kan ikke overses, men under Prøjserherredømmet følte Sønderjyderne sig altid som de hungrende og modtagende.

Helligtrekongersdag 1921 døde N. H. J. Skrumsager efter lang Tids tiltagende Svaghed, i hvilken Laura paa kærligste Maade havde plejet ham. Hun sidder nu alene tilbage i det gamle Hjem, hvor Aftensolen kaster sine Straaler ind mellem Træer udenfor og Blomster indenfor Vinduerne og danner et Farvespil, der stemmer godt med den lune Hygge, som hersker i dette Hjem.

* *
*

Fru Laura Skrumsager, f. Buck, stammer fra Vestjyllland fra Gaarden Holmgaard i Lem ved Ringkøbing.

Hvor længe Gaarden har været i hendes Slægts Eje ved jeg ikke, nu er den solgt ud af Slægten, men jeg vil antage, at den maaske gennem Aarhundreder er gaaet i Arv i Buckslægten, at dømme efter den personligt, dybt traditionelt groede Kultur, hvoraf hun er præget.

Hun er i Besiddelse af en fin Dannelse, der ikke gør hende fremmed i noget Forhold, hverken hos høje eller lave. Hun har den uforlignelige Evne blot ved sin Nærværelse umiddelbart at holde alt simpelt og raat borte. Hun er klog, men hun er saa dyb og hjertevarm, saa hendes Klogskab aldrig bliver blot udvortes. Hun er ualmindelig rig i sin Personligheds

aabne Trang til at modtage Indtryk og i at kunne give sig hen.

Alt styres hos hende inde fra Hjertets Takt, og det er derfra, hun bliver til den smukke rige Moderkvindeskikkelse, hun er, som desværre aldrig selv har haft den Lykke at blive Moder.

Kathrine Lycke,
f. Schou.

LOUISE TAUBER.

I de lykkelige Afstemningsdage 1919 samledes der i Haderslev en lille Flok for at mindes deres gamle Skole, Frk. Taubers Skole, og de unge Dages Venskab. Naar Haderslev i Udlændighedstiden var den mest dansk-prægede af de sønderjydske Byer, skyldtes det ikke alene, at det var den, der laa nærmest Grænsen, *at den havde haft* en dansk Latinskole, det skyldtes *ogsaa Frk. Taubers danske Pigeskole,* der — takket være sin Bestyrerindes Kærlighed, Raadsnarhed og Takt — holdt længst ud af alle danske Skoler dernede; — den naaede lige at fejre 25 Aarsdagen for sin Grundlæggelse.

Frøken Tauber blev født paa Frederiksberg den anden Juni 1830. Efter hendes egne Meddelelser voksede hun op dèr i et stille Hjem, hvor Interesserne mest var Læsning og Glæde over Naturen. Vi, der har kendt hende, vil kunne vidne om, at disse Interesser aldrig forlod hende. Efter at være

undervist i Hjemmet af Forældrene, blev hun Elev i en Skole paa Frederiksberg, hvor Lærerinderne, der var uddannede i Christiansfeld, stadig talte Tysk; det tiltalte hende ikke dengang, men kom hende senere til god Nytte.

»Jeg var vokset op som et drømmende Barn,« meddeler hun i et lille Skrift, udgivet 1890, »uden Berøring med andre Mennesker end min Slægt og enkelte Venner, som jeg knyttede mig til med stor Kærlighed.«

En af disse Slægtninge, Digteren Pastor Johannes Fibiger, der gav hende Undervisning i Religion, havde en indgribende Indflydelse paa hele hendes Udvikling; hans Hjem, og senere Besøgene i hans Hjem, og Brevveksling dermed var hendes store Glæde. Med samme Trofasthed sluttede hun sig til andre Slægtninge, som Thriges og Caspar Smiths.

Frøken Henriette Skram, der kendte Frøken Tauber fra de tidligste Ungdomsaar, har sat hende et meget smukt Minde i en Skildring i »Gads Danske Magasin«, August 1916. Her beskriver hun den unge Louise Tauber, som en munter, fornøjelig ung Kvinde med Sans for Blomster, Kunst og Poesi, der tog sin Part af de lettere, huslige Pligter, der tilførte Hjemmet friske Interesser, Liv og Glæde. — Det samme kunde siges om hende lige til den sene Alder.

I sin Opvækst og første Ungdom læste Louise Tauber meget for at arbejde paa sin Udvikling; det var i disse Ungdomsaar, at Krigen 1848—50 indtraf. Hun levede med i Sorg og Glæde, stærkt grebet af det nationale Liv, men — som hun selv meddeler: uden egentlig Forstand paa det slesvigske Spørgsmaal. En Tid fik hun en lille Flok Pigebørn at undervise; herom fortæller Frøken Skram, der lejlighedsvis kom i Berøring med enkelte af disse, at det imponerede hende at mærke, hvor vel bevandrede de var i de islandske Sagaer, »en Kundskab, jeg mente var forbeholdt os lykkelige, der var Elever i Dannekvindeskolen eller senere i Frøken Zahles Skole«.

Af denne Undervisning voksede der hos Louise Tauber en Trang til videregaaende Uddannelse, som hun fra 1854 fandt hos Frøken Zahle, og allerede Aaret efter blev hun an-

sat som Lærerinde ved Frøken Zahles højere Pigeskole, medens hun samtidig forberedte sig til Eksamen for Institutbestyrerinder. Denne Eksamen fik hun i 1862, med Tysk som Hovedfag, hvorefter hun endnu blev et Aar ved Skolen. I 1863 begyndte hun sin Virksomhed i Haderslev.

Den, der har samlet disse Træk af Louise Taubers Liv, lærte hende først at kende i 1883. Hvad disse Blade meddeler om de nærmest følgende Aar, beror derfor ikke paa Selvoplevelse, men er hentet fra Frøken Skrams førnævnte smukke Beretning.

Frøken Skram skriver: »Min Hengivenhed og Taknemlighed mod hende daterer sig fra mit allerførste Bekendtskab med hende. Jeg glemmer aldrig hvor venlig hun, den ældre, Lærerinden, omgikkes mig, Eleven i Lømmelalderen; jeg glemmer aldrig, hvorledes hun kunde gaa ind paa mine barnlige og ungdommelige Interesser. Hun tog mig flere Gange ud til sit Hjem — hvor mindes jeg det ikke! Jeg mindes hendes Far som en jovial og gemytlig Mand, hendes Moder som en venlig, mild og gæstfri Husmoder; jeg havde en Fornemmelse af, at Louise var deres i eet og alt beundrede Datter.

Naar jeg tilbagekalder mig deres Maade at tiltale hende paa, den Maade, hvorpaa deres Blik fulgte hende, er det for mig endnu den Dag idag, som laa der deri en usigelig Glæde og Tak for, hvad hun var naaet til, og hvad hun sad inde med.

Naar jeg ser hende svæve om i sine Forældres Stuer, optaget af at dække Bord eller byde Maden rundt med det smukke, askeblonde, let krøllede Haar ærbart redt ned over Ørerne, med nedslagne Blik og halvt aabne Læber, tilsyneladende kun optaget af sin øjeblikkelige Syssel, medens det dog for et iagttagende Øje var tydeligt, at hun vidste sig fulgt af beundrende Blikke, ja, saa synes jeg, at jeg kun kan finde eet Udtryk for hendes Fremtoning: Hun var ikke just yndefuld, men hun var »yndig«, og hun var sig dette bevidst paa en naturlig og tiltalende Maade.

Meget tidligt blev jeg hendes Kollega ved Frøken Zahles Skole, hvor hun vandt en anset og hædret Plads. Hvad jeg

dengang personlig skattede mest hos hende, er jeg vis paa, er noget af det, der blev hendes bedste Styrke i hendes selvstændige Virksomhed, nemlig en stille, kærlig Omhu for den enkelte.

Saa skete det, at hun i Aaret 1863 (nærmest gennem Rektor Thrige og hans Kreds ved Latinskolen i Haderslev) modtog en Opfordring om at tage til Haderslev og grundlægge en Skole for de danske Embedsmænds og de dannede Familiers Døtre.

Naar hun fulgte denne Opfordring, er det paa ingen Maade min Hensigt at ville fremstille hendes Beslutning som et Offer; det var Lysten til at tage en selvstændig Gerning op, Lyst til at prøve sine Kræfter paa et større Omraade, der, saa vidt jeg forstod det, bragte Louise Tauber til Haderslev.

Den første Tid tegnede alt saa lyst og godt, Frøken Tauber boede i nogle Maaneder hos sine Slægtninge, Professor Thriges, men Tilgangen til Skolen var saa stor, væsentligst naturligvis fra de danske Embedsmændsfamilier, men ogsaa fra ansete tyske Hjem, at hun allerede i Efteraaret kunde udvide sit Skolelokale, danne sig et eget Hjem lige i Nærheden, og knytte en fast Medhjælperinde til sig, Frøken Christiane Møller, senere kendt som Skolebestyrerinde i Assens.

Latinskolens Lærere hjalp hende med stor Redebonhed, og i den lille Skole gik Arbejdet med Lyst og Iver for store som for smaa.

— — — Saa døde Frederik den Syvende 15. November 1863; Krigen begyndte. Tiden var fuld af Sorg og Nød; mange danske Familier udvistes med 48 Timers Varsel, Embedsmændene havde forladt Byen. Efter Tabet af Als udmeldtes alle de tyske Børn af Skolen. Det saa ud, som om Skolen helt maatte opløses. Men Louise Tauber blev paa sin Plads.

Da traadte Apotheker Aggersborgs til og aabnede hende deres gæstfrie Hjem; Frøken Møller maatte rejse bort; der var ikke Plads eller Arbejde for to; men Pastor Johansen, Skolens trofaste Religionslærer, overlod L. Tauber et Lokale i en Bagbygning, hvor Skolen førte en ubemærket Tilværelse omend under Kontrol af den tyske Tilsynshavende, hvem hun

har givet det Vidnesbyrd, »at han var saa velvillig, som han ifølge sin Stilling kunde være.«

At Skolen undgik at blive lukket, skyldtes vistnok Myndighedernes Overbevisning om, at den snart vilde blive lukket af sig selv. Det blev dog ikke Tilfældet; den voksede, omend kun langsomt, og efter 5 Aars Forløb kunde Louise Tauber atter flytte ind i eget Hjem i et lyst og rummeligt Hus, hvor ogsaa Skolen fik Lokaler, som udvidedes i Aarenes Løb, og hvor der fandtes baade Gymnastiksal og Legeplads, — men lige overfor laa den tyske Pigeskole.

Saa kom 1870—71 med alle de bitre Skuffelser; én for én drog de danske Familier bort. Louise Tauber blev tilbage.

Det havde været let for hende, som endnu stod i sin fulde Kraft, at finde Arbejde og Udkomme andre Steder, — men hun valgte at blive. Hun nedsatte resolut Skolebetalingen, aabnede sit Skolehjem for Landboeres, Haandværkeres og Handlendes Børn, og *da* begynder ret egentlig hendes Indflydelse og Betydning i Haderslev, *da* smeltede hun sammen med den danske Befolkning, *da* blev hun eet med den.

I nogle Aar gik Livet i Skolen sin stille Gang; men at den kunde føre dette velsignede frie Liv uden Sammenstød med de tyske Myndigheder, maa sikkert tilskrives Bestyrerindens stille Personligheds Magt. Hun virkede saa bramfrit, saa helt uden Fanatisme, — hun forstod saa kærligt at lægge en Dæmper paa den saa naturlige, men lidet heldige Iver hos de unge til at demonstrere.

Det var — som ovenfor antydet — en stor Lykke for hende, at hun var det tyske Sprog saa mægtig, at hun kunde gøre sig fuldt ud forstaaelig for Myndighederne; nu kunde hendes fine Dannelses Overlegenhed til Tider bringe selv en brutal Magt til at bøje sig. Saa havde hun den sjældne Gave at kunne knytte dygtige Medarbejdere til sig, at kunne finde de hendes eget Væsen supplerende Kræfter; denne Gave, der jo altid er Udtrykket for, at ingen smaalig Aand, ingen indskrænket Sneverhjertethed er den raadende, besad hun i rigt Maal, og ingen kunde være ivrigere end hun til at vise al Tak og Ære fra sig og hen til sine Hjælpere. Navne, som med

Tak og Kærlighed vil mindes af hver Elev i Louise Taubers Skole, var foruden Christiane Møller: Dora Møller, Agnes Petersen, Frk. Carlslund, Christiane Iversen, Maren Friis, Helene Iversen, Andrea Simonsen og Emilie Petersen, de to sidstnævnte blev hos hende, saa længe Skolen bestod. Hver for sig betød de ubeskrivelig meget for Louise Tauber personlig og for hendes Virksomhed.

Alt synes at være gaaet saa fornøjeligt og hyggeligt, ligesom det Præg, hun forstod at give sit Hjem, i hvilket hun optog en lille elsket Broderdatter som Plejebarn, samtidig med, at altid 2—3 af Skolens faste Lærerinder boede hos hende, sikkert ikke lod sig uden Vidnesbyrd i hendes Skolegerning, og navnlig i hendes Forhold til Forældre og tidligere Elever.

Men Tiderne blev strengere; en efter en maatte de ældste prøvede Venner vige. Saaledes fordreves i 1870 Pastor Johansen, Skolens Religionslærer fra de første Tider. Snart var det ikke muligt at finde en dansk Religionslærer. Opfordret hertil af mange Venner, søgte og opnaaede Louise Tauber Tilladelse til at undervise i Kristendomskundskab i de ældste Klasser, medens Andrea Simonsen, som hidtil, beholdt de yngre i Bibelhistorie.

— — — Saavidt Frk. Skram.

Jeg tror, at alle vi, der havde med Louise Taubers Skole at gøre, elskede vor Skole. Naturligvis ikke med saadan en overaandelig Kærlighed, at man blev ked af at faa en Fridag; en saadan blev modtaget med Jubel og blev godt benyttet. Den anden Juni, Frøken Taubers Fødselsdag, var en Fridag, der blev til en Skovtur. Hun selv elskede Skoven og Naturen i det hele taget.

»Et Blad, der svømmer paa en Bæk,
en Blomst, et Siv, et lille Straa
for mig er underfulde Træk,
som gør, at jeg maa stille staa«.

Saadan har vi ofte staaet stille i Haderslevs skønne Omegn. — Ofte blev Søndagen, eller Lørdag Eftermiddag, naar Skolen Kl. 1 havde sluppet Ungdommen ud, benyttet til dejlige

Ture til Ulfshus, Nygaard, Christiansdal, ja, endogsaa til Heils paa den anden Side Grænsen, hvor saa mange af Husfællerne, der kunde, var med. De indsamlede Blomster blev ofte bundne i smaa fine Kranse; den yndigste blev bragt til Fru Madvig, Frøken Taubers og hendes Husfællers trofaste Veninde; men Søndag Formiddag samledes vi først i den hyggelige Dagligstue, medens Frøken Tauber læste en af Martensens Prædikener.

Resten af Formiddagen kom Kniplepuden frem.

De daglige Aftener, naar Forberedelserne til næste Skoledag var endt, samledes Husfællerne i Dagligstuen til hyggeligt Samvær. Frk. Tauber holdt af at læse højt for os, og Tankerne fandt en behagelig Hvile, medens de fulgte David Copperfield eller andre Helte paa Vej.

Fælles var ogsaa Interesserne ved at arbejde til Asylets og Haandgerningsskolens Julefest. Naar Julen nærmede sig, blev Skolestuerne nogle Aftener Samlingspunkt for nogle af Elevernes Mødre og andre Venner, hvis gavmilde og flittige Hænder frembragte de dejligste Julepakker og skabte en herlig Julefest, der blev holdt i den store Theatersal med fire mægtige Juletræer. Her lød de dejlige Julesange, men naar vi kom til »Højt fra Træets grønne Top«, maatte vi i Stedet for:

»Husk det er en Ære
Dannebrog at bære«

synge: »Korsets Tegn at bære«.

Det var Frk. Taubers store Glæde at være en virksom Hjælp her; men den ledende og ansvarshavende ved Asyl og Haandgerningsskolen var Fru Cathrine Petersen. Der var den Forbindelse mellem os og Haandgerningsskolen, at en Gang om Ugen gik Frk. Tauber og de tre Lærerinder, der boede hos hende, hen og talte og sang lidt med Børnene. Det var en Slags Søndagsskole: Vi talte og sang vort Modersmaal i vore Fædres Land.

Men en Dag i Slutningen af 1888 kom det som et Lyn fra en skyfri Himmel: Haandgerningsskolen var lukket! — — Ingen vidste hvorfor, der gaves ingen Grunde. — En Hen-

vendelse til Regeringen i Slesvig og til Kultusministeriet i Berlin om Genaabning blev afslaaet; Børnene maatte ikke engang deltage i Julefesten, der skulde finde Sted 6 Uger efter. Det var et haardt Slag for mange, ogsaa for Frk. Tauber. Endnu var der Asylet, og endnu den sidste Vinter, hun levede i Haderslev, tænkte hun paa at anskaffe en Symaskine for ret at kunne arbejde for Asylet.

Der var andre Lejligheder, hvor Frk. Taubers livlige Aand forvandlede Skolestuerne til Dagligstuer eller Selskabslokaler; her samledes saa Eleverne fra de øverste Klasser til Højtlæsning af danske Digterværker, til Oplæsning med fordelte Roller eller Opførelse af levende Billeder. Selv var hun med Liv og Sjæl glad blandt de glade.

En af vore største Glæder, en rigtig Sommerglæde, havde vi naar Frk. Tauber paa en eller anden Maade havde faaet Raadighed over Hest og Vogn, og vi med en Del af de ældste Elever — i et lille Vogntog, ofte kørt eller ledsaget af Forældre, drog over Grænsen, til Eksempel til Skamlingsbanken, hvor vi rigtig kunde aande frit. Hvor følte man sig lettet, naar man først kunde nikke venligt til de danske Gendarmer og stikke de smaa Flag ud, der hidtil havde været skjult i Vognen.

Om Frk. Taubers Undervisning, Midtpunktet for hendes Arbejde i Haderslev, vil jeg helst lade en af hendes Elever fortælle. Jeg tror, at Eleverne var enige om, at Religions-Undervisningen var præget af inderlig, dyb religiøs Følelse, og at Undervisningen i Dansk byggede paa indgaaende Kendskab saavel til Sproget som til Litteraturens Skatte, paa Forstaaelse af de forskellige Digterværker — de rørende som de satiriske, de alvorlige — som de lystige. Det var en Undervisning, der begejstrede Eleverne og vakte deres Læselyst saa de ivrigt søgte til Skolens gode Bogsamling. Hun havde de Fag, der lettest baner Vej til de unges Hjerter, Religion og Dansk. Hun skriver selv derom: »Gennem den Inderlighed, hvormed Børnene modtog Undervisningen, og ved det stadig voksende Tryk udefra, blev vi altid stærkere knyttede sammen.«

Som Bestyrerinde viste hun sine Hjælpere Tillid og overlod hver af dem selvstændigt at lægge Plan for sit Arbejde.

Hun havde en anden vigtigere Opgave, — Forholdet til Skolens Overordnede. Her værnede hun med Takt og Raadsnarhed om sit Hjertebarn. Den lokale Skoleinspektør, Provst Müller, havde Sympathi for Skolen og holdt sin Haand over den: »Sie befolgt meine Winke,« forklarede han engang en af de højere Spidser, da de efter en Inspektion forlod Skolen.

Den danske Menigheds tysksindede Præst var engang Tilhører ved en Eksamen; jeg skrev derom i et Brev (25—3—87). »Pastor L. var her lidt igaar; han var meget velvillig og blandede sig ikke i nogen Ting. Fru Madvig siger, at han stod og saa med Beundring paa Frk. Tauber, medens hun eksaminerede om Wessel og Holberg; de har Respekt for hende, de gode Herrer. Ellers var her ingen fra den anden Lejr, men mange rare Forældre. Ved Afslutningen takkede Mussmann Frk. Tauber og hendes Hjælpere for den Kærlighed og den gode Aand, hvori der arbejdedes med Børnene, hvad der ogsaa sporedes i Hjemmene.

Paa Kejserens Fødselsdag maatte vi da illuminere; der kom saa mange Opfordringer til Frk. Tauber fra Skolens Venner om ikke at sætte den paa Spil. Saa satte vi to Flasker (!) med Lys i hvert Fag.«

Jeg maa fortælle et Par Eksempler paa Frk. Taubers fornøjelige Maade at afværge en Fare paa. Ved en Eksamen havde Provst Müller i en af Elevernes Bøger fundet et Albumsblad med et Vers af udpræget dansk Indhold. Han blev vred derover og talte alvorligt med Frk. Tauber derom. Da Eksamensdagene var forbi, og hun var udhvilt, gjorde hun Provsten en Visit, hvor de først afhandlede Sagen, men Visiten endte med, at de kom i Samtale om tysk Digtning og i Fællesskab og Gemytlighed deklamerede: »Das Lied von der Glocke«, og skiltes som de bedste Venner.

En anden Gang kom Provsten i Følge med Landraad von Rosen for at høre paa en Time Historie i ældste Klasse. Ved Omtalen af Reformationen siger Frk. Tauber: »Ja, for I ved nok Børn, at Reformationen kom til *os* fra Tyskland.« Dette

»os« faldt Landraaden for Brystet, og han gjorde en Bemærkning derom, men Frk. Tauber svarede med et straalende Smil: »Ja, Naturen gaar jo undertiden over Optugtelsen«.

Den Gang gik det; men en anden Gang blev Faren overhængende. To af Skolens tidligere Elever, Frøknerne Iversen havde Undervisningen i Tegning, Gymnastik og Haandarbejde. Den ene af dem havde været med paa de sønderjydske Pigers Fællestur til København 1884 uden at ane, at der kunde være noget i det, der kunde skade Skolen. Men Dagen efter Hjemkomsten mødte en lille Pige paa sin Vej til Skolen en Politibetjent, der kom hen til hende og spurgte, om nogle af hendes Lærerinder havde været med paa Turen. Barnet der intet vidste derom, svarede nej, men da hun kom til Skolen, fortalte hun straks Frk. Simonsen om dette Møde, og Frk. Simonsen var ikke sén til at styrte ind til Frk. Tauber og gøre hende opmærksom paa Faren. Frk. Iversen blev kaldt ind, og med blødende Hjerte maatte Frk. Tauber sige hende, at hun ikke mere turde regne hende blandt Skolens Medarbejdere.

Saaledes blev Skolen reddet den Gang, ved et Offer, som gjorde os alle ondt.

Medens de lokale Myndigheder og ligeledes Superintendent Kaftan var forstaaende over for Skolen, stod Kredsskoleinspektøren for vor Bevidsthed som en lurende Fjende. Hans Maal var intet mindre end Skolens Ødelæggelse.

Der kom truende Skrivelser om vor utilstrækkelige Færdighed i at tale Tysk (»kun løs er al fremmed Tale«!). Læsning og skriftlige Arbejder var tilfredsstillende. Da ofrede Frk. Friis sin Plads, for at vi kunde gøre et sidste Forsøg med en indfødt tysk Lærerinde. Med hende som Husfælle arbejdede vi saa det sidste Aar. Lige inden Paaske 1887 var der kommet en Skrivelse om, at hvis det ikke var bedre med det tyske Sprog til Paaske 1888, saa skulde det være Frk. Taubers egen Skyld, at Skolen maatte lukke. Frk. Tauber lod Skrivelsen gaa rundt til Forældrene sammen med en anden fra hende selv, hvori hun bad dem støtte os i vore alvorlige Be-

stræbelser. De alvorlige Bestræbelser bestod altsaa i Ansættelsen af en tysk *født* og *kun* tysk-*talende* Lærerinde.

Det *blev* det sidste Aar, thi det, der forlangtes, at danske Børn skulde forvandles til tyske, kunde lige saa lidt ske, som der kan gro Roser af Nælder.

Inden Dommen blev fuldbyrdet med den sidste Eksamen og Afskeden fra Skolens Ungdom, lykkedes det Frk. Taubers Venner at bringe hende en glædelig Overraskelse, idet 25 Aars Dagen for Skolens Oprettelse indtraf den 13. Februar (Concessionen var dateret 13. Febr. 1863). Hun fortæller selv herom:

»Den sidste Vinter var altsaa fuld af Sorg og Bekymring, og det saa ikke ud til, at Skolen skulde opleve den 17. April, den Dag, den var begyndt for 25 Aar siden. Vi havde haft Juletræ til Afskedsfest for de mindre Børn, og Fastelavns-Søndag havde vi samlet de større i samme Anledning. Saa blev jeg næste Morgen — ganske uventet — vækket med det Budskab, at det var Skolens 25aarige Fødselsdag.

Længe forud havde kærlige Mennesker virket for at gøre denne Afskedsdag til en smuk og betydningsfuld Fest. Fra forhenværende Fysikus Madvigs Hjem, hvor vi mange Aar havde søgt og fundet Støtte og Forstaaelse baade i Sorg og Glæde, var der udfoldet en stor Virksomhed, hvori vore andre Venner ogsaa havde deltaget. I den festligt smykkede Sal var alle Børn og mange tidligere Elever samlet. En Komité af danske Mænd med Fysikus Madvig som Ordfører overrakte mig en betydelig Gave fra daværende og tidligere Elever, deres Forældre, og hvem der i Tidens Løb havde staaet i Forbindelse med Skolen. Der blev afsunget smukke Sange, og Frk. Simonsen bragte mig i rørende Ord, Lærerinders og Børns Tak og Hilsen. P. Skau Bukshave bragte mig fra sønderjydsk Samfund en hædrende Adresse, underskrevet af Medlemmerne, hvoraf mange var mine gamle Venner; men ogsaa mange mig personligt ubekendte havde vist deres Interesse for Sagen ved at sætte deres Navne under. Hvert Barns Øjne straalede ved Synet af den smukke Mappe med det kære, savnede Dannebrog udenpaa. Senere hørte jeg, at Frk. H.

Skram havde givet en langt velvilligere Skildring af mig og min Virksomhed, end den ofte mangelfulde og fattige Virkelighed kunde fortjene.

Efter sin Fordrivelse i 1870 havde Pastor Johansen usvækket bevaret sin Interesse for Slesvig, ogsaa for min Skole. Nu var han kommet for at være med til Afsked; smukt og indtrængende talte han til Børnene, som nu desværre saa sjældent hører et Ord, der kan gaa dem til Hjertet. Det var en Fest, som jeg aldrig glemmer, og som kastede et mildnende Skær over den strenge Tid, der var tilbage.

Skoleinspektøren kom en Dag og forlangte af Eleverne i øverste Klasse, at de skulde synge den preussiske Nationalsang: »Heil dir im Siegerkranz«. Da de ikke kunde det, sagde han, at en saadan Skole fortjente ikke at bestaa, stormede bort, og efterlod de stakkels grædende Børn i den Tro, at det var deres Skyld, at Skolen blev lukket.

Endnu samledes vi med Børn og Forældre til den sidste Eksamen. Frk. Christiane Møller — nu Skolebestyrerinde i Assens — var kommet for at være med til Afsked, som hun havde været med til Begyndelsen; den tyske Lærerinde var rejst. — —

Under usigeligt Vemod fra alle Sider sluttede vi før Paaske 1888.« — — — — — — Saa vidt L. Taubers egen Beretning.

At dette Skridt fra Regeringens Side var et Led i dens Bestræbelser for at germanisere Nordslesvig, ses ogsaa af en Bemærkning, der meddeltes i »Modersmaalet« 31. Marts: »Det her i Byen udkommende tyske Blad meddeler, at den danske Undervisning i Byens Skoler vil ophøre, og at Regeringen har anordnet, at den om et Aar ogsaa skal ophøre i Halvdagsskolen«.

Om Skolens Lukning beretter Modersmaalet: »I Tirsdags og i Onsdags blev der afholdt Eksamen i Frøken Taubers Skole i Haderslev. Det var den sidste Eksamen, denne Skole afholdt, Afslutningen paa den rige Virksomhed, som nu paa Magthavernes Bud maa ophøre. Der var derfor ogsaa en egen højtidelig Stemning over denne Eksamen. Følelsen af det store

Tab, som denne Skoles Ophør bereder, stod ret levende for alle dem, som i Tirsdags overværede den sidste Læreprøve og saa Børnene for sidste Gang samlede i den Skole, de havde saa kær, og som de betragtede næsten som deres eget Hjem.

Læreprøven den sidste Dag i Onsdags havde samlet en meget stor Tilhørerkreds saavel fra By som Land, saavel Børnenes Forældre som tidligere Elever og andre af Skolens Velyndere. Læreprøven afsluttedes med Afsyngelsen af nogle Sange og Salmer.

Derefter bragte Frk. Tauber i bevægede Ord en Tak til Lærerinderne og til alle, der havde vist hende Velvilje og Kærlighed. Hvad Lærerinderne havde været for Børnene, det vidste de alle, og hun vilde bringe dem sin hjertelige Tak, fordi de saa trofast havde støttet hende i hendes Gerning. Naar hun nu tænkte paa den svundne Tid, da følte hun, hvor megen Tak hun var skyldig for al den Godhed, der var vist hende. Hun vilde derfor bringe dem alle en hjertelig Tak for al den Kærlighed og al den Velvilje, hun havde mødt. Det var jo en tung Time, der nu var kommen, da vi skulde miste denne Skole, men vi skulde søge vor Trøst ved at se hen til Job, der havde mistet alt og dog kunde sige: »Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.«

Proprietær V. Muusmann tolkede derpaa i meget bevægede Ord Forældrenes Tak til Skolen og navnlig til Frk. Tauber. En Tak for al den Kærlighed, Børnene havde mødt i denne Skole. Aanden i dens Virksomhed havde været Kærlighed, derfor havde Børnene ogsaa følt sig saaledes dragne til den, at de betragtede det som en Straf, naar de skulde blive hjemme fra Skolen. Den Taknemlighed, som Børnenes Forældre følte overfor Skolens Virksomhed, vilde han sammenfatte i en Tak til Frk. Tauber, for al den Kærlighed, hvormed hun havde omfattet Børnene.

Fysikus Madvig vilde ogsaa bringe Frk. Tauber en Tak for hendes velsignelsesrige Virksomhed. Han var overbevidst om, at ikke alene Forældrene til de Børn, der havde besøgt denne Skole, men enhver, der her i Nordslesvig havde Øje for denne Skoles Gerning, vilde med dyb Sorg se dens Virk-

somhed ophøre. Derfor kunde han paa Befolkningens Vegne bringe Frk. Tauber en Tak for hendes Gerning. Til Børnene henvendte han formanende og kærlige Ord. Han bad dem holde fast ved, hvad de havde lært i denne Skole, hvor alt var udsprunget af Kærlighed.

Derefter bad Frøken Tauber sammen med Forsamlingen »Fader vor«, og til Slutning afsang Børnene, ledet af Fru Anna Bentzon, Skolens elskværdige Sanglærerinde, Salmen: »Nødigt sige vi Farvel«.

Det var bevægede Øjeblikke disse sidste i Frk. Taubers Skole. Ingen af dem, der var til Stede, vil saa snart glemme det gribende Indtryk, som Afslutningen af denne Skoles Virksomhed gjorde paa os alle. Da Frk. Tauber, dybt bevæget, tolkede sin Tak, blev alle grebne af Øjeblikkets Betydning. Børnene saavel som Forældrene, alle følte de, hvor meget de tabte ved for sidste Gang at være forsamlede inden for denne Skole, der med saa megen Kærlighed havde taget sig af de smaa.

Og da saa Børnene brast i Graad ved Tanken om Adskillelsen for stedse fra deres Skole, som var blevet dem saa kær, saa blev Forsamlingen saa dybt greben, at der ikke var et tørt Øje. Medens d'Herrer Muusmann og Madvig i bevægede Ord tolkede Takken til Frk. Tauber, blev Forsamlingens dybe Bevægelse ikke mindre. Hvorhen man vendte sig, saae man Graad og taarefyldte Øjne. En skønnere Tilslutning til en udtalt Tak, et bedre Vidnesbyrd om, at de Ord, d'Herrer talte, vare talte ud af alles Hjerter, kunde ikke gives. Og da saa Børnene til sidst med taarekvalt Stemme sang: »Nødigt sige vi Farvel«, da maatte selv det haardeste Hjerte smelte. Det var en Højtidelighed, en Stemning, som stod man ved en elsket Moders Dødsleje. Men i denne Skole havde Børnene jo ogsaa mødt en Kærlighed, der næsten kan stilles ved Siden af en Moders, og derfor følte ogsaa alle, hvormeget der blev tabt i dette Øjeblik.

De, der have givet Anledning til denne Skoles Lukning, maa tage Ansvaret paa sig for al den Sorg, for de mange Taarer, der er rundne paa Skolens sidste Dag. Saa megen Mod-

gang havde vi maattet føle i de tunge Udlændigheds Aar, som vi maa friste, men alt hvad der er lagt paa vore — de ældres og yngres Skuldre, det har vel været i Stand til at smerte og harme os, men det har ikke kunnet røre os saaledes i vort inderste Jeg. Men hvad der øves mod vore Børn, alle de Taarer, som de tunge Forhold presse frem hos de uskyldige smaa, de brænde hver Fader og Moder i Hjertet og sætte et Saar, der ikke vil læges, saa længe vore Øjne er aabne. Og tror Tyskerne, at de ved at saare os paa vort ømmeste Sted, kunne vinde os, hvor maa de da ikke være blindede. Nej, det skal kendes, at er der noget, der kan vække den sønderjydske Fader og Moder til at opbyde alle sine Evner for at bevare Børnene for de fremmedes Skik, saa er det en Handling, som Lukningen af Frk. Taubers Skole. Tiden skal vise vore Modstandere, at slige Forholdsregler kun fremkalde Sorg og Bitterhed, og det Folk, der saar slig Sæd, har ingen god Høst i Vente.«

— — — Sommeren herefter blev benyttet til en dejlig Rejse, som var gjort mulig ved Gaven den 13. Febr. — I November var Louise Tauber og Emilie Petersen vendt tilbage til Haderslev. Proprietær Muusmann havde samlet nogle af Eleverne til en saakaldt »Selekta«. Vi var begge preussiske Undersaatter og mente at være i vor fulde Ret til at undervise *de voksne*. Men Dagen efter, at Budskabet om, at Haandgerningsskolen — som før fortalt — var lukket, bankede det paa Frk. Taubers Dør. Det var en Politibetjent, der skulde stævne Frk. Tauber til at møde hos Borgmesteren Kl. halvseks. Her fik hun at vide, at der forelaa en Skrivelse fra Regeringen i Slesvig: »Det forlød, at Frk. Tauber var i den vildfarende Mening, at hun kunde begynde en »Selekta«; men ifølge en Lov af 1834 (!), som var bleven gjort gældende her i Provinsen i 1868, skulde de, der underviste enten Børn eller voksne, ikke alene have de fornødne Kundskaber, men de skulde ogsaa besidde »Lauterkeit der Gesinnung in politischer Beziehung«; hvis Frk. Tauber derfor ikke *selv* forhindrede, at Børnene kom sammen hos os igen, vilde Politiet skride ind. Hun lovede naturligvis, at hun ikke vilde samle Børnene igen, men »forbeholdt sig sine Rettigheder« (til at

drive Sagen videre). Det var atter en stor Sorg og et slukket Haab. Imidlertid blev der afsendt en Ansøgning til Kultusministeren, og senere til Kejseren, og forresten fortsatte vi med at læse *privat* med nogle Elever. Resultatet var en ny Stævning til Borgmesteren, der lod Frk. Tauber vide, at det var blevet ham »vorgebracht«, at vi underviste alligevel. Politibetjenten havde gaaet udenfor vort Hjem i 8 Dage og skrevet op, hvem der gik ud og ind; han havde særlig lagt Mærke til to unge Damer (det viste sig, at det var en ung tysk Dame, der boede i samme Hus som vi, og hendes Veninde). Lidt Komik kan der jo ogsaa komme ud af det! I denne samme Tidsperiode havde Gustav Johansen i Rigsdagen omtalt Skoleinspektøren; da var der én der raabte: »Ein toller Kerl!« *han* mente Gustav Johansen, men denne gav det hurtig en anden Vending og svarede: »Ja, er ist ein toller Kerl!«

Imidlertid var Ansøgningen til Minister og Kejser forgæves: Fra Maj 1889 blev al Undervisning afgørende forbudt. »Den danske Befolkning,« skrev Louise Tauber, »er nu ikke alene tvungen til at sende Børnene i helt tyske Skoler, men endogsaa afskaaren fra Mulighed for at skaffe dem anden *privat* Undervisning end den, der kan gives dem i Hjemmene. *Derfra* maa herefter Kærlighed og Troskab nedarves til Ungdommen.« — —

Louise Tauber tilbragte sine sidste Leveaar i København, hvor hun havde et yndigt lille Hjem paa Platanvej. Her kunde hun pleje alle sine smukke Interesser; hun opgav ikke Undervisningen, hun havde i Almindelighed en eller anden ung kvindelig Slægtning i Huset, for hvem hun kunde være en Hjælp og en Vejleder. Kniplepuden var kommen med fra Haderslev; den og mange andre smukke Haandarbejder var hendes kære Beskæftigelse og blev til Glæde for Slægt og Venner.

For den opvoksende Slægt fortalte hun Eventyr og Sagaer eller viste Billeder, bl. a. fra sine Rejser. De allersidste Leveaar, da hun var blevet for skrøbelig til at have sit eget Hjem, tilbragte hun hos sin elskede Broderdatter, der nu havde eget Hjem, Mand og Børn, for hvem Louise Tauber var en lyk-

kelig »Tante Bedstemor«. — I dette Hjem bevares hendes Minde i stor Kærlighed.

Frk. Tauber døde d. 26. Juni 1908 og ligger begravet paa Solbjerg Kirkegaard paa Frederiksberg, hvor en smuk Granitsten med Indskriften:

»Rejst af Elever og Venner med Tak for
trofast Arbejde i Sønderjylland.«

stadig minder om hendes Virksomhed.

Hvad Frk. Tauber ydede i Udlændigheds-Tiden, var ikke en politisk Bedrift og skulde ikke være det. Hendes Gærning var — som Kvindens i Hjemmet — den stille Magt, der hos den opvoksende Slægt nedlægger de Frø, der skal spire og bære Frugt i en lys Fremtid.

(Ved en af hendes Medarbejdere).